

בעזהשי"ת

בא השמש

מילי דהספידא

על שני המאורות הגדולים

מו"ר ודודי הגאון הגדול

רבי שמואל אויערבאך

זצוקללה"ה

נלב"ע ט' באדר תשע"ח

ומו"ח הגאון הגדול

רבי זלמן נחמיה גולדברג

זצוקללה"ה

נלב"ע ל' מנחם אב תש"פ

מאת

יצחק חיים פוס

עיה"ק ירושלים תובב"א

הספד על מו"ר ודודי הגאון הגדול

רבי שמואל אויערבאך זצ"ל

מתוך הספדים ודברי התעוררות שנאמרו בס"ד בכולל "דעת שמואל" (קרית ספר, בראשות הג"ר מרדכי דינר שליט"א) ובכולל "דרכי התורה" (בית וגן) בעצם ימי השבעה, ואח"כ בבית הכנסת המרכזי באר שמואל (קרית אונסדורף ירושלים), ובישיבת "מאירת שמועה" אשדוד, ובביהכ"נ "דרכי שמואל" קהלת בני תורה בברכפלד [עם הוספות]

נולד ביוה"כ פ' תרצ"ב

נלב"ע בשב"ק פרשת תצוה-זכור, ט' באדר תשע"ח

"קשה היום לישראל כיום בא השמש בצהרים"

ודאי שאינני ראוי לעמוד ולהספיד את מורנו ורבנו, גאון הגאונים בתורה [בנגלה בכל חלקי התורה, וכיו"ב בנסתר, וגם לרבות ידיעתו המקיפה בספרי גדולי החסידות, כל אחת לשיטתה ולענפיה], גאון הגאונים בעבודה [עבודת התפילה יום יום, ג' פעמים ביום, עבודת השבת, עבודת המועדים, ראש חדש, אלול וראש השנה, עשיית ויום הכיפורים, סוכות ושמחת תורה, חנוכה, שבועות, פורים, פסח, ספירת העומר, חג השבועות, וגם כל מה שביניהם ואחריהם. עבודת המוסר ותיקון המידות והמעשים. שעל כל דבר בפני עצמו אפשר לדבר שעות על גבי שעות], גאון הגאונים בגמילות חסדים [עם כל יתום ואלמנה, ועם כל אדם הזקוק לעזרה, מכל העדות והחוגים, לרבות אלו שנהגו בעניינים אחרים הפוך מדעתו, ובכל התחומים, ואין לתאר ולשער גודל התמסרותו לזה במשך עשרות שנים, וכמה ספרים לא יספיקו גם לזה להקיף את רוב פעלו בתחומים אלו]. ובפרט דכידוע "התם קאימנא", והרי זה כבפניו. אך מאידך, כפי שהוא היה רגיל לומר כשנתבקש להספיד גדולים וצדיקים היה אומר שאף שאינו ראוי להספידם אך לפחות הוא צריך להנצל מלהיות בכלל "מתעצל בהספדו של חכם" (שעונשו חמור כדאיתא בשבת קה:). וק"ו אנן. והואיל ונתבקשתי לעמוד כאן ולומר דברי הספד, הרי שחיובי מצד הכרת הטוב הגדולה להנפטר הגדול, אשר העמידני על רגלי בימי בחרותי ונשאני עם בני ביתי על לבו עד סוף ימי כאב לבן, על כן אמרתי לנפשי שלמרות הקושי אסור לי לסרב, וח"ו מלהקרא מתעצל וכי'.

ויי לארעא דישראל ולכל העולם כולו דחסרא גברא רבא, מי יתן לנו תמורתו.

"קשה היום לישראל כיום בא השמש בצהרים", כך הספיד ההוא ספדנא את ר' יוחנן (בגמ' מו"ק כה:). ומפרשת הגמ' שפירושו כיומו של יאשיהו. ושמעתי ממו"ח הגאון ר' זלמן נחמיה גולדברג (שליט"א) [זצ"ל] (ואח"כ ראיתי שיש עוד המבארים כן) דלכאורה קשיא, דתינח יאשיהו המלך מת בקיצור ימים (ל"ח שנים), ואפשר להמשיל את סילוקו כביאת השמש בצהרים היינו באמצע היום, אך ר' יוחנן הרי האריך ימים טובא (כמבואר בספר סדר הדורות ועוד), וא"כ היאך אפשר לומר עליו ששמשו שקעה "בצהרים". אלא פירושו שהרי בצהרים השמש היא בשיא תוקפה, מחממת ומאירה ומשפיעה לאחרים בכל כוחה, ולזה נתכוין ההוא ספדנא, שר' יוחנן למרות שהיה זקן ושבע ימים אך כנראה היה עדיין בכל כוחו בהיכולת להשפיע על אחרים. עכ"ד הגמ"ח (שליט"א) [זצ"ל].

ואף אנו נאמר כן על מורנו ורבנו זצ"ל, שלמרות גודל חולשתו בשבועות האחרונים אך הרי עדיין היה בשיא תוקפו בין בהרבצת התורה ועומק עיונה, ובין בהנהגת הציבור בין בסור מרע ובין בעשה טוב שאכמ"ל.

קשה להאמין למה שקרה! קשה לעכל! אנו מסתובבים כהלומי רעם, ואיזה רעם! נפלה עטרת ראשנו, אך לא רק העטרה נפלה מעל הראש אלא הראש כולו כבר אינו במקום

"אבי אבי רכב ישראל וגו'" - תלמידים הם כבנים ממש

כשאלישע הנביא נפרד מרבו אליהו שעלה בסערה השמימה כתוב בפסוק (מלכים-ב' ב', י"ב) "ואלישע רואה והוא מְצַעֵק אבי אבי וגו'". נתעוררתי, מהו הלשון מְצַעֵק, היה לו לומר "ואלישע רואה וצועק". ואולי פירושו שצעקה זו לא באה מתוך כוונה והכנה, אלא הצעקה יצאה כאילו מאליה.

ומה צעקתו, "אבי אבי, רכב ישראל ופרשיו", ופירש שם בילקוט שמעוני "אבי אבי זה אביו ואמו, רכב ישראל זה רבו שלמדו חכמה". והנה בגמ' בסנהדרין (יט:) איתא, אמר רבי שמואל בר נחמני א"ר יונתן כל המלמד בן חבירו תורה מעלה עליו הכתוב **כאילו ילדו** שנאמר (בפרשת במדבר ג', א') "ואלה תולדות אהרן ומשה" וכתוב "ואלה שמות בני אהרן", לומר לך אהרן ילד ומשה לימד לפיכך נקראו על שמו. והובא ברש"י בפרשת במדבר שם. ולכאורה פירוש "כאילו ילדו" הוא שאינו יותר מ"כאילו", היינו בקבלת השכר וב'לומדות' ידונו זאת בשמים "כאילו ילדו", כלומר יחשיבו את זה כאילו ילדו. אך נראה לומר בס"ד שבאמת יש כאן כאילו ילדו ממש.

הנה הגמ' בסנהדרין שם אומרת לעיל מזה, שכל המגדל יתום בתוך ביתו מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו, ולומדים זאת מכמה פסוקים ואחד מהם ממש רבינו, דבספר דברי הימים-א' (ד', י"ח) כתוב על משה "ואשתו היהודיה ילדה את ירד אביגדור וגו' [והיינו משה רבינו] ואלה בני בְּתִיָּה בת פרעה", ואומרת הגמ' וכי בתיה ילדה והלא יוכבד ילדה, אלא יוכבד ילדה ובתיה גדלה לפיכך נקרא על שמה. ע"כ. והנה ברש"י בפרשת שמות (א', כ"ב, והובא גם ברש"י בסוטה יב. בשם התנחומא) איתא שביום שנולד משה אמרו האיצטגנינים לפרעה שהיום נולד מושיען של ישראל וסופו ללקות במים אך אין אנו יודעים אם נולד ממצרים או מישראל, לפיכך באותו היום גזר פרעה גם על עמו שכל הבן הילוד ישליכוהו ליאור. והקשה המהר"ל (בגור אריה שם, וכן בחידושי אגדות בסוטה שם, ובגבורות ה' סוף פט"ו), וכן הקשה הכלי יקר, למה באמת האיצטגנינים לא ראו אם אותו הילד נולד מן הישראלים או מהמצרים. ונראה שהיא **קושיא עצומה**, שהרי כ"כ הרבה פרטים הם ראו באיצטגנינות, שראו שנולד מישוהו, והוא נולד היום, והוא יהיה המושיע לישראל, וסופו ללקות במים, ורק 'פרט' אחד חסר להם, שאינם יודעים אם הוא נולד מהמצרים או מהישראלים, וא"כ הקושיא מסתערת למה באמת דוקא את הפרט הזה לא הצליחו לראות באיצטגנינותם. ותירצו המהר"ל והכלי יקר, שהואיל ומשה נולד אמנם לאשה ישראלית, אך נתגדל ע"י בת פרעה, ומהאי טעמא הוא גם נקרא מ"בני בתיה בת פרעה" כדברי הגמ' הנ"ל, לפיכך האיצטגנינים לא יכלו לראות בכוכבים האם תולדתו היא מהישראלים או מהמצרים. עכ"ד בקצרה.

וא"כ למדנו בזה **יסוד נפלא**. דהנה "איצטגנינות" אינה "כישוף" וכיו"ב מכוחות הטומאה, ולא שימוש בשמות הקודש, ואף לא "ניחוש" בעלמא, וכן כתב הנמוקי יוסף (סוף פ"ז דסנהדרין, בדבריו על החוזים בכוכבים, והובא בב"י יו"ד סי' קע"ט) וז"ל, אין זו בכלל נחש, שזו חכמה גדולה וגזירה שגזר הקב"ה מששת ימי בראשית להנהיג עולמו בכך. עכ"ל. [וכיו"ב גם ברמב"ן בכמה מקומות כגון בפרשת שופטים ואחרי מות]. והיינו, דבבריאת העולם, כשהקב"ה קבע בבריאה את חוקי הטבע שהעולם יתנהג על פיהם, הוא קבע גם את המציאות הזו שכל דבר יהיה נראה בכוכבים, ויוכלו לראות בהם מי נולד, ולמי, ומתי נולד, ומהו מזלו, וכל כיו"ב, וכל זה קבוע בסידור הכוכבים ברקיע, אלא שצריך להיות בקי באותה "חכמה גדולה" כלשון הנמוקי כדי לדעת לראות זאת. וא"כ יוצא מתוך דברי המהר"ל והכלי יקר דכיון שאמרו חז"ל שכל המגדל יתום בתוך ביתו הרי זה "**כאילו ילדו**" ממילא נשתנה המציאות של סידור הכוכבים ברקיע ואי אפשר לדעת למי שייך ילד זה. והיינו, אין זה רק ב'לומדות' ובשמים "כאילו" ילדו לענין קבלת השכר וכדו', אלא זו "מציאות" טבעית ממש. ואף שבעינינו אין אנו רואים שום שינוי בילד זה, אך **באמת יש כאן שינוי בטבע ממש**. והוא חידוש נפלא.

ויש להמתיק ולבאר זאת בס"ד, עפ"י הידוע בשם הבית הלוי והגר"ח דהא דאיתא בזה"ק דהקב"ה איסתכל באורייתא וברא עלמא, פירושו הוא שהעולם נברא עפ"י ה'תכנית' של התורה, וכל המציאות שיש בעולם הכל זה עפ"י התורה. (כאותו הבנאי שבונה הכל עפ"י ה'שרטוט' והתכנית שהכינו לו). וא"כ הואיל ובתורה כתוב שמשו רבינו נקרא בנה של בתיה בת פרעה אע"פ שלא ילדה אותו כ"א גידלה אותו, לכן

כשברא הקב"ה את העולם ואת חוקי הטבע שבו הוא ברא גם את זאת שמי שמגדל את בן חבירו זה יהיה נראה בטבע עצמו כאילו הוא ילדו, ואף שכאן בעולמנו אין אנו רואים זאת אך בכוכבים רואים זאת.

ועפ"י זה נראה דה"ה מה שהגמ' בסנהדרין שם אומרת שגם המלמד את בן חבירו תורה הרי זה "כאילו ילדו", והרי גם את זה לומדים מפסוק, הרי שגם זה נחקק בחוקי הטבע ממש. ועל כן נראה שגם רישא דהילקו"ש הנ"ל, שאלישע שהיה מצעק "אבי אבי" פירושו אבי ואמי, גם זה פירושו שאותו רבו שלימדו תורה הוא גם בבחינת "אבי ואמי", שהרי אליהו לא היה אביו של אלישע וק"ו לא אמו כ"א רבו, ואעפ"כ אלישע אומר עליו "אבי ואמי". [נאמנם רש"י בפרשת ואתחנן (ו', ז', עה"פ "ושננתם לבניך") פירש עפ"י הספרי וז"ל, "לבניך" אלו התלמידים, מצינו בכל מקום שהתלמידים קרויים בנים וכו', וכשם שהתלמידים קרויים בנים וכו' כך הרב קרוי אב שנאמר "אבי אבי רכב ישראל וגו'". עכ"ל רש"י]. וגם זה הוא "כאילו ילדו" ממש.

מן היה רב שהוא כאב ואם גם יחד

דברים אלו יש לנו לומר על רבינו זצ"ל, שהיה לנו בגדר "רבו שלמדו חכמה", ולא עוד אלא אף היה לנו כ"אב", ולא עוד אלא שלפעמים היה לנו גם כ"אם". ואפשר לומר לענ"ד, שרבים יכולים לומר שהוא היה להם גם כיותר מאב ואם, כי להורים כשיש להם בס"ד בנים רבים, פעמים שכל ילד אינו מרגיש כבן יחיד כי אם כילד אחד מתוך כמה, אך אצל מורינו ורבינו כל תלמיד שהוא כבן הרגיש שהוא כבן יחיד אצל רבינו. כשהיו באים להתייעץ עמו באיזה ענין, על איזו מועקה, על איזו צרה ל"ע, הוא היה יושב עם אותו אדם, בין אם הוא מהתלמידים ובין אם לא, כולו מרוכז וכולו משועבד עתה לאותו אדם, כאילו הוא הבן היחיד שלו, מבלי להתחשב שבחוץ מחכים עוד "בנים" נוספים, או עסקני ושלוחי ציבור וכו"ב. כעת הוא "אב ואם" לאותו תלמיד בלבד. [כל תלמיד ותלמיד יוכל לספר רבות היאך בדברים שלא היה שייך לקבל את העזרה מהאב והאם (מסיבות שונות, אם משום שיעולם המושגים שלהם היה מצומצם יותר, ואם משום שלא היה הדבר בגדר יכולתם, וכיו"ב), הרי שמורנו ורבו (ולפעמים בעזרת הרבנית ע"ה) מילאו את התפקיד של האב והאם (עד כדי שהיו רגילים לילך להתפלל בכותל המערבי ביום נישואי התלמיד, ולפעמים אף היו מתענים עבורו. שמעת'ל). ועל אחת כמה וכמה לאחר הנישואין וברבות הימים כשאין כמעט בית שאינו צריך לפעמים עצה וכיו"ב, ולפעמים גם בעניני רפואה וכדו' להם ולבני משפחותיהם, ואחר כך כשהילדים גדלים ומגיע זמנם להכנס לשיבות, ואח"כ בפרק השידוכים, וכן הלאה, בכל דבר מורנו ורבינו ה'כתובת' לעצה ולהדרכה, לתפילה ולעזרה, ואז רבינו היה יושב בריכוז, שומע ומאזין וקולט מיד את שורש הבעיה, ובס"ד מייצץ את העצה הראויה. ואם לתפילה, היה רושם את השמות בפתק וגם בלוח לבו, ולפעמים נשא את שמות הנצרכים לרפואה ולישועה גם לאורך שנים. עוד אספר מאי **דבדידי הוה עובדא** (וכמוהו יש רבות). בימי הבחירות כשנתתי אל לבי לבדוק את התפילין כי אולי ראוי להדר אחר מהודרות מהם, וכשנתייעצתי עם מו"ר ר' שמואל זצ"ל, לקחני ר' שמואל עם התפילין והולכתי ביתה הגה"צ ר' ועלעל צ"צ"ל (שהיה משפירי קרתא דירושלם ומנקה הדעת בה, גאון צדיק וקדוש, עמוד התפילה והיראה, מתלמידי הרב מברסק זצ"ל, ובקי בכל ההלכות ולרבות גם החומרות וההידורים) כדי להתייעץ עמו, והגה"צ ר' ועלעל שלח אותנו אל הסופר המומחה ר' יהודה קלפלחולץ זצ"ל, אשר גר ביקרן הבנין' (היינו ב'חצרי' הנמצאת ברח' רש"י 40), ונאמר לו שהוא שלח אותנו אליו, שישם עיניו ויגיה את פרשיות התפילין ויעיר את הערותיו. כעת כבר יכול היה ר' שמואל לשלוח אותי לבדי אל הסופר הנ"ל, אך לא, הרי אבא אינו נוהג כך, ועל כן הלך עמי אל אותו סופר. הלה קיבל את פנינו, וכששמע מי שלח אותנו אליו, קיבל את השליחות. (ואמר לי מו"ר שהסכמת הסופר לזה לשבחו תאמר, שהרי ודאי שלאותו סופר עדיף לשבת ולכתוב פרשיות מאשר להגיה פרשיות, שהרי שכרו על כתיבה גדול לאין ערוך, אלא שמשום כבוד המשלח נענה הוא לעשות כן). לאחר כמה ימים חזרתי אל אותו סופר לקבל את הפרשיות עם הערותיו, והבאתים אל מו"ר, ואז אמר לי מו"ר שאניחם אצלו והוא ילך עמם אל מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל שיפסוק את פסקו על הערות אלו. וכך הוה. ראה עד כמה היה מסור מורנו לתלמידיו וטרח עבורם בגופו כאב ואם "כאילו ילדו" ממש].

היטיב להגדיר מי שאמר, שיש אנשים השומעים את הבעיה וכאדם מן הצד עונים תשובה, אך רבינו היה נכנס לתוך לבך ממש **ומשם** הוא יעץ כפי חכמתו (שהיא גדולה מחכמתך). וכיו"ב בהשתתפות עם התלמידים בעת שמחה, הוא לא היה כאדם מן הצד השמח עמך אלא כנמצא בתוככי לבך **ומשם** נבעה שמחתו. וכל זה ויותר היה באלמנות ויתומים אף אם לא היו מתלמידיו. ושמעתי מאחד מתלמידיו, שהיה רגיל להתייעץ עם רבינו בעניני הרבים, ופעם אחת כשבא בצהרים לרבינו, השיב לו רבינו, האם למדת היום, וכשלא הבין את כוונתו, אמר לו רבינו, אני עדיין לא למדתי היום בגלל שהיו אצלי וכו', ואצלי זה כעת פיקוח נפש לשבת וללמוד, ואם שאלתך אין בה פיקו"נ תבוא פעם אחרת. וכשאותו תלמיד אמנם הגיע לאחר זמן אמר לו רבינו, ודאי יכולתי באותה שעה לשמוע את ה'בעיה' שיש לך ולענות לך כדרך שעונים

רבים : כן, אולי, נראה וכיו"ב. אך רצוני הוא להתרכז בשאלה ולהרגיש את הדבר כדי לענות כראוי, ולזה לא יכולתי באותה שעה.

התמדה, עמלות, גאונות וצדקות, משחר נעוריו, וכל שנדבק בו נתרומם על ידו

אינני יודע מהיכן להתחיל כשאני בא לדבר על אדם גדול בענקים שכזה. אך בעיקר נתבקשתי לתאר ימים מקדם [כי על רוב תקפו וגבורתו וגדולתו אשר עלתה ונתעצמה משנה לשנה ואף מיום ליום, בין בהנהגותיו לעצמו ולתלמידיו, ובין בהנהגת הדור והציבור, יבואו תלמידיו משנים אלו ויעידו].

רגילים לומר על גאונים גדולים או על צדיקים שהם כסולם המוצב ארצה וראשו מגיע השמימה, כלומר, שלמרות שהם כסולם המוצב במקומו, מ"מ ראשם מגיע השמימה. אך אולי כיו"ב י"ל גם על תקופות החיים, שאמנם בשנים האחרונות היה רבינו "ראשו מגיע השמימה", ועל כן בס"ד נדבר יותר על השנים הראשונות שעדיין היה "סולם מוצב ארצה".

תחילת היכרותי עם מו"ר, היה כשנכנסתי ללמוד בישיבת "תפארת אברהם" איתרי בירושלים [כיום נקראת "זהב מרדכי", על שם ראש הישיבה ומייסדה הגאון ר' מרדכי אליפנט זצ"ל, והרבנית מרת גאלדא ע"ה], באלול שנת תשל"ד, והואיל ורבינו נולד ביוהכ"פ שנת תרצ"ב הרי שהיה אז רבינו למטה מבן מ"ג שנה. ובישיבה הקדושה למדו כבר כמה מאריות החבורה הגדולים ממני וקדמו לי בארבע וחמש שנים, וביניהם מחותני הגאון ר' שלום גלבר שליט"א (מח"ס נתיבות שלום על שבת ועל הלכות ריבית, וארחות שבת על ה' שבת), והגאון ר' אברהם נובורודצקי שליט"א (מראשי ישיבת אור ישראל), והגאון ר' בנימין בירנבוים (ראש ישיבת חכמת שלמה בבני ברק), והגאון ר' אריאל בוקוולד שליט"א (רב קהלה בב"ב ומחבר ספרים חשובים), והגאון ר' אוריאל אייזנטל שליט"א (רב שכונת רמות ג' בירושלים, ומחבר ספרי מגילת ספר ועוד), ועוד רבים בארץ ובחו"ל, וא"כ עפ"י החשבון הם הכירוהו מאז היותו כבן ל"ז-ל"ח שנה. וכבר בגיל כ"כ צעיר, היה רבינו גאון בכל מקצועות התורה, בעומק עיונה, לפרטי פרטים, עם בקיאות מקיפה אף בספרי השו"ת הפחות ידועים.

ויש לציין, כי בישיבת איתרי שימש רבינו כר"מ בשעות אחה"צ, וכבר אז היה הוא לסמל ולדוגמא, לדמות של אדם גדול בענקים, גאון וצדיק ועובד ה', מתחסד עם קונו, כשכל הנהגותיו הם בגדר "מעשה רב". היתה זו דמות מורמת מעם, דמות שההתקשרות וההתקרבות אליה זה עצמו כבר רומם את האדם. לא היה שייך להיות לו לתלמיד ולהשאר אדם המוני, אדם קטן. ובס"ד זכה הוא כבר בשנים ההם, לדבר שאפשר לומר שאין כדוגמתו, להעמיד על רגליהם תלמידים גאונים ומובהרים, אשר ברבות הימים נתפרסמו בעולם כולו אי מכוח עצמם ואי מפי כתבם. [נורבים תמהו בפני, היתכן שזכה לכאלה תלמידים בעוד שהוא היה מגיע לישיבת איתרי רק בשעות אחה"צ]. וכבר אמר לי אחיו, דודי הגאון הגדול ר' **עזריאל אויערבאך** שליט"א, ששנים רבות קודם לזה הוא כבר היה בבחינה זו שצינתי, גאון בכל מקצועות התורה, חסיד וקדוש.

משחר ילדותו הוא עסק בתורה בעמל ויגיעה בהתמדה גדולה למאד. כתלי בית המדרש "ברסלב" בשכונת שערי חסד יוכיחו, כשהאחרים שיחקו להם מחוץ לביהמ"ד, הוא ישב לו שעות על גבי שעות, ולמד במתיקות ובעניימה. [האשה שהיתה מתנדבת לנקות את אותו ביהמ"ד לכבוד שבת קדש בקביעות, סיפרה שכשהיתה באה בערב שבת לנקות, היה ר' שמואל היחיד שלמד בבית המדרש, וכשהחלה לנקות לקח הוא את גמרתו וכשהוא אוחזה בידיו ומקרבה לעיניו עבר לעזרת נשים, מבלי להפסיק אפילו לצורך. חמותי תליט"א (אחות מרן זצ"ל) אמרה שבגלל רוב התמדתו היתה הסבתא שלהם (מרת שרה רוחמקין ע"ה, חמותו של הסבא מרן הגרש"ז זצ"ל) רוצה לתת לו פרס לסמל ודוגמא על התמדתו, ולא ידעה בנפשה כמה 'חלוה' (היינו חלבה, שזה היה הממתק המקובל ואולי היחיד באותם שנים) לתת לנער].

מורנו זצ"ל החזיק את הגאון הנודע ר' אפרים נחום בורודיאנסקי זצ"ל כרבו לענין הלימוד בעיון על דרך ישיבות ליטא, והיה זה בשנה שלימד אותם בחדר עץ חיים **בכיתה ח'**. [הגאון ר' אפרים זצ"ל עלה מבבל ולימד בתחילה בחדר עץ חיים, והיה בקי וידען נפלא בכל חידושי גדולי ליטא, והשריש זאת בתלמידיו במתיקות נפלאה. ולימים, כשהגאון ר' אליעזר יהודה פינקל זצ"ל הקים את ישיבת מיר בירושלים, לקחו להיות הר"מ הראשון, וכך הוקמה אותה ממלכת התורה ישיבת מיר בירושלים. גם אחיו של רבינו, הגאון הגדול ר' אברהם דב שליט"א, הגאב"ד דטבריה, מרגלא בפומיה (וכך כתב גם

במכתב התנחומים ששלח לבניו של הגאון ר' אפרים זצ"ל, כשנסתלק לישיבה של מעלה, הלוא הם הגאונים ר' יצחק ירוחם ור' בן ציון שליט"א) שמה שעשה הגאון ר' שמואל רוזובסקי זצ"ל לתלמידי הישיבות שבאו מן הגולה, כך עשה הגאון ר' אפרים לבני הישוב הישן בירושלים]. ומאותה שנה נצטברו בארונות רבינו עשרות קונטרסים של חידושי תורה שכתב בימים ההם ולאחר מכן, כשחידושים רבים שהיה מזכיר בשנים המאוחרות תלה הוא בכוח הלימוד של אותה שנה.

כשדיבר פעם אחת עם אחד מתלמידיו המובהרים (בישיבת מעלות התורה) על השאיפות שהיו להם בישיבה קטנה של עץ חיים, שאל התלמיד, עם מה הוא יצא בידיו כשגמר את הישיבה הקטנה, והשיב לו רבינו, עם סדר מועד נשים נזיקין ו'אחיזה' בקדשים. [סיפר הגרא"ד רייכמן שליט"א (חתן דודנו זקנו הגרש"מ שבדרון זצ"ל), שהוא למד בעץ חיים יחד עם מורנו זצ"ל, והגאון בעל השערי זיו (שהיה מהרמ"ם הבכירים בישיבה הקטנה של עץ חיים, והיה גם אחד מרבותיו של הסבא הגרש"ז זצ"ל), היה מטייל ברחבי הישיבה והחצר עם הנער ר' שמואל זצ"ל כשזה שואל וזה מפרק וכיו"ב, לא כרב ותלמיד אלא כשני חברים]. ואם כך הוא, אין פלא לאלו השגות ולאלו גבהים הגיע בלימוד הישיבה הגדולה של עץ חיים, עד שהגיע לפרקו. פעם אחת אמר לי רבינו, שבשעתו בחור שדיבר באירוסין בענייני נשים נזיקין לא היה בזה רבותא וחידוש, והיה נחשב ל'בינוני'. אבל הבחורים המובהרים דיברו על סוגיא השייכת לזרעים או לקדשים וטהרות. ואף הוא באירוסיו דיבר על סוגיא מסוגיות אלו (ואיני זוכר אם אמר לי שדיבר בזרעים או בקדשים). [היה זה כשקודם למסיבת אירוסיו בבית הגמ"ח (שליט"א) [זצ"ל], נכנסתי בדרכי לבית רבינו זצ"ל, והוא שאלני על איזו סוגיא אני עומד לדרוש באירוסין, והשבתי על הסוגיא בקידושין (ו): לענין הנותן מתנה על מנת להחזיר, ובעיקר בענין החילוק בזה בין נתינת תרומה לכהן לבין נתינת דמי פדיון הבן לכהן. אמר לי רבינו זצ"ל, שטוב הוא שהדרשה נוגעת לעניינים של סדר זרעים, והאבא (מרח הגרש"ז זצ"ל) ודאי יהנה מזה. ואז אמר לי דברים אלו. לימים שמעתי מאחד מתלמידיו (הצעיר ממני בכמה שנים), שאף לו אמר רבינו שיכין משהו בזרעים (הואיל ור' שמואל ידע שהוא למד בעבר בסדר זרעים), כי כשאותו תלמיד הציע שאולי ידבר בענייני אגדה, הליט ר' שמואל את פניו בידיו וביטל זאת מכל וכל].

וכך עלה ונתעלה בתורה ובעבודת ה' עד שכאמור בגיל צעיר כבר הפך להיות דמות נערצת, גאון בכל מקצועות התורה, בעומק עיונה, לפרטי פרטים, עם בקיאות מקיפה אף בספרי השו"ת הפחות ידועים, וכמובן גם בספרי ההלכה, וכן בספרי מוסר וחסידות ועבודת ה', דמות של אדם מרומם המתהלך בין אנשים אך מקומו כמה טפחים מעל פני האדמה.

מחנך ומורה דרך בתורה ובכל תהלוכות החיים

נשוב לימי ישיבת איתרי. את מהלך שיעורו היה בונה בעומק הסברא, ופעמים רבות היו דבריו בנויים על דקדוק מתיבה אחת בדברי הסמ"ע באיזהו מקומן, או בדברי הקצה"ח, נתיבות המשפט, רעק"א, קונטרס הספיקות ושב שמעתתא, ועוד ועוד, ועד לדברי הגר"ח והגר"ז והחזון איש וכיו"ב. פעמים רבות הזכיר מדברי החמדת שלמה (שהיה מגדולי דורו של הרעק"א). עיקר תכלית השיעורים בדרך כלל היתה לעסוק בהבנת דברי הראשונים בסוגיא, כהרמב"ן והרשב"א, בעל המאור עם מלחמות ה', ועוד. לדקדק היטב את לשונם, ולעמוד על משמעות כל תיבה ותיבה. הוא בנה וסתר, הביא מדברי גדולי האחרונים, ופעמים שהעיר שבלשון הראשונים הנ"ל או מתוך מהלך דבריהם או סתימת דבריהם, לא נראה שכוונתם לביאור האחרונים. השקיע הרבה לבאר את מחלוקות הראשונים או האחרונים, כל אחד ואחד מהי סברתו ובמה ולמה נחלק על רעהו. וכיו"ב הירבה לבאר בדבריהם מה היתה סברתם בסלקא דעתך, ומה נשתנה במסקנתם.

באמת להבין היטב את מהלך השיעור, פעמים שהיה זה קשה לבחורים, ובפרט לצעירים שבהם, ועיקר ה'קשר' שנקשר בלבות התלמידים אליו היה ע"י הדיבור בלימוד במהלך הסדר. [כאמור הוא היה מגיע לישיבה רק בסדר שני, כשבבוקר הוא היה בכולל שהוא עמד בראשו, ושמו היה "ישיבת שם", שם למדו לימודי דיינות והוראה, וממנו יצאו כמה וכמה דיינים ורבנים]. וכל זה, מלבד מה שהיה עונה לשאלותיהם גם בשאר עניינים, פוסק הלכות ומורה דרך בכל עניניהם הפרטיים עד לנושא ה'שידוכים' ועד בכלל. [ובהנוגע אלי, בשנה הראשונה לשהותי בישיבה, אף שנכנסתי לשיעורים, אך לא 'העזתי' לגשת ולדבר עמו בלימוד, משום עומק המושג וקוצר המשיג, ורק בחודש אלול הבא, סוף שנת תשל"ה, התחלתי לגשת. ויש לציין, שבאחת הפעמים הראשונות שדיברתי עמו הוא שאלני למה הפסקתי ללמוד בלילה עם האברך המצויין (וכיום הגאון) ר' משה פטרבורג שליט"א. (היה זה לימוד בביתו שבגבעת הישיבה, שהיה בין בתי הישמעאלים שם, והלימוד היה לאחר השעה אחת עשרה בלילה, ולמדנו משניות כלים בעיון, עם המשנה למלך הארוכים בהלכות כלים, ומה שהאריך עליהם

בספר מרכבת המשנה, באותיותיהם הקטנות, מתוך חשבון השיטות וכיו"ב). השבתי לו כי הפסקתי לאחר שראיתי שבשעות אלו קשה לי סוג לימוד כזה בעומק העיון. אך נתפעלתי מהקשר האישי שלו אלי, תלמיד צעיר, שאף קודם שנתקשרתי עמו הוא כבר ידע אודותי, אלא שלא פנה ולא שאל כל עוד שאני לא נגשתי אליו).

ובאמצע שנת תשל"ו, בתחילת זמן קיץ, 'שוד ושבר', נתברר כי מורנו ר' שמואל עזב את הישיבה [נחזור לכולל שלו, "ישיבת שם", לכל היום]. אנו הצעירים שבחבורה, היינו המומים ושבורים, כמעט כמו בעת הסתלקותו בחטף לגנזי מרומים. ואז גמרנו אומר לבוא אליו לביתו, ולהמשיך את הקשר שהחל להתרקם בינינו כרב ותלמיד. היה זה דבר חדש, הואיל ולפני כן התלמידים שקדמו לנו לא היו זקוקים לזה, שהרי הוא הגיע בכל יום אל הישיבה. ומאז, דלתי ביתו היו פתוחים לפנינו בכל עת, ועיקר הקביעות שלנו היתה בימי ששי ומוצ"ש. [היינו מתכננים וקובעים בישיבה 'תור' וסדר, מי יבוא ומתי יבוא]. וכעת התחילה תקופה חדשה מבחינתו, שהרי הוא כבר לא עסק בלימוד הסוגיות שהישיבה עסקה בהם, כי היה עסוק בלימוד שלמדו בכולל שלו, ואעפ"כ יכולים היינו לדבר אתו בכל סוגיא, בכל פרטיה, כל קושי וכל חוסר הבנה, ברשב"א, בפני יהושע וברעק"א, כל חידוש או הבנה משלנו שרצינו לומר בסוגיא, הכל נפרש לפניו, והוא היה מעיר ומעורר, מיישב או מקשה, כאילו כל עיסוקו הוא בסוגיא זו. [בסיכומי סוגיות שיש לי מאותם שנים, שמו מופיע פעמים רבות, כמעט בכל סוגיא]. דבר זה עורר שגם תלמידים לאחר נישואיהם החלו לבוא לביתו, וכך נוצר מצב שלפעמים בימי ששי וכיו"ב, וק"ו בימי המועדים, נתלקטו בביתו סביב לשלחן אחד בחורים ואברכים, ואף רמ"ם ותלמידי חכמים (וכגון הגאון ר' ברוך שמואל דויטש שליט"א, כיום מראשי ישיבת קול תורה), כשכל אחד עסוק במסכת אחרת ובענין אחר, ומורנו ר' שמואל זצ"ל יושב בראש ועונה ומתייחס לכל אחד באשר הוא שם (כמעט מבלי צורך לפתוח ספרים). [פעמים רבות היינו באים רגלית בשבת קודש אחה"צ מהישיבה אל ביתו נאווה קודש (שהיה ברח' גשר החיים) לסעודה שלישית. ויש לציין את הרבנית הצדקנית, אשת חבר, דודתי מרת רחל ע"ה, שכתלמידים (קודם שהקמנו בס"ד בתים בישראל) כמעט ולא דיברה עמנו ולא הראתה עצמה לפנינו אלא היתה צנועה באהל, ובסעודה השלישית שהשתתפנו בה היתה היא אוכלת לעצמה במטבח ולא יושבת בשלחן אחד עם בעלה רבינו שישב עם התלמידים, ואף כשהיתה צריכה להגיש את המאכלים לסעודה היתה מסתתרת בפתח המטבח ומוסרת המאכלים לאחד התלמידים. ויתר מעשי תוקפה וגבורתה בקודש, הלא אמרם רבינו בקינתו הארוכה שנשא עליה בעת ההלוויה, ושם פתח רבינו כמעט לראשונה את סגור לבו על חייהם המשותפים ועל חייה הפרטיים, שיש להשוותה כאחד מצדיקי קמאי, ואכמ"ל. ונדפסו הדברים בקינה "אלון בכות" בסוף ספרו של רבינו "דרכי שמואל" עמ"ס אהלות].

גאונות וחידושים בכל התורה, בין בהלמד בישיבות, ובין במקצועות ההלכה

כוחו היה רב כאמור בכל מקצועות התורה, יכול היה לענות על נשים ונזיקין, וגם על סדר מועד, מהסוגיות הקלות ועד החמורות. גם בסדר קדשים [בישיבת איתרי היו מעודדים רבות ללמוד גם בסדר קדשים] היינו יכולים לדבר אתו כשכל דברי הגר"ח והגר"ז פרושים לפניו כשמלה. המעיין בספרי תלמידיו, יראה את רוב גובריה. כגון, כשהוציא תלמידו הגדול הגאון ר' אוריאל אייזנטל שליט"א את ספרו הראשון "מגילת ספר" עמ"ס נדה, אפשר לראות שיש שם הערות רבות של מורנו זצ"ל השייכים למסכת זו ולהלכותיה. לימים הוא הוציא את הספר "מגילת ספר" על הלכות שבת, ויש שם הערות רבות בענינים החמורים והקשים של שהייה וחזרה והטמנה, ובעניני מוקצה, מלבד שאר ענינים, הערות הנוגעות לעומק הבנת דברי הראשונים בענינים חמורים אלו עם דברי המגן אברהם והמשנה ברורה, והיוצא מזה לדינא, לקולא או לחומרא. [כיו"ב סיפר תלמידו הגאון ר' בנימין בירנבוים שליט"א שקודם שהוציא לאור את ספרו משאת בנימין על עניני שבת, הביאו לרבינו, ומיד ישב רבינו וכתב לו הערות בעומקי הסוגיות כאילו עתה הוא עוסק בהם]. לימים הוציא תלמידו המובהק מחותני הגאון הגדול ר' שלום גלבר שליט"א את ספריו "ארחות שבת", וגם שם חזינן שהוא מביא את דברי מורנו ר' שמואל כסדר בהרבה מאד ענינים בהלכות שבת. וכל זה כשמורנו משמש כבר כראש ישיבת מעלות התורה (שנפתחה באמצע שנת תשמ"ב), כלומר, כשראשו ורובו עוסק הוא בלימוד הישיבה והעמדת התלמידים המופלאה שם, ואעפ"כ אפשר לו לענות בעומק העיון ובדקות הענינים והסברות בעניני שבת חמורים, הררים התלויים בשערה (חגיגה י.). וכך בכל ענין וענין. כשתלמיד אחד הוציא ספר על מסכת דמאי, אפשר למצוא שם הערות מרבינו על מסכת דמאי. המאמר הראשון שמסר רבינו לדפוס (בקובץ של הכולל בראשות תלמידו הגאון ר' משה פטרובר שליט"א) היה קונטרס על ענין בין השמשות, כשהוא חוקר שם בהבנת

השיטות, שיטת הגאונים ושיטת מהר"ם אלשאקר, עם שיטת הגר"א, ודעת החזון איש, ולאור מנהגי ישראל בארץ ישראל ובחו"ל, ובדורות עברו, הכל מסודר לפרטיו, כפי עומק עיונו והבנתו החודרת. ביני לבני הוא גם השקיע רבות בלימוד הקשה של מסכת אהלות, עד שזכה להביא לדפוס את ספרו "דרכי שמואל" על מסכת זו, אשר הפליא ומפליא עין כל רואה, וכל העוסק במסכת זו. וכן הלאה.

בכל שטחי הלימוד וההלכה, היו לו הערות מחודשות. הוא סיפר לי פעם אחת, על הספר "ארבע אמות של תפילה", שהמחבר (הגאון ר"מ פוטאש שליט"א) עסק בנושא זה כמה שנים עד שהדפיס עליו ספר עב כרס, וכשהביאו לפני רבינו, שאל אותו רבינו האם ד' אמות אלו הן עם אלכסונים או בעיגול (על דרך שהגמ' דנה לענין ד' אמות של אדם בשבת). ואותו חכם 'תפס' את עצמו, היאך במשך כל השנים שעסק בנושא זה לא הרגיש ולא דן בשאלה זו. [השתא קחזינן שהוא מדבר ע"ז בספרו בביאורים סי' י'. ואולי טעיתי בזכרוני, או שזה נתוסף במהדורה השניה].

ה"חינוך" לרוממות, לא להסתפק בקטנות

דמותו היתה כראש ישיבה שהוא גם 'מחנך' וכבר בגיל צעיר. ידע הוא להלך כנגד כל אחד ואחד, במה כוחו גדול ובאיזו תוספת לימוד על סדרי הישיבה הרגילים יוכל הוא להתעלות ולראות הצלחה. לזה הורה בכה ולזה הורה בכח. [באחת השנים הורה לי עם חברותי, הלא הוא הבחור (וכיום הגאון) ר' משה שמידע שליט"א (כיום ראש ישיבת גרודנא), ללמוד פרק ד' בעירובין. פרק זה נתייחד שאינו נצרך לידיעה בשאר חלקי המסכת שהם מורכבים ומסועפים ואינם מתאימים ללימוד בשנים אלו כשעיקר העיון הוא בלימוד הישיבה, אלא הוא מקיף נושא אחד, עירובי תחומין, והלימוד בו בסוגיותיו עם שיטות הראשונים מתאימים לתוספת הצלחה בגיל הזה]. ככלל הורה לתלמידים להשתדל ללמוד כמה דפים בבקיות בכל שבוע, ואפילו רק גמ' ורש"י, ולסיים מסכתות, ועי"ז לקנות עוד ועוד ידיעות ברחבי הש"ס. ונראה שכוונתו היתה שעי"ז אדם יצא מכלל 'עם הארץ גמור' בנושאים אלו. [כידוע היה אומר שאביו, מרן הגרש"ז זצ"ל, לא חינך את בניו לצמוח גדולי הדור, כי אם שלא להיות עם הארץ, שאין לך דבר מגונה מזה, כשאדם מרגיש ברבות השנים בכל מיני נושאים בש"ס ובהלכה, שאת זה עוד לא למדתי ואיני יודע כלל, וכך בעוד נושא ובעוד סוגיא]. עד איזה גיל יכול אברך לתרוץ לעצמו שגמרא זו עדיין לא למדתי ועל כן איני יודע בנושא פלוני וכיו"ב מאומה. רבינו הדריך לצאת מן הצמצום, לא להשאר 'קטן', ולקבל היקף בכל מרחבי הש"ס. ידוע לי על תלמיד אחד שהורה לו בימי בין הזמנים לעבור על כמה וכמה שות"פ של גדולי האחרונים כהנודע ביהודה והרעק"א ועוד, שעי"ז אפשר לקנות ידיעה מופלגת בנושאים שבהלכה וגם בסוגיות הש"ס.

פעמים שהדרך לרומם את התלמידים היתה ע"י שאלות בדרך החריפות או על פרטים קטנים שקשה לשים אליהם לב כשלומדים את מכלול הענין. כגון, באחת השנים שהסבו על שולחנו קבוצת אברכים ביום הפורים, ודיברו על מסכת עירובין, הוא שאל היכן יש במסכת עירובין משהו השייך לפורים. ותשובה לזה בתוס' שכל כולו שלש תיבות, והוא על הגמ' שם (סג:), שבגמ' מסופר על גוי אחד ששמו היה "לחמן בר ריסקת", וכתבו התוס' "ר"ח גריס המן". [יש לציין שהשיב כהלכה מתוך אותה קבוצה היה מחותני הגר"ש גלבר שליט"א. שוב הראוני דבגמ' (מא). איתא שאין גזרין תענית על הציבור בראשי חדשים ובחנוכה ופורים. ובני הרה"ג ר' ישעיה פוס שליט"א הראני לתוס' שם (מח. סד"ה גופו) שהביאו מתרגום מגילת אסתר שפרשנדא איצטליב על תלת אמן וכן כולם, ע"ש]. **ומעשה שהיה עמי**, כשעמדתי לפני מבחן על מסכת בבא קמא כולה גפ"ת, והתכוונתי לזה במשך כמה חדשים (בשעות הפנויות מלימודי הישיבה, ובימי 'בין הזמנים'), ובס"ד אמנם הצלחתי אח"כ במבחן אע"פ שלא היה מבחן קל, וכשבאתי לפני המבחן למו"ר ר' שמואל זצ"ל לקבל את ברכתו, הוא שאלני האם הא דחשוד על השבועה פסול לשבועה הוא דין דאורייתא או דרבנן. התחלתי להפוך במוחי את רחבי המסכת (וכאמור לאחר שכ"כ התכוונתי למבחן, היתה לי 'שליטה' מסוימת ברחבי המסכת), אך לא הצלחתי להזכר. [אמנם בב"מ (ה:) מדובר על חשוד על השבועה, אך היכן מדובר על כך בב"ק, לא זכרתי]. עד שהראה לי את התוס' בדף קח. (ד"ה ותרי כפילי) שבתוך דבריהם כתבו שהוא פסול רק מדרבנן. [כדי שלא אהיה נבון ואצא ממנו בהרגשה רעה (שלא הצלחתי במבחן) שאלני אח"כ שאלה אחרת קלה יותר]. המעיין יראה שהתוס' כולו שם הוא באורך של שתי שורות בלבד, ואין זה הנושא בגמ' ולא בתוס', וצריך הרבה אהבת תורה כדי שבשעת הלימוד ישימו לב לנקודה זו שהכניסו התוס', ויקנו אותה כידיעה בפני עצמה. [ואמנם הקצה"ח (ריש סי' צ"ב) דן בדברי התוס'.

הללו). בדוגמאות מעין אלו הוא רומם את החשק לייקר כל מילה בגמ' או בתוס', ולא להצטמצם או להסתפק במועט.

גם כשהיה צריך להעיר לתלמיד (ובפרט לתלמידיו בישיבת מעלות התורה), היה מחכה לשעת הכושר, אימתי והיאך להגיד. סיפר לי אחד מתלמידי הישיבה דמעות התורה, שפעם אחת נטלו עמו ר' שמואל בשובו מהישיבה בשערי חסד לביתו ברח' גשר החיים, ואמר לו דברי תוכחה על דברים שעשה שלא כראוי, ור' שמואל מנה לפניו עד שנתיים לאחר כל מה שעשה ושיש להוכיחו על כך. עוד סיפר תלמיד אחר (מישיבת איתרי), שפעם אחת חלה לזמן רב, ועל כן שלח למורנו ר' שמואל הערות בכתב על הסוגיא הנלמדת בישיבה, ומורנו השיבו תשובות להערותיו, אלא שבתוך הדברים הכניס ר' שמואל איזו הערת ביקורת לאותו תלמיד. לימים כשהבריא ושב לישיבה, פקד את מעונו של רבינו, ובתוך הדברים שאל את רבינו מה התכוין באותה הערה. השיב לו ר' שמואל "דברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרם בעל פה". כלומר, בכוונה לא הערתי זאת בעל פה כי אם בכתב, והמבין יבין.

כוחו לגלות "פנינים" מתיבות בודדות בלשונות הראשונים או האחרונים, בין בנגלה ובין בחכמת הנסתר

הזכרנו את כוחו המיוחד לדקדק ו"לתפוס" את כוונת הראשונים או האחרונים במילה אחת שהוסיפו בלשונם. והוא דבר גדול, כי בדרך כלל כשלומדים את דבריהם עיקר התכלית והשימת לב של הלומד היא להבין את תוכן הדברים במבט הכללי, אך מורנו זצ"ל היה 'תופס' גם מילה אחת או כמה מילים שנכנסו בדברי אותו ראשון או אחרון בתורת אגב לעצם הנושא. וכגון, ידועים דברי חז"ל (במכילתא וברש"י) עה"פ "זה א-לי ואנוהו", שהיו מצביעים באצבע על הקב"ה, וראתה שפחה על הים יותר ממה שראה יחזקאל במראות הנבואה. וידועים דברי בעלי המוסר שלמרות שהשפחה ראתה כל זאת אך לבסוף היא נשארה "שפחה", הואיל ולא נתעצמה לקנות את המדרגה החדשה לה זכתה. אך מורנו הגר"ש זצ"ל הוכיח לא כן מדברי הרמב"ם ומדברי הרמב"ן. דהרמב"ם בשמונה פרקים (סוף פ"ד) כתב בענין חטאו של משה במי מריבה, ובתוך דבריו כתב וז"ל, שלא היה מדבר עם סכלים, ולא עם מי שאין לו מעלה, אבל עם אנשים שהקטנה שבנשיהם היתה כיחזקאל בן בוזי, כמו שזכרוהו חכמים, עכ"ל. [עיי' מה שביאר עפ"י את חטאו של משה]. אלמא דמצב זה שהפחותה שבנשים (היינו ה"שפחה") היתה כיחזקאל נמשך כל הארבעים שנה. וכן הוכיח מדברי הרמב"ן (בפרשת בשלח ט"ז, ו'), שכתב שדור המדבר שהשיגו לזיו השכינה בים כמו שאמרו חז"ל שראתה שפחה על הים וכו' "מאותה שעה נתעלית נפשם להתקיים בתולדותיו (היינו דבר המתגשם מן הזיו העליון) שהוא המן". עכ"ד הרמב"ן. נמצא שכך היה מצבו הרגיל של "דור דעה" אוכלי המן ומקבלי התורה. עכ"ד מורנו הגר"ש זצ"ל. והמעין יראה, שגם הרמב"ם שם וגם הרמב"ן שם, הרי לא באו לדבר באותו מקום על מעלת השפחה בקריעת ים סוף (שכן הרמב"ם מבאר שם באורך את חטא מי מריבה, והרמב"ן שם מבאר באורך בנגלה ובנסתר את ענינו של המן שהיה "לחם אבירים", "תולדות האור העליון" וכו'), ורק כבדרך אגב בהתגלגלות הדברים הזכירו זאת הרמב"ם והרמב"ן, ועל כן רק מי שבקי ורגיל גם בענינים האחרים, ואהבתו לתורה היא בלא גבול, ובזכרונם הדברים פרוסים כשמלה, הוא יכול לשים לב גם לפרטים הקטנים והצדדיים הללו, ולקנותם כענין בפני עצמו.

דוגמא נוספת בענין זה ומענין לענין. הנה במשניות בפ"ק דתענית איתא על התעניות שגוזרים על הציבור אם לא יורדים גשמים, ובתחילה ה"יחידים" מתענין, ואח"כ גוזרים גם על הציבור, ע"ש. ומבואר בגמ' שם (י). "מאן יחידים, רבנן". ושם (בע"ב) "איזהו תלמיד יחיד וכו' כל ששואלין אותו דבר הלכה בלימודו ואומר וכו'". והנה רבינו הוציא מגמ' זו 'הגדרה' ממנה יש ללמוד מהי צורתו של "תלמיד" והיאך אפשר להגיע למדרגת "רבנן". רבנן נקראים "יחידים", אין להם בעולמם כי אם לימוד התורה, עסק התורה. אינם מסתכלים על רוב העולם שמסביב, אינם מתפעלים מהם ומהמונם. ילכו האחרים בדרכם ויעסקו בהבלי העולם, ואף אם גם אחרים לומדים אך יש רבים הלומדים רק ב"שטחיות" וכיו"ב והעוה"ז עדיין 'תופס' אצלם מקום ועל כן הם מסתכלים על הסביבה מה יאמרו וכדו', אך "רבנן" הם "יחידים", ותפקידו הוא

שכל אחד יבנה את עצמו כאילו הוא יחידי בעולם, ואין לפניו אלא אביו שבשמים. כמובן שיכולים להיות סביבו עוד תלמידים כמוהו, ואז יש כאן קיבוץ של "יחידים", שביחד יעלו ויתעלו כראוי, אך כלפי ה'רוב' שבעולם, הם עדיין בגדר "יחידים", ורק זו היא הדרך לעלות ולגדול בתורה. את"ד רבינו והיוצא ממשנתו. ואולי גם זו דוגמה למה שאמרנו, שאף שעצם הגמ' היא בסוגיא של הלכות תענית על הגשמים, ואף אין זה נמצא בגמ' בגדר 'אגדתא' (כשאר האגדות שבש"ס) אליה נותנים 'שימת לב' מיוחדת, אלא היא גמ' מתוך סוגיא להלכה, אך רבינו זצ"ל נתן ליבו גם לגמ' זו והוציא ממנו יסודות ומערכות במוסר ובעבודה.

כך היתה דרכו בלימוד הנגלה, וכך ויותר בלימוד תורת הנסתר. כידוע שידיעתו במרחבי תורת הנסתר היתה מבהילה גם ליודעי חן. [היו לו כמה קביעות של חברותות בלימוד זה, עם הגאונים ר"י הלל שליט"א, ור' שמואל בצלאל שליט"א, ור' מיכל זילבר שליט"א, ולהבדיל בין חיים לחיים, הגאון ר' יוסף פרבשטיין זצ"ל, ואולי עוד]. ובפרט בדברי הגר"א בכל מקום שהוא. ולא לחינם אמר עליו אחיו הגאון ר' **אברהם דב** שליט"א (גאב"ד דטבריה) בהספדו, שהוא זכה ליגילוי אליהו, ובמה, שהוא זכה לגלות בדברי הגר"א פנינים יקרים שאחרים לא גילום. הוא זכה לדייק מילים בודדות מדברי הגר"א ולבנות עליהם מערכות. עכ"ד. כידוע, בשנים האחרונות הוא פרסם הרבה, בעל פה ובכתב, שבדברי הגר"א מבואר שהשבת היא "קדש קדשים". המעיין יראה שאין על זה 'סוגיא' בדברי הגר"א, אלא לשון זו על השבת לקוחה מאגרתו של הגר"א, והוא קלט את המילה, ופרסמה ברבים, ולפעמים בנה עליה מערכות נוספות, קומה על קומה, בהבדל בין יוהכ"פ לשבת ועוד.

החשש משכחת דבר אחד מהתורה

פעמים רבות כשהיו מזכירים איזה מאמר חז"ל וכיוצא, היה שואל את הסובבים היכן זה כתוב. כמה פעמים שמעתי ממנו להוכיח מהגמ' שמוכיחה שברכת שהחיינו על המועד אינה כל שבעה דאי כל שבעה הרי ברכת שהחיינו טעונה כוס, ומפרש רש"י שבשאר ימי המועד לא מצוי שיהיה לכל אדם כוס כי אם ביום הראשון של החג. ע"כ בגמ' וברש"י. והוכיח מזה רבינו זצ"ל שאין חיוב שמחה ביין בכל יום מימי חול המועד (עי' ביאור הלכה סי' תקכ"ט סעי' ד"ה כיצד), דאי איכא, א"כ ודאי לכל אדם יהיה יין גם לימי חוה"מ כמו ביו"ט עצמו. עכ"ד. [ואיני יודע אם פסק כן להלכה]. ופעם אחת שאל רבינו את כל התלמידים שהיו שם היכן נמצאת גמ' זו. רבים ידעו שהיא בסוכה (מט:), והוא שאל היכן עוד, ורק אחד ידע שהיא גם בעירובין (מ:). כיו"ב זכורני מימי בחרותי, שפעם כשנתבקש להתפלל על חולה, אמר שיפה תפילת חולה על עצמו מתפילת אחרים עליו, ואח"כ שאל אותנו איפה זה כתוב. והתשובה היא ברש"י בפרשת וירא (כ"א, י"ז) עה"פ גבי ישמעאל "וישמע אלקים את קול הנער". והנהגה זו גם היא באה כדי להגביר בתלמידים את החשק לדעת הכל, ושלא לשכוח את תלמודם.

ובודאי שבמשך השנים, ובפרט מאז הקמת ישיבתו "מעלות התורה", היתה הנהגה זו חוזרת על עצמה רבות. ומתלמידיו הקרובים יותר מכולם. החשש של תלמיד שיתפס בקלקלתו ששכח איזו גמרא או מקור מאמר ידוע היה גדול, והיה עדיף לאותו תלמיד להקבר באדמה באותו רגע מרוב הבושה. התביעה שלא לשכוח, מלבד עצם האיסור לשכוח, ומלבד עצם התשוקה שצריכה להיות לדעת את כל התורה כולה, נבעה גם מההכרה שבכל יום אדם צריך לראות את דברי התורה כאילו היום ניתנו לנו בהר סיני, כמבואר ברש"י בפרשת ואתחנן (ו', ו') עה"פ "והיו הדברים האלה אשר אנכי מצווך היום", וז"ל, לא יהיו בעיניך כדיוטגמא ישנה וכו' אלא כחדשה וכו'. ועוד ברש"י בפרשת כי תבוא (כ"ו, ט"ז) עה"פ "היום הזה ה' אלקיך מצווך לעשות וגו'", ופרש"י וז"ל, בכל יום יהיו בעיניך חדשים, כאילו בו ביום נצטוו עליהם. עוד ברש"י שם (כ"ז, ט') עה"פ "הסכת ושמע ישראל היום הזה נהיית לעם וגו'", וז"ל, בכל יום יהיו בעיניך כאילו היום באת עמו בברית. עכ"ל. [ומקור דברי רש"י אלו בספרי ובתנחומא]. והיה מרן זצ"ל מוסיף, שהרי המגן אברהם (סי' ס' סק"ב) מביא מכתבי האריז"ל שהיא מצות עשה לזכור את מתן תורה ומעמד הר סיני, ולכן בכל יום כשאומר (בברכה שקודם קריש) "ובנו בחרת" יזכור מתן תורה, וכשאומר "וקרבתנו" יזכור מעמד הר סיני. עכ"ד המג"א. ומורנו זצ"ל ראה דברים אלו לנגד עיניו כל היום, וגם תבע זאת מתלמידיו ומכל אשר היו אזניו

כרויות לשמוע, אין אלו דברי 'אגדתא' בבחינת דרוש בעלמא, אלא זהו דבר ממשי שצריך להרגיש אותו בכל יום. כל יום אדם צריך לחיות במצב כאילו היום הוא קיבל את התורה, כאילו היום ממש עמדו רגליו למרגלות הר סיני וקיבלנו את התורה ממש מפי הגבורה. ואם כך הם פני הדברים, האם היה שייך כבר באותו היום שקיבלנו, לשכוח. כוחו של רבינו היה להגדיר את הדברים בצורה כה מוחשית ולהחדירם בלבבות עד שבאמת השוכח דבר ממשנתו היה בעיני עצמו כעושה דבר תמוה ביותר. היתכן כדבר הזה לקבל היום וכבר לשכוח. [ירחם ה' עלינו].

ה"צמאון" הוא היסוד להצלחה

אם נרצה להבין מהי נקודת היסוד לכל זה, נקודה אשר כל אחד יכול (ואף חייב) להדבק בה כדי להתרומם ממצבו מעלה מעלה. נלע"ד בהקדם הא דאיתא בגמ' בסנהדרין (עו:): דהמחזיר אבידה לגוי עליו הכתוב אומר "למען ספות ה' את הצמאה", לא יאבה ה' סלוח לו". ועי' פרש"י בטעם חומרת הדבר. והנוגע לנו מה שביאר רש"י, למה הגויים נקראים "רָחָה" וישראל נקראים "צמאה". וז"ל רש"י, "רוה", עובדי כוכבים ששבעים ואינן צמאין ליוצרם. "צמאה", זו כנסת ישראל שצמאה ותאיבה ליראת יוצרה ולקיים מצוותיו. עכ"ל. ומבואר בזה **דבר נורא** למתבונן, שהחילוק בין גוי ליהודי הוא שגוי שבע ואינו צמא ליוצרו, וישראל הם צמאים ותאבים [היינו רעבון מתוך השתוקקות] "ליראת יוצרה" היינו ליראת שמים, "ולקיים מצוותיו" ובודאי נכלל בזה גם צמאון לתורה. ונמצא, שאפילו מי שהוא ירא שמים, מתפלל כל יום ג' תפילות, שומר שבת ומועדים, הוא אף לומד תורה ומקיים מצוות, אך הדברים אצלו בגדר "מלומדה", שכך הרגילוהו, וכך הוא חי את חייו, ורק חסר לו הצמאון והתשוקה בעבודה זו, ובפשטות היינו אומרים שרק חסר לו בדרגת "צדיק", "חסיד", "מבקש ה'" וכיו"ב, אך לכאורה ברש"י הכא מבואר שחסר לו במהות של "יהודי", כי זו היא אחת ההגדרות לחלק בין יהודי לגוי. [בנוהג שבעולם, כשאדם צמא הוא שותה כוס מים, ואם עדיין הוא צמא ישתה עוד כוס, ועוד כוס, ולבסוף יגיע לידי רוויה. וק"ו באכילה שאי אפשר לאכול יותר מכדי שביעה. אך הרצון לעבודת ה' מתוך יראת שמים והצמאון לתורה וקיום מצוות צריך להיות אצל כל יהודי צמאון ורעבון תמידי, שלעולם אינו מגיע לכדי רוויה ושביעה, צריך להיות צמא וצמא וצמא ולעולם לא להגיע לכלל "רָחָה"].

כל מי שראה את רבינו זצ"ל, או שרק שמע עליו, או קרא לאחרונה את הסיפורים אודותיו, הרי זו היא הדוגמה והצורה של "יהודי" מושלם. ונראה לומר שזו גם התשובה לשאלה היאך זכה רבינו ראש הישיבה זצ"ל להעפיל כה גבוה. אין זה אלא משום הצמאון הגדול שהיה לו לדברי תורה, עד שצמאונו לא ידע שבעה ורוויה, ומתוך צמאון זה גם התמיד בלימודו מימי נעורו, ועד רגעי חייו האחרונים ממש, דהא בלא הא לא קיימא, לא תתכן התמדה כה נוראה אם לא בגלל הצמאון שאינו יודע שבעה, ומאידך בצמאון לבד בלא התמדה ודאי לא שייך להגיע לאיזו מדרגה.

וראוי לציין עוד, שהיה **רע עליו מאד** המעשה, שבשעה שחתן בר מצוה עומד לדרוש את דרשת הבר מצוה, וכן חתן במסיבת אירוסיו או במסיבת שבע ברכות עומד לדרוש, מיד שפותח הוא את פיו ואומר מילים ספורות כבר מפסיקים אותו בשירה. ולדבריו לא היתה כזאת בישראל, ומה שנהגו להפסיק את החתן (שלא לבייש את מי שאין לו), היה לאחר שכבר אמר איזו קושיא ותירוץ וכדו', שזה כל אחד יכול, ורק עצרוהו מלהמשיך בעומק הדרשה, אך כשמונעים ממנו אפילו מלומר דבר פשוט בדברי תורה, ח"ו זה נראה כ"מסיר אזנו משמוע תורה" (משלי כ"ח, ט'). ועי' שבת י.). [כל תלמידיו ידעו שכאשר יבוא רבינו להשתתף בשמחת בר מצוה לילדם, או באירוסין וכיו"ב, והרי יושיבוהו ליד החתן, הוא ישאל את החתן על מה הוא מתכוון לדבר או עכ"פ במה הוא עוסק].

רוממות (בהנהגה, בשבתות ומועדים, בקריאת התורה)

כבר בימים ההם, ועוד הרבה לפני גיל ארבעים, היתה **כל הופעתו משרה "רוממות"**. וכך בכל שנותינו בישיבה וגם אח"כ, הקשר אליו "חִיְיב" מאליו את התלמיד להתרומם, להיות מרומם. האוירה סביבו

אמרה מאליה שהאדם צריך להתרומם ממצבו, להגביה עצמו טפח מהקרקע, לא להשאר אדם המוני ופשוט. וכל זה היה כבר באותם שנים שעדיין לא דרש ברבים, ולא אמר שיחות וכיו"ב. כאמור, אי אפשר היה להיות בקרבתו ולהשאר "קטן", מי שנשאר קטן בדרך כלל פרש מעצמו. וברבות הימים כשהחל לומר שיחות לבני ישיבתו או בישיבות וכוללים אחרים וכיו"ב, רבות משיחותיו היו סביב התביעה הזו, לא להסתפק בקטנות. ומתלמידיו הקרובים – יותר מכולם. מי שנתפס בקלקלתו ששכח איזו גמרא וכיו"ב לא מצא את מקומו מבושה. איך אפשר לאבד מטמונים יקרים, תורה שניתנה לנו היום ממש ח"ו מלהתעצל ולאבדה. והוא עצמו היה הדוגמא החיה לתלמידיו, היאך תבע מעצמו עוד ועוד, בכל יום מחדש, ק"ו בכל שבת, וק"ו בן בנו של ק"ו בכל מועד בכלל, ובימים הנוראים בפרט. [וראה עוד להלן בזה].

בעשרות השנים האחרונות, השקיע הרבה ברוממות השבת וברוממות המועדים, ואף תפילת ראש חדש בישיבתו היתה מרוממת יותר מאשר בכל יום. ידע לשקול מעלת כל מועד בפני עצמו. ולא עוד, אלא קריאת התורה בכל זמן שהוא, לא היתה כמצוה בעלמא [שלצערנו אצל רבים יש הרגשה של עול ח"ו ושראו לקיימה ולסיימה במהירות האפשרית, וביותר בשב"ק שהקריאה ארוכה, ועוד דהא עיקר תקנת הקריאה (שתיקנו הנביאים בדורו של משה רבינו) היתה כדי שלא ילינו ג' ימים בלא תורה (כדאיתא בפרק מרובה פב.), והרי אנו ב"ה לומדים בכל יום תורה, ועל כן קיום תקנת הקריאה בציבור צריכה אצלנו חיזוק]. אצל רבינו, **כל קריאת התורה היתה כקבלת התורה של פרשה זו!** וההרגשה והרוממות היתה בהתאם. והוכיח זאת, דהא איתא בלבוש (הובא במשנה ברורה סי' קמ"א סקט"ז) שנוהגים שהגבאי יעמוד אצל הסי"ת כדי שיהיה ג', היינו הסגן הוא כביכול במקום השי"ת שהוא מצוה לקרות למי שירצה, והקורא הוא הסרסור במקום משה, והעולה לתורה הוא המקבלה במקום כל ישראל ושליחותם. עכ"ד. ואין אלו דברי אגדה בעלמא, אלא כפשוטם, דמכאן שמעמד זה של קריאת התורה הוא כמעמד קבלת התורה בהר סיני. [והשתא קחזינא באחת משיחותיו שהביא בזה גם מדברי הב"ח (ריש סי' קמ"א) גבי המנהג שיש נוהגים לעמוד בעת קריאת התורה ומשום ש"כאילו קיבלה באותה שעה מהר סיני" (והב"ח כותב שכ"כ הזוהר), וגם מהזוה"ק (פרשת ויקהל דף ר' ו:), ואכמ"ל]. גם השיחות השבועיות נסבו הרבה סביב הפרשה. בפרשות של חומש בראשית הבחורים והאברכים בישיבה היו נכנסים לאוירה [אטמוספירה] של דור האבות, למשמש ולפשפש במעשיהם, וללמוד עד כמה שאפשר ממעשיהם והליכותיהם. וכשעברו לחומש שמות, נשתנתה האוירה לגלות מצרים ואח"כ לגאולת מצרים, קבלת התורה והקמת המשכן, וכן הלאה. [הוא היה רגיל לומר עפ"י השלח"ק שכשם שבימי המועדים התלויים בחודשים, יורדת ההשפעה משמים לפי הזמן, כך ישנה ההשפעה היורדת לעולם לפי פרשת השבוע, כשאין זה תלוי ביום ובחודש. וזהו ענין שבועות ה"שובבי"ם, שהם זמני תשובה שאינם תלויים בימי החודש כי אם בזמן העסק בפרשיות אלו. ואכמ"ל. ולעני"ד יש להביא ראיה לזה מהמובא במגן אברהם (או"ח סוף סי' תק"פ, ושם בבאר היטב סק"ט) בשם ספר התניא, שנהגו יחידים להתענות על שריפת התורה שהיתה בערב שבת פרשת חוקת, ולא קבעו התענית לפי יום החודש, לפי שע"י שאלת חלום נתגלה להם שיום הפרשה גרם, דאת הפסוק "זאת חוקת התורה" תרגם אונקלוס "דא גזירת אורייתא". תביעתו היתה לחיות את הזמנים, ולהתרומם על ידם, והוא היה הדוגמא החיה לזה, באופן העולה על כל דמיון.

צניעותו בימים מקדם

המכירים אותו רק מהארבעים שנה האחרונים לא יאמינו כי קודם לכן **מעולם** לא נשא דברים של דרוש או אגדה או דברי מוסר ותוכחה, ברבים, ואפילו בפני תלמידיו. עד שסיפר אחד מתלמידיו הקרובים ביותר (מתלמידי ישיבת מעלות התורה) שמורנו זצ"ל אמר לו פעם אחת שבצעירותו כמעט שנשבע שלא ידרוש ברבים. הפעם הראשונה שדיבר דברי דרוש היה במסיבת שבע ברכות להחתן תלמידו המובהק הגאון ר' אוריאל אייזנטל שליט"א, והפעם השניה היתה במסיבת שבע ברכות אצלי, אבלחטו"א. [ודוק, שבמסיבת האירוסין שלי בבית הגמול"ח (שליט"א) [זצ"ל] ובהשתתפות בני משפחת רבינו זצ"ל ובראשם עטרת ראשנו הסבא מרן הגרש"ז זצ"ל, שם הוא לא דיבר. גם במסיבת שבע ברכות שנערכה לנו בבית הסבא מרן הגרש"ז זצ"ל, שם הוא לא דיבר. ורק במסיבת שבע ברכות שערכו לנו הור"י זללה"ה בביתם בבני ברק, ומורינו ר' שמואל ורעייתו הרבנית, זכר צדיקים לברכה, ירדו בני ברק להשתתף גם שם בשמחתנו, שם נאות לדבר דברי אגדה לכבוד החתן והכלה]. וכל כך למה. נראה לבאר בשנים שהן אחת, גם משום צניעותו וביישנותו, וגם מפני שלדבר בדברי אגדה אין פירושו מעשה בעלמא של אמירת דברי תורה ברבים כדרך אמירת שיעור בגמ' וכיו"ב, אלא פירושו האמיתי הוא גילוי מפנימיות הלב וצפונות הלב, גילוי

בפני רבים ובקול רם מהם הנקודות שחשובות בעיניו, מהם עיקרי עבודת ה' שצריך אדם לעמוד עליהם. כל מי ששמע או ראה את שיחותיו שנאמרו ברבות הימים בישיבת מעלות התורה, או את הדרשות ודברי המוסר שנשא בעשרות השנים האחרונות בעצרות ואסיפות חיזוק למיניהם (במקומות ובזמנים שונים), יראה שאין אלו דברים בעלמא היוצאים מן הפה על פי כוח השכל והדעת כי אם דרשות ושיחות הנחצבות מעמקי ושרשי הלב, מתוך שימת לב והתבוננות מה ומתי ואיך לאמרם, וכנראה שבימים הראשונים (כאמור) עדיין לא התיר לעצמו לגלות ברבים את עמקי לבו. ודוק.

העלייה המתמדת

רבינו לא פסק כל ימיו מלתבוע מעצמו עוד ועוד, בין בלימוד התורה ובין בעבודת ה', עד למעלה מהשגת אנוש. וכדברי הגר"א המפורסמים שאם אין עולים מעלה מעלה יורדים ח"ו מטה מטה. ראו עליו בחוש מה שהיה רגיל לומר, וגם תבע כן מתלמידיו ומשומעי לקחו, שדברי תורה צריכים להיות בכל יום כאילו ניתנו עתה מסיני, וכנ"ל. והרי אם היינו חיים בהרגשה שהיום עמדנו בהר סיני, האם היה שייך לרדת, האם היה שייך לשכוח. הוא עצמו חי כך, וחש זאת בכל שעות היממה. לכן הקפיד על זמנו, לכן הקפיד על מי מתלמידיו ששכח דברים מפורשים, וכיו"ב. [ומכוח זה גם החדיר רבינו זצ"ל ברבים את התמיהה היאך אפשר לנסות להכניס שינויים במסורת שקיבלנו מרבותינו על דרך לימוד התורה ומסירתה הלאה, על דרכי החינוך ועוד. שהרי היאך אפשר לחשוב על שינויים בדברים שקיבלנו היום מהר סיני. תינתן דברים ישנים פעמים שנצרך לעשות בהם שינוי לתועלת, אך דבר שהיום קיבלנוהו כדבר חדש, מה שייך מיד לנסות לשנותו לפי דעתנו].

וביותר בדרכי העבודה. מלבד מה שרבינו זכה להסתופף אצל רבים מגדולי הדור בתורה וביראה, ואצל הצדיקים האמיתיים שבדור, עוד מימי ילדותו, ואין כאן המקום לפרטם כי רבים הם, הוא גם שאב רבות מאלו שהסתופפו וראו וספגו אל קרבם מהנהגות הצדיקים שקדמו לדורנו, או שקיבלו איש מפי איש עד אדונו הגר"א מוילנא וכיו"ב, ואת כל הסיפורים של גדלותם ועבודתם הוא קלט אל תוכו וגם סיפרם לתלמידיו, לאמר "כזה ראה וקדש". מאות מסיפורים אלו כונסו אשתקד ע"י כמה מתלמידיו ונדפסו בספר הנפלא "מראש מקדם". הלומד בספר יראה שאין שם סיפורי 'מופתים' לפי שאף שמורנו פעמים סיפר גם זאת כדי להראותנו גדלותם אך עיקר מטרתו היתה רק בסיפורים שיכולים אנו להידמות ולהדבק בהם, ותהיה תועלת מעשית בזה. ולענ"ד אפשר לומר, שהרוצה להכיר את רבינו זצ"ל, יקרא את המסופר בספר זה ויבין שכל סיפור שם הוא סיפור החצוב גם מקורות לבו של רבינו, והוא מעין 'תעודה' על דרכי רבינו עצמו עם קונו ועם הבריות, הכל בבחינת "הוא – היה אומר".

ולא רק בימיו הצעירים נהג כך, אלא כל ימיו ועד ימיו האחרונים חיפש היאך ללמוד עוד ועוד מדרכי הצדיקים. סיפר הגאון ר' מאיר הייזלר שליט"א [מגדולי תלמידי ישיבת פוניבז', שהיה כבן ממש אצל מרן הגרא"מ שך זצ"ל, ומקורב מאד למרן המשגיח דפוניבז' ר' יחזקאל לוינשטיין זצ"ל], שפעם אחת לאחר פטירת המשגיח זצ"ל, פגשו ר' שמואל זצ"ל בתפילת ערבית בבית הכנסת זכרון משה, ואחר התפילה הושיבו מורנו ר' שמואל על הספסל ובמשך שעותיים תמימות סיפר לו הגר"מ הייזלר שליט"א סיפורים על רבו המשגיח זצ"ל, ומורנו ר' שמואל קלט אל קרבו את סיפורי גדלותו של המשגיח, ולימים אמר לו ר' שמואל שהרגשתו אז היתה כמו בתפילת נעילה. [ולא תימא שעד אז הוא לא הכיר את מרן המשגיח זצ"ל, שהרי בשנים שהמשגיח היה גר בירושלים (ושימש כמשגיח דיישיבת מיר, עד שעבר לבני ברק לשמש משגיח בישיבת פוניבז') הלך אליו מורנו זצ"ל, ויש כמה סיפורים על כך בספר מראש מקדם הנ"ל. ואעפ"כ רצה רבינו זצ"ל לשמוע עוד ועוד סיפורים שעל ידם אפשר להתרומם עוד ועוד]. עוד שמעתי מאחד מתלמידיו אשר הוציא לאור את שיחותיו של הגאון הצדיק ר' חיים קמיל זצ"ל, והקדים להם הקדמות ארוכות בהם הוא מספר רבות על הנהגותיו של הגר"ח קמיל בעוצם גדלותו בתורה ונהגותיו הקדושות כאחד מקמאי, שלאחר שמורנו ר' שמואל ראה וקרא הקדמות אלו, אמר לו בשבועות האחרונים לחייו, שאם היה רואה זאת לפני חמשים שנה הוא היה צומח אחרת. [וגם אותו הכיר רבינו זצ"ל משכבר הימים, יעויין בספר הנ"ל, ואעפ"כ אמר כן]. **והדברים מבהילים**, שקרוב לזיבולא בתרייתא עדיין אחז מורנו שאפשר היה לו לעלות יותר ויותר, ועדיין לא הרפה מהתביעות שתבע מעצמו.

דקדוק ההלכה

כאמור, כבר בשנים הצעירות ראו על רבינו שכל הנהגותיו הם בגדר "מעשה רב". דקדוקיו, חומרותיו, והכל בלא היסח דעת מחובתו באותה שעה. כל ימיו היו שווין לטובה.

כידוע היה רבינו זצ"ל מקורב מנערותו לגדולי צדיקי וגאוני ירושלים, אך בעיקר התחבר ודבק רבות באלו שהרבו להסתופף בבית מרן החזון איש והגרי"ז מבריסק (ואף הוא נמנה עמם), ובכך דבק אף הוא בכל דקדוקי המצוות, ההידורים וסלסולי החומרות שנהגו הם, כבר בימיו הראשונים, מבלי היסח הדעת מדקדוק קל, ובכל מצב. וכל זאת מלבד מה שנתגדל בבית אביו, מרן הגרש"ז זצ"ל, אשר היה בנוי ומושתת מהמסד ועד הטפחות על דקדוק ההלכה, בכל עת ובכל שעה, בימי חול כבימי שבת וימי שבת כבימי מועד. זכיתי להמנות בין התלמידים שהשתתפו באפיית המצות יחד עמו, עוד מימי בחרותי, ועד השנה האחרונה (שנת תשע"ז) שזיכנו ה' להיותו עמנו באפיית המצות. אין לתאר את חרדת הקודש שהיתה לו בעת נתינת המים לקמח ואח"כ בעת לישת העיסה וגלגולה, להשמר מכל חשש וכו' וכו'. ולמרות שקודם האפיה ליבנו היטב את התנור מ"מ הקפיד לאפות את המצות רק במוצ"ש שהוא אחר שהתנור שבת מעת לעת, כך שגם אם יש חשש בליעות בתנור הרי שהם נפגמו, כידוע. ולאחר האפייה הראשונה שהיתה בקמח המיוחד שנשמר עבורו (עם כל ההידורים שלו) המשיכו באפייה גם עבור בני המשפחה ועבור משפחות התלמידים.

זכיתי אני וביתי, כמה וכמה שנים (היה זה לאחר פטירת הרבנית ע"ה, זכרונה לברכה לחיי העוה"ב), שהיה בא לביתנו לאחת הסעודות בימי חול המועד, בין בפסח ובין בסוכות. ובפסח הוא היה בא וככרו בידו, ולא אכל מהמצות שלנו. וכל כך למה, והרי המצות שלנו נאפו עם כל ההידורים והחומרות של החבורה שלו (ובשנים הראשונות כמדומה שלא היה קמח מיוחד עבורו). והתשובה פשוטה היא וכאמור, שכן המצות שלו נאפו בתנור הראשון ושלי בתנורים הבאים. וכמו כן, כשהיה צריך להטביל את מצתו בצלוחית של המלח שהיתה מונחת על השולחן, הוא בדק היטב שאין בצלוחית פירורי מצות מהמצות שלי. הוא גם הסביר שהוא יכול לאכול בביתי מאכלים מבושלים בכלים שלנו (בבישולים שהם כמובן בלא מצות וקמח מצה), רק משום שאני וביתי נוהגים (כמנהג בית אבא זללה"ה) שלא לאכול מצה שרויה בפסח, נמצא שהכלים שלי אין בהן בליעה ממצות שאין הוא אוכל מהם, וממילא אפשר לבשל לו בכלים אלו מאכלים כבשר ומרק ושאר ירקות.

כמובן שרבינו זצ"ל היה מהמקפידים שלא להשתמש במים הבאים מהכנרת בימי הפסח. ועל כן הקפידו בני ביתי לבשל באותו יום את המאכלים במי בקבוקים ולא במים היוצאים מהברזים. וכשהגישו לשלחן את הצלחות לאכילה היה בודק את צלחתו שהיא יבישה ואין בה טיפת מים מהרחיצה תחת הברז. וכיו"ב לאחר ששטפנו את הגביע לכוס של ברכת המזון, הוא בדק שלא נשתיירה בגביע אפילו טיפת מים.

ועוד **סיפור נפלא ומדהים**. היה זה בשבת חנוכה לפני כחמש עשרה שנה, ובשכונתנו נחגגה שבת שבע ברכות לאחד מתלמידיו הקרובים שנתחתן עם בת אחד מגדולי תלמידיו המתגורר בשכונתנו. וכמובן הסכים אז רבינו לבוא ולהשתתף עמם בשמחתם באותה שבת, אך הואיל והיתה זו שבת חנוכה, ורבינו לא רצה להכנס לשאלות ההלכתיות של מי שיוצא מביתו בחנוכה ליום אחד היכן הוא חיובו להדליק, האם בביתו (ע"י שליח) או בבית בו יתארח באותה השבת, על כן החמיר רבינו והדליק בערב שבת בביתו, ונשאר בביתו לאכילת הסעודה, ורק אח"כ צעד רגלי מביתו אל עבר שכונתנו, כשהיעד הוא להתאכסן בביתנו. אך כשהגיע לביתנו החל לנקר בלבו הספק, הואיל והוא רק אכל בלילה בביתו האם אמנם יצא ידי חובת ההדלקה במה שהדליק בביתו אם אינו ישן שם כי אם בבית אחר. הוא החל לעיין שוב במשנה ברורה ובשו"ע, ולדון לעצמו בשאלה זו. לרגל השעה המאוחרת הלכתי אני וביתי לישון כשאנו מראים לו על חדר לינתו. גם תלמידו משמשו הניחו בביתנו והלך לישון בבית הוריו הגרים בקרבת מקום. והנה בבוקר נתברר לנו, שהואיל ומורנו לא הצליח להגיע לידי הכרעה ברורה, ולבו היה נוקפו שמא יפסיד בזה את מצות נר חנוכה, על כן החליט להיות ער כל הלילה בלימוד התורה היקרה ולא לילך לישון. ובכך פתר לעצמו את הספיקות והחששות.

עבודת התפילה

בשנותיו המאוחרות יותר, ראו הכל את לפיד האש, את ההתלהטות הפנימית שנראתה על רבינו בעת עמדו בתפילה לפני בוראו. אך גם בשנים הראשונות כאשר את כל עבודתו הסתיר בחדרי חדרים של הלב, והכל היה כנוס ואצור בלבו, רבים ראו שתפילתו אינה ככל אדם. רבות השקיע רבינו בסוגיא זו, וכל השנים הירבה לדבר גם על נושא זה, על חשיבות ה'מעמד' כשאדם עומד בתפילה. ומה שאמר דוד המלך בתהלים (י"ב, ט') "כרום זולות לבני אדם", ומפרשת הגמ' בברכות (ו:): שזה קאי על "דברים שעומדים ברומו של עולם ובני אדם מזלזלין בהן" ופרש"י "כגון תפילה שעולה למעלה", אין כוונתו לאנשים שכל התפילה לוקה אצלם בתחילתה או בסופה או בשניהם, וגם באמצע וכו', על בני אדם אלו לא היה דוד המלך צריך לומר פסוק זה כלל, אלא דוד המלך וחז"ל דיברו על מי שבתפילתו אמנם הוא יודע ומתנהג כעומד לפני המלך ואעפ"כ אינו מכיר היטב ערכה של תפילה ושייך בזה לשון של "מזלזלין בהן". [ראה הסכמת רבינו זצ"ל לסידור "אזור אליהו"].

בדידי הוה עובדא. היה זה כשזכינו שרבינו זצ"ל בא להשתתף עמנו בשבת שבע ברכות של בתי שתחי' עם חתני הרה"ג ר' איתמר הלוי גלבר שליט"א (שאף הוא תלמיד בן תלמיד לרבינו זצ"ל), ולאחר שנסיימה הסעודה השלישית הצעתי לרבינו שנתפלל תפילת ערבית כאן באולם (במקום לרדת לבית הכנסת השכונתי). אך רבינו השיב מיד, הרי יש כאן רעש מעבר למחיצה (היינו מהמקום שהיה מיועד לנשים ולטף). אמרתי לו שנבקש מהם שיהיו בשקט. הגיב על כך רבינו (אולי ב'קצת חומרה') האם אתה לוקח על כך אחריות, האם אתה יכול להיות בטוח בזה. ע"כ המעשה. [נולמעשה העברנו את הנשים והילדים אל חדר צדדי, ובכך הובטח השקט בזמן התפילה]. חשבתי אז, ואני חושב גם היום, הרי להתפלל שם באולם זה היה הדבר הכי מצוי והכי רצוי ונוח לעשות, במקום להטלטל כל הציבור אל ביהכ"נ, וגם שם לא נדע איזה מניין ואיזה בעל תפילה יהיה לנו, ולאחר מכן נצטרך לחזור ולהטלטל כולנו אל האולם לשמיעת ההבדלה (ושתיית הכוס של השבע ברכות), ועוד, שהרי רבינו וכן להבחל"ח הגמור"ח (שליט"א) [לצערו גם הוא כבר נלב"ע, ביום מר, ל' מנחם אב תש"פ] כבר עברו אז את גיל השבעים, ולמה לטלטלם לכאורה שלא לצורך. ואלא מאי, יש רעש, הרי אמרנו שנבקש מהם להיות בשקט, ואלא מאי אולי הם לא יקיימו [או, לא יוכלו לקיים] את הבטחתם, א"כ אז נתגבר קצת על עצמנו לכונן בתפילה למרות הרעש. וא"ת מ"מ קשה הדבר, הרי סוף סוף כל התפילות של השבוע היו ויהיו בע"ה במקומם וכסדרם, ותפילה אחת תהיה קצת מתוך רעש. נו...

מסתמא כל אדם היה מכריע כהצד הזה, להתפלל שם באולם. לא כן רבינו, אין ולא יתכן לוותר אפילו על **תפילה אחת** שלא תהיה כפי הצורה הנרצה. וכבר שמעתי גם מתלמידו מקורבו אשר יצק מים רבות על ידיו והיה מסייעו למקומות שונים, הרב הגאון ר' מרדכי יפה שליט"א, שפעמים רבות כשרבינו היה צריך להתפלל תפילה שלא בישיבה, ביקש ממנו שיקחהו ברכבו אל הכותל המערבי או לביהכ"נ בשכונת זכרון משה, שם יכול הוא להתפלל בצינעא ובמנוחה מבלי שסביבו יעמדו תלמידיו וכדו' אשר הקיפוהו ובחנו כל צעד מצעדיו. ולפעמים היה רבינו אומר לו לאחר התפילה כי הקב"ה שילם לו עכשיו שכר על פעולה של מצוה שעשה, ומה היה השכר, שהוא הצליח להתפלל תפילה כראוי.

ככלל, אמר רבינו שאין תפילה השוה לקודמתה. תפילה אינה איזו פעולה שעושים אותה ג' פעמים ביום בצורה קבועה כמות שהיא, תפילה היא "עבודה", כעבד קמיה מריה", ובכל תפילה צריך להיות סדר העבודה מחדש. עוד ראיתי בשמו, שאמר שתפילה אינה כלימוד תורה, שבעוד שכלימוד יש 'מושג' של חזרה, וצריך לחזור על הלימוד שוב ושוב, אך בתפילה למרות שהתפילות הן באותו נוסח אך אין זו "חזרה" על התפילה הקודמת, כ"א משהו חדש בפני עצמו.

נקיות פיו וטהרת לשונו

דיברו של רבינו היה נקי וטהור מכל סיג וסירכא. וניתן כמה דוגמאות לזה. רבינו כשהיה עונה לטלפון [בזמנים שפעמים הוא עצמו היה עונה לטלפון] לא נהג כהרגל המון העם לומר "הלוי", אלא "שלום שלום". [נאף שרבים וטובים כן השתמשו במטבע לשון זו, רבינו התנזר כליל מזה כפי סלסולי הנהגותיו]. כאשר באנו אליו לביתו (כאמור

לעיל) ופעמים שכבר הגיע הזמן להניחו ואנו כתלמידים צעירים לא הבנו, וחפצנו להשאר עוד ועוד, אזי בעדינות נפשו אמר לנו "נו, חוץ מצא". והמבין יבין. ועוד, רבינו קיים את מאמרו של ר' יוסי (במסכת שבת קיח:) שמעולם לא קראתי לאשתי "אשתי" כי אם "ביתי". וכמדומני, שענין זה אינו רק בגלל נקיות הלשון, אלא גם משום צניעות וקדושה, כי המושג "אשתי" הוא מושג שמבטא את קדושת המושג של קידושין ונישואין, וכל כולו פנימיות. ואכמ"ל. [אמנם בהקדמתו לספרו דרכי שמואל עמ"ס אהלות, שיצא אחר פטירת הרבנית, שם נמצא הביטוי "אשתי". ואולי אחר מותה ובכתב שאני, וכן מסתבר. ומעשה שהיה בדידי, שפעם אחת בהיותי בחור חליתי ונעדרתי כמה ימים מהישיבה, וכשבס"ד החלמתי וחזרתי לישיבה, הגעתי בהזדמנות הראשונה לבית מוריני זצ"ל, והוא אמר לי שהוא כבר יודע שחזרתי כי "מהבית ראו אותך". התחלתי חוכך במוחי היאך ראו אותי מהבית שלו, ואף שאמנם האוטובוס אל הישיבה היה עובר ברח' יפו, וממרפסת בית רבינו (ברח' גשר החיים) אפשר היה לראות במרחק של כמאתיים מטר את רח' יפו, אך בודאי שלא היה שייך שיראו משם את מי שיושב בתוך האוטובוס. ועל כן שאלתי "מה", בתמימה. אך רבינו חזר על דבריו באותו לשון ובאותה נעימה (מבלי לחייך על שאיני מבין את כוונתו) "כן, מהבית ראו אותך". וכך חזר הדבר פעמיים שלש, עד שהבנתי את כוונתו, שהרבנית ראתה אותי. בכך חדרה לנשמתי הכרה זו, ואף שאיני עומד בדרגה זו שלעולם לא לומר "אשתי", אך כמדומני שבכל פעם אני מנסה לבדוק אם אפשר אחרת, ואין מילה זו יוצאת מן הפה בקלילות].

כל ימינו, ובפרט כשהיה מדבר ברבים, או כותב לרבים, נזהר בלשונו ולא דיבר סרה על החוטאים והפושעים, אלא רק כינה אותם "טועים", שאורך הגלות החשיך את עיניהם" וכיו"ב. גם במקום שהיה צריך להאריך בדברים שכאבו לו באמת, היה הוא מקצר, באומרו שאינו יכול להאריך כדי לא לקטרג.

היכולת להתגבר על כל הקשיים והמונעים

נסיים בס"ד בנקודה שהנני חושב שהיא נקודת הפתיחה ונקודת הסיום, וממנה נבע כל המעיין הגדול הזה. הנה מורנו ורבינו זצ"ל, היו רוב שנות חייו ימי צער ומכאובים, ימי טרדות שיכולות להוציא את האדם משלוותו, ובודאי למנוע ממנו את היכולת להתרכז בלימודו ולהעמיק ולהעמיק עוד ועוד. גם בימי נערותו ובחרותו הואיל והיה נחבא אל הכלים, לא הכל ידעו להעריך את רום מעלתו ולרומם אותו בדברים המחזקים ומעודדים את המשך העלייה. ולאחר שזכה להקים את ביתו עם הרבנית ע"ה, הלא לא זכו להפקד בפרי בטן. המבין יבין את הצער המלווה איש ואשה במצבים כאלה, ואיני יכול להאריך. ואף שתמיד האירו לנו, הראש ישיבה זצ"ל והרבנית ע"ה, פנים מסבירות ומחייכות, אך מי יכול לתאר ולשער את הצער הפנימי שחיו בו, כשעובר עוד חודש ועוד חודש, שנה אחר שנה, ותוחלתם לילדים נכזבת. ואכמ"ל. ורבינו זצ"ל עצמו העיד על כך בקינתו על הרבנית (כנ"ל), כשבתוך הדברים סיפר שהיו ימים קשים למאד בהם היה מתבקש הצורך לבכות ולפרוק את היגון מן הלב, וכשהוא ישב ולמד בבית באותן לילות, היתה הרבנית פורשת וסוגרת עצמה בחדר אחר כדי שהוא לא ישמע את בכיותיה ולא יופרע מלימודו. והשאלה נשאלת, היאך אמנם יכול היה רבינו להתרכז בלימודו ולעלות למעלות כה רמות ונשגבות בעיון התורה בכל חלקיה, מברכות ועוד עוקצין, בהנגלה ובהנסתר, כשהיגון הוא בכפליים, על צערו שלו ועל צער רעייתו שהוא יודע שכעת היא בוכה בחדר השני.

ועוד, שהרי לאחר כל"ח שנות נישואין נסתלקה רעייתו הרבנית החשובה ע"ה לגנוי מרומים, בפתע פתאום, כשהיא מותירה אותו בשברון לב, אלמן וערירי ל"ע. [נעל גודל שברונו תעיד קינתו עליה וכנ"ל, שנחצבה מעמקי לבו. ועדות נוראה נוספת, שכידוע, בחיי הרבנית, אף שהכינו עבורם דירה נאה בבנין הפנימיה, אך הרבנית לא רצתה לעבור לשם בקביעות, ועיקר דיוורם נשאר ברח' גשר החיים, אמנם מרגע שנסתלקה, לא דרכה רגל רבינו בדירתו הנ"ל ואפילו ע"מ ליטול את חפציו האישיים. כה גדול היה שברונו].

וכך בהמשך החיים, כשרבינו שבע מרורים מכיוונים שונים, והתנהלו מערכות גדולות סביבו, אך הבא אל ישיבתו או מעונו בעת לימודו או בעת אמירת השיעור, כשסביבו גדודי תלמידיו והוא בראשם, ראה היאך עומדים הם ומתווכחים בליבון סברא, בדקדוק לשון ראשונים וכו', כאילו אין העולם כעת רועש וגועש וכו'. ושוב עולה ונשאלת השאלה, היתכן.

התשובה לשאלה היאך הצליח רבינו עצמו להתגבר על קשיים והפרעות, וכך לימד לאחרים

ורציתי בס"ד ליישב שאלה זו ע"י היקש מדברי רבינו בענין אחר הדומה לזה. לפני שנים רבות סיפר לי ת"ח [שהיום הוא כבר משמש בתפקיד של השגחה באחת הישיבות החשובות], שבימים שהוא למד בישיבת קול תורה הוא נתייתם ל"ע מאמו ע"ה. ובאותם הימים שימש רבינו זצ"ל בתפקיד של הרבצת תורה בישיבה זו. וכשהוא קם מאבלותו, כנער יתום ועצוב, ושב לישיבה, פגע בו רבינו (או שניגש אליו) לעודדו ולחלצו ממרירות לבו, וכך אמר לו רבינו, הדרך היחידה שתוכל להתגבר על שברונך ולעלות בתורה היא רק אם **"תזרוק את עצמך אל התורה"**. ע"כ. נלימים נשתמשתי בסיפור זה אבלחטו"א כ"טופח ע"מ להטפיח, ואמרתי זאת ג"כ לבחור שנתייתם לפתע מאביו הגאון והמתמיד זצ"ל, וזה היה בהיותו בשיעור א' של הישיבה הגדולה, היינו בראשית פריחתו, והיותו והייתי קרוב מאד למשפחתם וכן לאותו הבחור, סיפרתי לו סיפור זה, היאך מורנו ר' שמואל חיזק ונתן את העצה לאותו יתום ובכך חיזקו והראה לו את הדרך הכבושה. עברו שנים וכבר שכחתי מה שאמרתי לאותו בחור, אך לימים, אולי בעת חתונתו, הוא הזכיר לי זאת ואמר לי שבזכות זה אמנם הצליח להתגבר. וביאור עצה זו נראה לי בדרך משל, דהנה אם אדם הולך במתינות ורוצה להכנס למים וכיו"ב, הרי שבדרכו עלולים לצוץ איזו בעיה מימין ואיזה עיכוב משמאל, והמים שלפניו קצת קרים כך שאולי כדאי כעת לשוב אחור, וכיו"ב. וכמה עיקולי ופשוטי יש בדרך לשטן לו. אך אם הוא "זורק את עצמו" לתוך המים, הרי שברגע כמימריה נסתלקו כל המפריעים, כל מה שמימין ומשמאל, וכל המחשבות הזרות, הכל כבר מזמן נמצא מאחוריו והוא כבר כולו בתוך המים. והנמשל לתורה הוא כיוצא ב.

כל מי שהכיר את רבינו, ראה, היאך בכל שנותיו, הוא לא רק "למד" תורה, אלא "זרק את עצמו" לתוך התורה. ולענ"ד עצה זו שנתנה לאחרים היתה בבחינת "הוא היה אומר", הוא קיים אותה למעשה בעצמו בכל המצבים הקשים שלו ובכך אמנם עלה ונתעלה כאחד משרפי ומלאכי מעלה, והגיע למעלות רמות אלו.

ועתה נתודע לי שאמנם כן הוה, ורבינו עצמו אמר כן על עצמו, וגם ביאר את פירוש הדבר עם המשל שאמרנו, וב"ה **כיוונתי אל האמת**. וכך שמעתי מאחד מתלמידי רבינו זצ"ל שכמה שנים אחר שהקים את ביתו ונולדו להם ילדים נתפרדה ל"ע החבילה, ובשעתו נתייעץ רבות בענינים אלו עם רבו-רבינו, והדבר הטרידו מאד ואכמ"ל, עד שפעם אחת אמר לו רבינו ב'גערה' (ואף טלטל אותו בידיו) עד מתי תתעסק כ"כ בזה ולבסוף תשאר עם הארץ, וכשהשיב שקשה לו מאד וכו' וכו', אמר לו רבינו, האם אתה חושב שלי לא היה קשה מאד, והעצה היחידה היא **שתשליך את עצמך אל התורה**. וביאר לו רבינו (היה זה בימי בין הזמנים דחודש אב), הרי אתה מסתמא הולך אל הים, וכשנכנסים אל המים פעמים שמימין יש בעיה ופעמים משמאל, וגם המים קרים, אך אם תכנס ב'תנופה' אל המים הרי שאתה כבר שם וכל הבעיות נסתלקו. עכ"ד רבינו בקצרה. [וב"ה אותו תלמיד עשה כן, ובהמשך זכה להקים בית חדש ואף לחבר כמה ספרים. וכשהביא את ספרו הראשון אל רבינו, ואמר לו שספרו זה הוא בזכות אותה גערה שגער בו, השיב רבינו, ב"ה שהגערה הועילה, כי באמת היה לבי נוקפי על כך. **פוק חזי**, היאך רבינו גם לאחר מעשה היה בוחן את עצמו ואת עצותיו, ופעמים שלבו היה נוקפו עד שהראהו משמים שאמנם צדק].

עוד יש להוסיף, מה שרבינו כפל ושנה ושילש ובפרט בשנים האחרונות, ודיבר על כך פעם אחר פעם, שחייב כל אדם לעבוד את הקב"ה בשמחה, ללמוד בשמחה, ולקיים את מצוות ה' בשמחה. ומלבד דברי הרמב"ם בסוף הל' לולב, היה רגיל לספר ב' עובדות ממרן החפץ חיים. האחת, ששמע מפי הג"ר הירש'ל זקס זצ"ל, נכד הח"ח, שקרוב לסוף ימיו (של ר' הירש'ל) הגיע לבית רבינו, וסיפר לו בתוך הדברים ששמע בעצמו היאך הח"ח מייסר את עצמו בחשבון הנפש, שאף שיש לו זכויות שחיבר את הספר חפץ חיים ואת המשנה ברורה ועוד, אך הרי יש עליו תביעה למה אינו שמח כראוי בעבודת ה'. וסיפור נוסף ששמע רבינו מפי עד ראיה, שקודם עלותו לארץ הקודש, נדמן פעם אחת לבית הח"ח בעש"ק, ובדיוק אז ירד הח"ח מהעגלה שהחזירתו מבית הטבילה ונכנס לביתו. וכשנכנס אחריו ראה שהח"ח רוקד סביב השולחן ושמח על שזכה לקיים מצוה, והלה חשב שהכוונה לקיום מצות הטבילה, אך לבסוף ראה ששמחת הח"ח היא שזכה לקיים המצוה לשלם שכר שכיר בזמנו, כששילם לבעל העגלה את המגיע לו על הדרך. והרבה יש להאריך בזה, וכאן קיצרנו. אך עצה זו היא מהדברים שרבינו הירבה לדבר עליהם ברבים, וכן בכתובים, ובודאי שרבינו עמל על עצמו לקיימה, וגם היא שעמדה לו. כנלע"ד.

ועתה שפרחה נשמתו ונסתלקה מעמנו להדבק באור העליון, אנו נשארו כיתומים. ועל כן אנו מצעקים "אבי אבי", אבי ואמי, "רכב ישראל ופרשיו" רבו שלימדו חכמה. ויהי רצון שהדברים שנאמרו יועילו לנו להתחזק, ולהתרומם מעט יותר בעבודתנו, ויהיו הדברים לעילוי נשמתו, עדי יקיצו וירננו שוכני עפר, ויקויים במהרה "ובילע המות לנצח וגו'". אמן.

הספד ביום הזכרון הראשון על מו"ר ודודי הגאון הגדול

רבי שמואל אויערבאך זצ"ל

מדברים שנאמרו בס"ד בבית הכנסת המרכזי "היכל יצחק" קרית ספר (מודיעין עילית)

ביום היאהרציי"ט הראשון, ליל ט' באדר ראשון תשע"ט

ולאחר מכן בשב"ק פרשת ויקרא-זכור, ט' באדר שני תשע"ט, בביהכ"נ 'בני תורה' רוממה, ירושלים

עם מעט הוספות

ההיתר לומר דברי הספד על רבינו גם אחר י"ב חדש

באמת יש להקדים הערה, היאך קוראים את הציבור להספד בלילה זה שכבר עברו י"ב חודש מיום פטירתו, והרי כתב הרמב"ם (פ"ג מהל' אבל ה"י) וז"ל, אין בוכין על המת יותר משלשה ימים, ואין מספידים יותר משבעה, במה דברים אמורים בשאר העם אבל תלמידי חכמים הכל לפי חכמתו, ואין בוכין עליהם יותר משלשים יום, שאין לנו גדול ממש רבינו וכתוב (פרשת וזאת הברכה ל"ד, ח') "ויתמו ימי בכי אבל משה", וכן אין מספידים יתר על י"ב חודש, אין לנו בחכמה גדול מרבינו הקדוש ושנים עשר חודש בלבד נספד. עכ"ל. [וככל זה פסק השו"ע (יו"ד סי' שצ"ד סעי' א-סעי' ב)]. נמצא שאחר שתמו השנים עשר חודש אין להספיד יותר אפילו על ת"ח, ואפילו על הגדולים ביותר מהם. ודודי הגאון ר' אברהם דב אויערבאך שליט"א הגאב"ד דטבריה (ואחיו של מורנו הגאון ר' שמואל זצ"ל) אמר (בהספדו על אביו מרן הגרש"ז זצ"ל) שאין הטעם של הלכה זו לפי ש"ב חודש הם זמן מספיק לגמור את ההספדים, אלא משום שמעבר לזה כבר אינו זמן הראוי להספד על המת, וההוכחה לזה דהא הרמב"ם (וכן השו"ע) ממשיך וז"ל, וכן חכם שבאה שמועתו לאחר י"ב חודש אין סופדים אותו. עכ"ל. אלמא דאפילו היכא שכל הי"ב חודש לא אמרו שום הספד (הואיל ולא ידעו שהוא מת) מ"מ אין סופדים לאחר י"ב חודש. עכ"ל הגר"א שליט"א. [ואולי כל זה מהדין ש"אין מתקשין על המת יותר מדאי" וכמו שפתח השו"ע את דבריו, ואפילו כשבאה השמועה רק אחר י"ב חודש, נהי שהצער נתחדש רק עכשיו אך לבכות ולהספיד היום על הת"ח שכבר נסתלק מן העולם לפני למעלה מ"יב חודש חשיב "יותר מדאי"].

ואולי התשובה להערה זו היא עפ"י מה שכתב הפתחי תשובה (יו"ד סי' שד"מ סק"א) בשם שו"ת בני יעקב, שגדול הדור שציווה שלא להספידו המיקל להספידו לא הפסיד, ועוד הביא הפת"ש משו"ת תשובה מאהבה (תלמיד הנודע ביהודה, סי' קע"ד) שהאריך בזה, והביא שרבו הנו"ב הספיד את הגאון הפני יהושע אע"פ שציווה שלא להספידו, ואמר שאין שומעין בזה למי שהוא רבן של כל בני הגולה וכו'. וע"ש עוד.

והמעין בדברי התשובה מאהבה שם יראה שהטעם בזה הוא גם עפ"י מה שכתבו התוס' בסנהדרין (סח. ד"ה היה מכה), דהנה בגמ' שם איתא שכאשר נודע לרבי עקיבא שרבו רבי אליעזר נסתלק מן העולם "היה מכה בבשרו עד שדמו שותת לארץ, פתח עליו בשורה ואמר (מלכים ב' ב', י"ב) "אבי אבי רכב ישראל ופרשיו", הרבה מעות יש לי ואין לי שולחני להרצותי". ע"כ בגמ'. ונתקשו התוס' דהא איכא איסור של "ושרט לנפש לא תתנו בבשרכם" (פרשת קדושים י"ט, כ"ח), וכתבו וז"ל, ומשום "שרט לנפש" ליכא, דמשום תורה קעביד כדאמר הרבה מעות יש לי ואין לי שולחני להרצותי. עכ"ל. כלומר, ר' עקיבא לא שרט בגופו משום הצער על המת אלא משום הצער על עצמו, הצער על התורה, שמעתה יחסר לו עצמו בתורה וכמו שאמר "הרבה מעות יש לי ואין לי שולחני וכו'". וזה היה ההיתר להספיד את הפני יהושע אע"פ שציווה שלא להספידו, כי יש לנו לבכות על עצמנו, שחסרנו את הפני יהושע ואין לנו שולחני להרצות לפנינו

את כל ספקותינו ושאלותינו. [ולכאורה אין הכוונה בזה דוקא לאלו שהיו רגילים לשאול את אותו הנפטר (וכגון את הפנ"י) ומעתה לא יוכלו לשאול אותו, אלא גם אלו שמעולם לא שאלו את הפנ"י, אך הרי הפנ"י בחיבוריו ובחידושי שאל את השאלות שצריך כל לומד לשאול בלומדו את הגמ', והשיב את תשובותיו, ובזה הוא הקדים לחסוך מאיתנו את הצורך להרצות לפנינו את מעותינו, ועתה שנשתלק שוב לא ימשיך בזה, ונמצא שנחסרנו את כל החידושים והביאורים שהיה יכול ללמדנו מפי כתבו בשאר מסכתות הש"ס, וא"כ כל אחד ואחד יכול לומר עליו "הרבה מעות יש לי ואין לי שולחני להרצות". והראיה לזה, שהרי כמדומה שלא מצינו בספרי הנודע ביהודה שהיה שואל את שאלותיו קמי הפני יהושע].

וא"כ אף אנו נאמר, שבאנו היום לא ע"מ להספיד את מורנו ורבנו הגאון ר' שמואל זצ"ל עצמו, שכן הוא ודאי "נסע למנוחות" [ובודאי לאחר י"ב חודש שכבר מגיעים הנפשות לתיקונם, גם אלו שהיו צריכים עדיין תיקון וזיכוך], אלא שאותנו "עזב לאנוחות", ועל עצמנו אנו נאנחים, ועל עצמנו אנו מצטערים.

גדולי הדור הן ה"מאורות" של הדור

וזאת עלינו לדעת, על מעלת גדולי הדור, שאין הפירוש שהשפעתם היא רק על התלמידים הסובבים אותם, או אף על הלומדים בספריהם, אלא הדור כולו מושפע ומתרומם ומתעלה ומתקדש מכוח אותו גאון וצדיק העוסק בתורה במקומו באשר הוא שם.

וכן שמעתי ממורי הגאון ר' ליב ראטקינ' זצ"ל (תלמידו של הגאון ר' אהרן קוטלר זצ"ל, עוד בישיבת קלעצק, ואח"כ בלייקוואד), שהביא בשיחותיו מההספד שנשא המשגיח דישיבת קלעצק, הגאון הצדיק והקדוש ר' יוסף ליב ננדיק זצ"ל הי"ד, על הרונאצי'ובר זצ"ל, ובדבריו אמר שאע"פ שלרונאצי'ובר לא היתה ישיבה, ולא תלמידים, אך הוא היה כ"כ מלא בתורה וביראה עד שהאור שלו האיר על הדור, וכל הדור נתעלה על ידו, ואין הפשט שהוא רק מגן על הדור בזכותו אלא שהדור כולו מושפע ונראה אחרת. והמשיל זאת המשגיח, דהנה בקלעצק דולקים אורות חשמל אך מקום הייצור של החשמל היה בעיר אחרת, ורואים שכאשר בעיר השניה מפעילים את ה'גנרטור' המייצר חשמל כבר נדלקים האורות בקלעצק. זהו כוח האור שהוא משפיע למרחקים. וזהו כוחו של אדם! שע"י שהוא 'מפעיל' את עצמו וממלא עצמו בתורה וביראה, בכוחו להשפיע ולהאיר, להדליק אורות, עד למרחקים! על הדור כולו. והביא מורי בזה מדברי הספורנו בתחילת פרשת שמות עה"פ "ואלה שמות בני ישראל וגו' וימת יוסף וכל אחיו וכל הדור ההוא, ובני ישראל פרו וישרצו וגו'". ומפרש הספורנו (מפס' א' ואילך) דיעקב ובניו ששמותיהם נזכרים כאן "כל ימי חייהם היו למאורות ולא יצא הדור לתרבות רעה וכו'", ומש"כ "וכל הדור ההוא" פירושו כל השבעים נפש שירדו למצרים שאע"פ שלא היו חשובים כמותם מ"מ "לא בא הדור לקלקול גמור כל ימיהם", ומש"כ "וישרצו" [ונתקשה הספורנו דהוא לשון גנאי] פירושו ש"אחר שמתו גם כל שבעים נפש נטו לדרכי שרצים, שרצים לבאר שחת!" ע"כ מהספורנו. וחזינו בזה היאך אנשים צדיקים הם "למאורות"! והם יכולים לרומם את כל הדור יחד עמם, להצילם מלנטות אל דרכי השרצים, ומלרוץ לבאר שחת, ואחרי מותם, כשפסק כוח אורם והשפעתם, נפל הדור ממדרגתו! ומיד "ויקם מלך חדש על מצרים וגו'".

מורנו הגר"ש היה "המאור הגדול" בדורנו בנגלה ובחכמת הנסתה

מורנו הגאון הגדול ר' שמואל אויערבאך זצ"ל היה המאור הגדול בממשלת התורה בדורנו, מאור גדול בתורה לכל חלקיה וענפיה, בידיעת הש"ס והראשונים, החל מברכות וכל סדר זרעים (עם הר"ש ועוד) ועד סוף סדר טהרות, כשהכל שוין לפניו לטובה. מאור הגדול בידיעת דברי האחרונים ובידיעת דברי השו"ת"ם למיניהם אפילו אלו הפחות ידועים לציבור הלומדים, ואכמ"ל [והדברים נכתבו ע"י תלמידיו הרבים בספרים ובמאמרים שונים]. מאור בידיעת ההלכה לשורשי ההלכות ועמקי הסברות, כאשר מיד כשקיבל מתלמידיו את חיבוריהם בעניני ההלכה לענפיהם (באור החיים ובירור דעה, זרעים, שמיטה, וכיו"ב) מיד ישב להעיר ולהוסיף וכן להכריע אף בסוגיות הסבוכות של שהייה והטמנה, עירובין, שביעית, ועוד כיו"ב, כשדברי המשנה ברורה ומקורותיו פרושים לפניו, ומתוך היקף ידיעותיו שבאו מתוך עמלו בהם בשנים עברו יכול

היה כאמור להשיב מיד בסברות ישירות ועמוקות, ואכמ"ל. וכבר כתבו ודשו בזה רבים מהספדנים [וראה בראשית ההספד שכתבנו מהשנה שעברה].

וכגודל גאונו בתורת הנגלה, כך ויותר היתה גאונו בחכמת הנסתר, ובעיקר בכתבי האריז"ל וכתבי הגר"א בזה, וכמו שכתבנו בס"ד בהספד הנ"ל, וכן כתבו רבים מתלמידיו בהספדיהם ובספריהם. עד שכבר לפני שנים רבות פנו אליו הגדולים אשר ידם רב להם בחכמה זו בעמקותה, כגון הגאון ר' **יואל קלופט** זצ"ל והגאון ר' **ישראל אליהו ויינטרוב** זצ"ל, שיפרש להם דברים שהם נתקשו בכתבי הגר"א וכדו'.

ולא באנו אלא להוסיף על **רוב חילו וידיעתו בנגלה ובנסתר כפי שנתגלה לרבים בכמה שורות מתוך ספרו** "דרכי שמואל" על מסכת אהלות (פ"א מ"א אות ב' ד"ה ובאמת שלא), בבחינת גלי לדריעה ונפל נהורא בבית המדרש. ודבריו קאי על המפורסם שהמת נקרא "אבי אבות הטומאה", ונחית שם לבאר היכן מצינו 'מטבע' לשון זה.

וז"ל התם, ובאמת שלא מצינו בגמ' לשון אבי אבות הטומאה, וזה לשון מאור העולם רש"י ז"ל בפירושו על התורה פרשת חוקת בקרא ד"והנפש הנוגעת תטמא עד הערב" מכאן למדנו שהמת אבי אבות הטומאה וכו'. וכן בפירושו ב"ק ב: ד"ה וטמא מת וכו', דמת עצמו אבי אבות הטומאה וכו'. וכן בכמה דוכתי. וכן נמצא לשון אבי אבות בספר הערוך [שהיה תלמיד רבינו חננאל] ערך חל וערך טמא. וכבר נמצא כן בלשון הקליר [ונדלג לעת עתה על דבריו בסוגריים שם על הקליר] בפיוט לפרשת פרה, ואפרה נעשה אב הטומאה והיא מטהרת אבי אבות. והתוס' חולין קט: ד"ה נדה, הביאו לפיוט זה, וכתבו שהכל עשה עפ"י הירושלמי, ובחידושי הרד"ל ויקרא רבה פכ"ב כתב שכוונתם להמדרש שהוא אגדת ירושלמי [ולשון אבי אבות לא נמצא במדרש שלפנינו]. עכ"ל (כולל הסוגריים).

פוק חזי היאך בשורות מעטות גלי לדריעה. בתחילה שכתב שהלשון "אבי אבות הטומאה" ליתא בכל הש"ס [והגר"ש כותב כן שלא מתוך חיפוש ב'מאגרים תורניים ממוחשבים']. אח"כ הביא שמצינו זאת ברש"י בחומש וברש"י בב"ק, ועוד דוכתי. וכן נמצא בערוך בב' מקומות. וכן נמצא בפיוט הקליר, והתוס' בחולין הביאו אותו וכתבו וכו', והרד"ל בפירושו למדרש בויקרא כתב על דברי התוס' שכוונתם למדרש וכו', ומסיים רבינו שבמדרש שלפנינו ליתא לשון זו של אבי אבות.

והשתא נשוב לדברי הדרכי שמואל שם על הקליר (מי הוא, וכידוע היה בזה 'פולמוס' נרחב בראשונים ובאחרונים), וז"ל, דלהתוס' בחגיגה יג. היה תנא, וכן הוא בשער הכוונות נ: [לר' חיים וויטאל] ששמע בשם מורו ז"ל [היינו האריז"ל]. ובמחזיק ברכה [להחיד"א] או"ח סוף סי' קי"ב הביא ממור וקציעה [להיעב"ץ] בשם האריז"ל דרך היה בו ניצוץ מנשמת התנא ר"א בר' שמעון, **ולא נמצא כן בדברי האריז"ל**, ולפלא על החיד"א שנמשך אחר המור וקציעה בלא לברר המקור. עכ"ל הדרכי שמואל. **פוק חזי!!** עומק ידיעתו **בכל כתבי האריז"ל** הכוללים חיבורים שונים, שהיו מודפסים בדפים גדולים, בכתב צפוף ובאותיות קטנות, והגר"ש כותב וחותם על כך בספרו שבכל דברי האריז"ל ז"ל לא נמצא כן על הקליר, ולא חייש שמא בשנים הבאות יתבדה.

דרכו המיוחדת בשיעוריו

עוד ננסה לבאר דרכו של רבינו בשיעוריו. דמלבד שזכר ונתן אל לבו מילים בודדות מגדולי האחרונים ועליהם בנה יסודות, עוד זאת שבשיעוריו ירד לנבכי השיטין של כל שיטה, ושל כל מחלוקת בגמ' או בראשונים ובאחרונים, מה מונח בדברי הרמב"ן ומה כוונתו במלחמות, או כוונת בעל המאור וכיו"ב. בסדרי לימודו פעמים רבות נתן דעתו לברר מה 'רוח הדברים' של אותו ראשון, לפי מה שכתב ולפי מה שלא נכתב, ופעמים שהערה על לשון אותו ראשון שעמדו עליה מגדולי האחרונים ותירצוהו בתירוץ הנראה ברקאי, אך רבינו בעומק עיונו טען שאף אם מדיבור זה בפני עצמו אולי אפשר היה לפרש כן (לפעמים בדרך של 'המצאה' או דימוי לענין אחר, 'צושטל' בלע"ז) אך מכל דברי ראשון זה לא נראה דנחית כאן לנקודה זו, מדלא הקשה כן ולא העיר כן. והיה אומר שהמדקדק בכל לשונו יראה שדבר זה היה פשוט לו או להיפך.

ומתוך שירד בעומק עיונו לשרשי השיטות, היה מבאר שגם מחלוקת אחרת בין ראשונים או אחרונים מתאימה ברעיונה למחלוקת שלפנינו (אף שהלומד בפשיטות לא יעלה על דעתו לתלות זה בזה והיה הדבר נראה לו כשני ענינים שונים). בלימודו הוא נכנס לעמקי הסברות, כאילו 'מתחת' לאותו מאן דאמר, מה הביאו לפרש כן, ויחד עמו הוא מעורר ומבאר ומעלה את החידוש, וכך יכול היה להבין ולדמות שיטה לשיטה. הוא היה 'חי' את השיטה כאילו הוא נמצא עם בעל השיטה. [ובאמת בכל הענינים שנתעסק בהם, כך היה, שהיה חי את הדברים כאילו עכשיו קורה הדבר, וכך נהג גם בקריאת התורה שהיה מרגיש כאילו עכשיו היא ניתנת לנו מתוך אותו מעמד של אש וקולות וברקים, וכאילו עכשיו הוא יוצא ממצרים וכיו"ב].

למה נמשלו מלמדי תינוקות לכוכבים

ואחר שנדע בתוך תוכנו ונחוש את גדלותו של מרן זצ"ל בנגלה ובנסתר, במוסר ובחסידות, בהלכה ובאגדה, וכל זה בין בבקיאיות נפלאה ובין בעומק העיון, וניווכח שאמנם מאור גדול היה בינותינו ולא השכלנו לידע רוב חילו, הרי לפנינו חובה כפולה ומכופלת להשאיר ולשמר אצלנו ובקרבתנו את רישומו של המאור הגדול הזה, את הרושם של הגדלות, את הרושם של היראת שמים הבוררת עד לב השמים, את הרושם היאך נראה "איש של שבת" ביום השבת, את הרושם היאך נראית "עבודת התפילה" כצורתה, את הרושם של המידות הטובות (אבי יתומים ואלמנות), את הרושם של הדאגה והמסירות עבור כל יהודי עובד ה' מכל 'חוג' שהוא, ורק כך האור הגדול הזה ימשיך להאיר את דורנו, ואת דרכנו, ונמשיך להיות מרוממים ונאצלים יותר.

ומן הראוי להביא בזה ממה שראיתי כתוב עלי ספר בשם הגה"צ ר' שמחה וסרמן זצ"ל [בנו של מרן ר' אלחנן וסרמן זצ"ל הי"ד], שביאר את דברי הגמ' בבבא בתרא (ח:) על הפסוק (דניאל י"ב, ג') "ומצדיקי הרבים ככוכבים", ולפירוש אחד בגמ' "אלו מלמדי תינוקות" [ופרש"י, מצדיקי רבים הן שמלמדין ומחנכין אותן בדרך טובה]. ולמה המשיל אותם דוקא לכוכבים. וביאר הגר"ש וסרמן, דידוע שקרני האור הבוקעים ממקור של אור ומגיעים לעינינו, יש להם שיעור זמן עד שהגיעו (אע"פ שמהירות קרני האור היא גבוהה ומהירה מאד, מ"מ יש בזה שיעור זמן), ולכן מודדים את מרחק הכוכבים מאתנו לפי 'שנות אור', דהיינו, כוכב הנמצא במרחק של שנת אור, הרי שברגע שיתחיל להאיר ממקומו, תעבור שנה אחת עד שנראה אותו. ואם הוא במרחק של חמש שנות אור, הרי שרק בעוד חמש שנים נוכל לראותו. וכן לאידך גיסא, אם הכוכב הראשון הנ"ל יתפרק והאור שהיה מגיע ממנו נפסק, מ"מ עד שנה שלימה עדיין נראה אותו ונוכל להצביע עליו ולומר הנה הוא, ובאמת הוא עצמו כבר אינו קיים ורק קרני האור שהוא שלח בהיותו קיים ממשיכים להתקדם בחלל העולם לעבר עינינו, ולכן אנו מדמים שאנו רואים אותו עצמו. ואם הכוכב הוא במרחק עשר שנות אור, הרי שעוד עשר שנים ימשיך האור שלו להגיע אלינו ולהאיר לנו אע"פ שהוא כבר אינו קיים. עד כאן המשל. והנמשל הוא על מלמדי תינוקות, ולא דוקא מלמדי תינוקות אלא ה"ה כל מי שיש לו השפעה חינוכית על תלמידים ועל כלל ישראל. יש מלמדים שמיד אחר שהפסיקו ללמד את אותם תלמידים מיד פוקע אורם ורישומם מהתלמידים. אך יש מלמדים ומשפיעים שאורם נמשך גם אחר שפסקו ללמד עד שנתיים ימים או יותר, ויש עד עשר שנים וכיו"ב. וזהו שאמרו חז"ל שמלמדי תינוקות הן ככוכבים, ושאיתנו של כל מלמד צריכה להיות שההשפעה שהשפיע על התלמידים תמשיך ותעמוד אצלם לימים רבים.

וא"כ כשאנו רואים את הדמות של האי מאור גדול שהאיר לדורנו בכלל ולתלמידיו בפרט, צריכים אנו להשתדל ולעבוד שהשפעתו ושיפעת האור שהקרין בדורנו תמשיך להאיר את עינינו ואת עיני ישראל כולם, להאיר לפנינו את הדרך במסילה העולה בית א-ל. הרבה דרכים חדשות הוא סלל במסילות התורה בכלל, ובדרכי העבודה בפרט, בכל הבחינות של "סור מרע" ושל "עשה טוב".

כדי להגיע להישגים צריך להעמיד מול העיניים דמות "מנורה של אש"

עוד זאת. הנה בפרשת השבוע שעבר, פרשת תרומה, בפסוקים על מעשה המנורה, מצינו ברש"י ב' נקודות שצריך לעמוד בהם היאך הם משלימים זה את זה. בתחילת פרשת המנורה (כ"ה, ל"א) כתוב "מקשה תיעשה המנורה", ופרש"י וז"ל, לפי שהיה משה מתקשה בה [כדאיתא גם במנחות (כט.)], אמר לו הקב"ה השלך

את הככר לאור והיא נעשית מאליה [תנחומא פרשת בהעלותך (סי' ג')]. עכ"ל. וכבר מקשים רבים למה הוצרך הקב"ה להטריחו כל כך בעשיית המנורה והרי סופו שלא הצליח אלא השליך את הככר לאור והיא נעשתה מאליה, וא"כ היה לו להקב"ה לומר לו מיד שישליך את הככר לאור. והתשובה הפשוטה לזה היא על דרך שאמרו על דברי תורה "יגעת ומצאת תאמין", דמבואר בזה דלאחר כל היגיעה עדיין לא יגיע לידעת התורה כי אם באופן של "מציאה", כלומר ע"י סייעתא דשמיא, ומ"מ לא יזכה לסייעתא דשמיא אא"כ יתיגע בתורה. וכן מבואר בגמ' בנדה (ע:): מה יעשה אדם ויחכם וכו', אלא יבקשו רחמים וכו', דהא בלא הא לא סגי. ע"כ. אלמא דלתרומתו צריכי, ובלא יגיעה לא יזכה אל המציאה והסייעתא דשמיא. ונביא בזה מה שכתב בזה הט"ז בספרו דברי דוד הכא "כי עכ"פ התחיל משה בהשלכת הזהב תוך האש ואח"כ נעשית מאליה, כי כל דבר קדושה אפילו באה מן השמים צריך התחלה אפילו דבר מועט מן האדם, כמו שמצינו במדרש ריש שיר השירים שמלאכים נשאו אבן אחת לירושלים ואמרו לר' חנינא תן ידך עמנו, ויש מזה עוד במקומות אחרים". עכ"ד הט"ז.

והנה בסוף פרשת המנורה (פס' מ') עה"פ "וראה ועשה בתבניתם אשר אתה מראה בהר", פרש"י, מגיד שנתקשה משה במעשה המנורה, עד שהראה לו הקב"ה מנורה של אש. ע"כ. [והוא עפ"י הגמ' במנחות (כט.), ושם איתא שמנורה של אש ידה מן השמים]. וזה לכאורה אכתי קשה, למה הוצרך ה' להוריד מן השמים מנורה של אש להראותו, והרי ממילא לא יצליח אף כשיראה מנורה של אש, וא"כ דיו שהיה אומר לו בע"פ היאך היא צריכה להעשות, ומשה היה טורח ולא היה מצליח ואז היה אומר לו להשליך ככר לאור וכו'.

אלא נראה, דמכאן מוכח עוד, שאדם שאינו יודע בבירור לאיזו תוצאה הוא רוצה להגיע ומה הוא עתיד להשיג ברוב עמלו, אין יגיעתו מלאה ואינה שלימה ואמיתית, ופשיטא שלא יגיע לתכליתו, וממילא לאו שם "יגיעת" עליו. ולפיכך הוצרך הקב"ה לנס מיוחד של הורדת "מנורה של אש" מן השמים, כדי שמשה יוכל להתייגע באמת על עשיית מנורה כפי הצורך, ולאחר שלא יוכל לעשות כמותה יאמר לו הקב"ה להשליך ככר לאור וכו'.

וזהו לימוד בענין עמל ויגיעת התורה, וכמו שאמר החכם מכל האדם (משלי ב', ד') "אם תבקשנה כִּסְף וּכְמִטְמוֹנִים תִּתְּפֹשֶׁנָּה אַז תִּבִּין וְגו'", וביאורו, שאם יאמרו לאדם שאם יחפש כאן באדמה הוא ימצא אוצר, אך לא גילו לו מהו האוצר, מסתבר שלאחר כמה חיפושים ויגיעות אם הוא לא ימצא את האוצר הוא יתיאש ויפסיק את חיפושיו, ונמצא דמעיקרא אין לזה לא שם חיפוש ולא שם ביקוש, משא"כ אם יאמרו לו שימצא כאן אוצר גדול של כסף, "מטמונים" ממש, הרי הוא יחפש ללא לאות וללא עיפות ואף לא ירגיש את קושי העבודה, וכל כך למה, משום שהוא רואה למול עיניו את האוצר הגדול הממתין לו. וזה המשל של שלמה המלך היאך צריך לחפש אחר דעת ה', והיאך צריך לעמול ולהתייגע ע"מ להשיג את האוצר הגדול של התורה ויראת ה'. האדם צריך לידע שהוא מחפש אחר דבר השוב לפחות כמו "כסף" [היינו הרבה כסף], ושצריך לחפור הרבה לעומק ולהתייגע הרבה כמו מי שמחפש "מטמונים", ואז סופו להבין יראת ה'.

ולפיכך צריכים אנו להעמיד מול עינינו בדרך קבע את אותה "מנורה של אש" [וכידוע, "אש" ראשי תיבות של שם רבינו ושם משפחתו], את דמותו של רבינו שתציץ אלינו בחלון, שהיה כל כולו 'להבת אש' בעמל נפשו על עבודת ה' בצירוף יגיעתו ועמלו בתורה ללא שום 'ויתור' לכוחות הגוף ולתאוותיו, כדי שנוכל לצייר לעצמנו לאן אנו צריכים להגיע, וגם לאיזו דרגה אפשר להגיע אפילו בדור שפל כדורנו. איש לא יוכל להסתתר תחת טענה של 'ירידת הדורות', 'דור עני', וכיו"ב [וכפי שמורנו זצ"ל השמיע תדיר לאזני הציבור והתלמידים, ש'ירידת הדורות' אינה מצוה שצריך לקיימה. ופעמים שאמר שהקב"ה 'שותל' בכל דור אנשים יחידים שהם גדולים מן הדור כדי להוכיח שאפשר להידמות לדורות עברו].

ואם דמות דיוקנו של זה תעמוד לפנינו אז עבודתנו לפני הקב"ה תהיה רצויה, בהיות לה שם של יגיעה וחיפוש, המביאים לידי הסייעתא דשמיא, ובכך נוכל לזכות להמשיך את האור הגדול לדורות נוספים.

תוספת ממה שנאמר בס"ד בביהכ"נ בני תורה (הנ"ל) בשבת קודש ויקרא-

זכור

הואיל ואנו עומדים השתא בפרשת זכור, שהיא גם השבת בה נסתלק (בשנה שעברה) מעמנו מורנו ורבינו זצ"ל, היא השבת בה צריך לזכור, ולא 'סתם' לזכור אלא לחיות את הזכרון, של מעשה עמלק אשר הטיל קרירות נוראה בעם ישראל, וכידוע כנגד זה נלחם רבינו בכל כוחותיו בשנים האחרונות, עד שטבע 'מטבע לשון' על המצב כיום ש'הקרירות רותחת'. ונוסיף בס"ד מעט בענין זה.

עיקר מלחמת היצר היא ע"י הטלת ספיקות בחיובי העבודה, והיא ה'קרירות' שהטיל עמלק

ידוע מה שכתבו רבים שכוונת "אשר קרך בדרך" היא שעמלק הטיל קרירות בעם ישראל, קרירות באמונה, קרירות בעבודת ה' וכו'. ועוד כתב ש"עמלק" בגימטריא "ספק", שענינו של עמלק הוא להטיל ספיקות בעניני האמונה ועבודת ה'.

ובאמת עיקר מלחמת היצר באדם היא באופן זה, להטיל בו ספיקות בעניני העבודה. ופוק חזי בדבריו הנפלאים של החובת הלבבות (שער יחוד המעשה ריש פ"ה) בדבריו על היצה"ר שהוא "השונא הגדול שיש לך בעולם וכו' הנמסך בכוחות נפשך והמעורב במזג רוחך והמשתתף עמך בהנהגת חושך הגופניים והרוחניים וכו'". וממשיך החוה"ל וז"ל, ומן החזק שבשלוחיו אשר יורה אותך וילחם אותך בהם במצפון ענינך, שישתדל לספק עליך אמתתך ולשבש מה שנתברר לך ולערבב את נפשך במחשבות כזבים וטענות שקרים, יטריד אותך בהם מתועלותיך ויספק עליך מה שנתברר לך מאמונתך ודתך. עכ"ל. וממשיך החוה"ל ומפרט את השלבים של פיתוי היצר, שאם "יתיאש מפתותך" [כלומר לא יצליח לפתותך] בדבר זה יספק עליך את הדבר השני, ואם יתיאש מזה יספק עליו את השלב הבא וכו' וכו'. ע"ש. חזינן בזה שעיקר פיתוי היצר הן בדרך זו "לספק עליך את אמתתך". [נפשוט הוא, שלהסית את האדם הירא והחרד לעבור על דברים שהם 'ודאי' איסור, זאת לא יעז לעשות אף היצה"ר]. וזו דרך הליצנות והקרירות, שעל ידה האדם מפסיק לחשוש מן החטא הנורא, ובקל עלול הוא להכשל ולחטוא, מבלי להרגיש שאמנם הוא נסוג הרבה אחור מהדרגה שהיה בה לפני כן. ויבואר עוד להלן.

ובגמ' בסנהדרין (קג.) איתא עה"פ "ונגע לא יקרב באהלך", שלא תמצא אשתך ספק נדה בשעה שתבוא מן הדרך. ופרש"י וז"ל, ובשעה שאדם בא מן הדרך קשה לו כשימצא את אשתו ספק נדה יותר מנדה ודאית, שעל ספק הוא מיצר ויצרו תוקפו ואומר טהורה היא ועל חנם אני מונע. עכ"ל. והיינו, דאם אדם פוגע בודאי איסור אין היצר יכול לפתותו ולומר לו "טהורה היא" אפילו במצב שהאיסור קשה לפני האדם, אך אם הוא ספק יתקפהו היצר ויאמר לו "טהורה היא ועל חנם אתה מונע" (וטענתו לאדם תהיה שהספקות הן "סתם נערוויך"). [וכל זה דלא כרש"י בבבא מציעא (קז.) שכתב על האי גמי "ספק נדה, וכ"ש ודאי". וכבר הקשו שם עליו המהרש"ל והיעב"ץ].

והרמב"ם באגרתו לבנו (בקובץ תשובות הרמב"ם ואיגרותיו, ליפסיא תרי"ט, באגרות עמ' 38) כתב וז"ל, תחיו בתמות וכו' ובנקיות ואל תגעו בשל זולתכם דבר קטן וגדול, ואל תטעמו מאומה ממה שאינו שלכם ברור ומוחזק. ברחו מן הספקות והעמידום בחזקת זולתכם, [מכאן כותב הרמב"ם בלשון של חרוזים] דעו כי טעימת הדמאי גורמת ליגע מן הודאי, והמעט להרבה, והנסתר לנגלה, עד שיוחזק לעיקש כפרן גנב וגזלן וכו', כל זה ראיתי ונתון אל לבי מי שיהר [לשון הריון] חשש ילד קש וכו'. עכ"ל. אלמא דהעובר על הספק חמור מהעובר על הודאי, ומשום דטעימתו מהספקות תגרום לטעום אף מהודאי, וטעימה מעט תגרום טעימה הרבה, והנסתר לנגלה, והיינו שודאי לא ישוב מחטאו ואדרבה יוסיף ויתחזק וישתרש בחטא. והדרך להתגבר על זה מפורשת ברמב"ם "ברחו מן הספקות", וכל ממון שאינו בגדר "ברור ומוחזק" שהוא שלכם "העמידום בחזקת זולתכם", וממילא לא תהיה לכם שום תשוקה ליקח זאת, שהרי זה יצא מגדר הספק לגדר הודאי אסור.

וכל זה מפורש היטב בדברי רבינו יונה כפי שהובא בתלמידי רבינו יונה בריש ברכות (א : מדפי הרי"ף ד"ה והא דאמרינן), ובתוך דבריו ביאר גם הנוגע לענינו באשם תלוי [והוא פרשה בתורה בפרשת השבוע, ויקרא], וז"ל, **וזהו עיקר היראה ליזהר מהספקות** ושלא לעשות המצוות על דרך ההרגל, שעונש הספק יותר מהודאי, וכן מצינו שעל הודאי מביא חטאת וכו' ואמרינן חטאת [בת] דנקא וכו', ואם מביא אשם על הספק וכו' צריך להביא אשם בבי' סלעים וכו', והטעם בזה למה החמירו על הספק יותר מן הודאי אומר מורי הרב [היינו רבינו יונה] שהוא מפני שעל הודאי משים האדם החטא אל לבו ודואג ומתחרט עליו וחוזר בתשובה שלימה **אבל על הספק עושה סברות** ואומר אותה חתיכה שאכלתי אולי היתה מותרת ולא ישית אל לבו לשוב ולזה החמירו בו יותר. עכ"ל.

הדרך להנצל מקרירות דעמלק

באמת זה לעומת זה עשה ה' [כפי שהיה רבינו זצ"ל רגיל לומר בענינים רבים]. כידוע עונשם של ישראל שעמלק בא להלחם בהם בעלותם ממצרים, בא משני טעמים, האחד, דעל הפסוק "ויבוא עמלק וילחם עם ישראל **ברפידים**" דרשו חז"ל (בסנהדרין קו. ובבכורות ה : ובמכילתא ובזוה"ק) על שרפו ידיהם מן התורה, והשני על שאמרו "היש ה' בקרבנו אם אין", ומבואר ברש"י בחומש שמיד "ויבוא עמלק", ע"ש. ושמעתי לבאר, דהנה גם בבי' חטאים אלו חזינו, שחטאים לא היה שילא עסקו בתורה, אלא שרפו ידיהם מן התורה. והיינו, שלמדו תורה מתוך רפיון, בבחינת "אין ולא ורפיא בידיה". והלומד ברפיון, אי אפשר לומר עליו שאינו לומד, שהרי הוא לומד, אלא שזה ברפיון ואטו שם "לימוד תורה" יש לזה. וכיו"ב בחטאים השני שאמרו "היש ה' בקרבנו אם אין", ולא אמרו בפשיטות שאין, אלא נקטו לשון ספק. וכשישראל נופלים ונכשלים בספיקות, ברפיון ידים בתורה ובעבודה, אז בא עליהם עמלק שמוסיף ספיקות וקרירות. זה לעומת זה.

ודבר "נורא" יש ללמוד בענין זה כאמיתת דברינו בס"ד ד"ה לעומת זה" עשה האלקים, ובהקדם, דהנה בשעת קריעת ים סוף הגיעו ישראל ליראת הרוממות עד כדי שהראו באצבע ואמרו "זה א-לי ואנוהו", וכמו שכתב האור החיים בתחילת שירת הים וז"ל, יכוין הכתוב להודיענו וכו' כי **כשנכנסה בלבם יראת הרוממות והאמונה השלימה** אז זכו לומר שירה ברוח הקודש. עכ"ל. וגם אומות העולם הגיעו באותה שעה לדרגת של "פחד מה' **ומהדר גאווה**" (כלשון הרמב"ן בסוף פרשת בשלח, שזה הפשט בפסוקים "שמעו עמים ירגזון חיל אחז וגו' אז נבהלו וגו'"), וביארנו במקומו בס"ד שזו דרגת "יראת הרוממות". וא"כ י"ל דהואיל ובשעה זו הגיעו ישראל למדרגה נשגבה זו נתפשטה היראה הזו על סביבותיהם, ובכל הגויים הנ"ל נדבקה יראת ה' עד כדי דרגה של פחד "מהדר גאווה" של ה'.

ולאידך גיסא, יעויין בדברי המלבי"ם (סוף פרשת בשלח עה"פ "ויבא עמלק"), שפירש דכל עוד היו ישראל שלמים באמונתם "נפל פחד ה' גם על עמלק" [וכונתו באומרם "גם", דעל שאר העמים ודאי נפל פחד ה' כמפורש בפסוקים "שמעו עמים ירגזון חיל אחז וגו', אז נבהלו אלופי אדום וגו'"], אבל ברפידים שרפו ידיהם מן התורה וגם התלוננו על ה' ועל משה "כן רפתה האמונה אצל האומות, ובאשר ראשית גויים עמלק, ר"ל שהוא ראשון למכחישי ה', פעל זה בלבם וכו'". עכ"ד. נמצא שיש "תביעה" על עם ישראל כביכול הם ברפיון ידיהם גרמו בעצמם את רפיון היר"ש אצל עמלק, ואע"פ שגם קודם לכן היה הוא "ראשון למכחישי ה'" כדברי המלבי"ם מ"מ עדיין היה לו פחד מה' אך השתא "פעל זה בלבם" וכו', כדברי המלבי"ם.

נמצא דגלגל החוזר הוא, וזה כנגד זה עשה האלקים, אם ישראל שלמים ביראת ה' יראה זו מתפשטת על כל העולם, ואף עמלק אין לו שליטה עליהם, אך אם בישראל נכנסת 'קרירות' ורפיון באמונה הדבר משפיע על כל העולם עד עמלק.

והדרך להנצל ממעשה עמלק, הוא להתחזק בשני דברים אלו, להתחזק ביראת שמים ובאמונה עד כדי "לברוח מן הספיקות" (כלשון הרמב"ם באגרת הנ"ל), ולהתחזק בלימוד התורה מבלי שום רפיון. ואמנם בעת הצורך להלחם בעמלק, שלח משה רבינו את יהושע דוקא למלחמה, דהוא המסוגל לשני ענינים אלו.

דאיתא במדרשים (שמות רבה פרשת בשלח כ"ו, ג', ובתנחומא פרשת כי תצא ס"י י') דיבוא יהושע בן בנו של יוסף שאמר "את האלקים אני ירא" ויפרע מעמלק עליו נאמר "ולא ירא אלקים". וכיון שעמלק בא על חטא באמונה, והוא גם המפיץ קרירות באמונה וביראת שמים בעולם, על כן היה צריך בדוקא מי שמלא ביראת שמים עוד מאבותיו כדי להתגבר עליו. וכן לצורך תיקון החטא של רפיון בתורה שלח בדוקא את יהושע, כי יהושע הוא ההיפך מ"רפיון ידים" בתורה, שהרי עליו נאמר "לא ימיש מתוך האהל" ומבואר בגמ' בתמורה (טז.) שמפסוק זה מוכח שלא הניח את משה אפילו לשעה אחת, ועל כן השיב שם יהושע למשה שאין לו שום ספק ולא שכחה מכל מה שלמד וקיבל ממנו. [פוק חזי דאפילו כשישראל חטאו בעגל לא היה יהושע עמהם שהרי המתין בתחתית ההר לרדתו של משה כדי שלא להניחו רגע א'.] ובירושלמי הוריות (פ"ג ה"ה) איתא על יהושע שהיה **יגע** בתורה. [ועי' גם בספר חפץ חיים על התורה סוף פרשת בשלח]. ועל כן דוקא ליהושע היה הכוח להתגבר על עמלק כיון שבו לא דבק החטא של "רפו ידיהם מן התורה".

ובימי אחשורוש, ד"הדר קבלוה" מתוך אהבה, הרי שהיא היא התשובה והוא ההיפך הגמור ממה שגרם לביאת עמלק, שכן, העובד את הקב"ה מתוך אהבה הרי שלא יפלו לפניו ספיקות, ואין לו את הזמן לעסוק בספיקות, שכן כולו שקוע בעבודת ה' באהבה ובתשוקה גדולה, וחבל לו על כל רגע שימנע מעסק התורה, שהרי זה כ"כ נעים, והוא מרגיש כ"כ 'גישמאק'. וכמובן אין גם מקום ל'רפיון' כשעסק המצוות והלימוד הוא עסק של אוהב.

ואם באנו להאריך על אודות מורנו ורבינו בב' ענינים אלו לא יכיל הגליון, היאך החמיר על עצמו בכל דקדוקי ההלכה לברוח מן הספיקות, והיה מלא יראת ה' מבלי ויתור בשום מצב שהוא. וכן היאך היה הדוגמא החיה של ההיפך הגמור מ'רפיון ידים' בלימוד התורה אף שרוב ימיו אפפוהו חבלי הטירדות, בין בחייו האישיים ובין בטירדות הציבור שעלו ונשתרגו עלי צווארו. ורבו בזה הסיפורים מפי תלמידיו ומקורביו אשר שהו במחיצתו ברוב שעות היום וברוב ימות השנה, אך נזכיר רק ממה דבדידי הוי עובדא. [והבאנו ממה שכתבנו בהספד הראשון על הנהגותיו בעניני הפסח בביתנו, ולא הסיח דעת אף לרגע ואף בהיותו אורח אצל שולחן אחרים, מדקדוקי המצוות שלו, וכן מה שהחמיר על עצמו ולא ישן באותו ליל שבת חנוכה שהיה בביתנו בגלל הספק בהלכה שהיה לו, וכן על שלא ויתר אף על תפילה אחת שמא לא תהיה כראוי מבלי שום הפרעה, קחנו משם].

וא"כ זאת עלינו לצייר לעצמנו, את דמות דיוקנו, וללמוד מדרכיו גם בענין זה שברח מכל נדנוד של עבירה, ומכל חשש וספק בהלכה, וכיצד היה ספוג כולו ביראת שמים מבלי שכחה לרגע מדעת קונו, והתעצם בלימוד התורה בעומק עיונה בכל ימות השנה, מבלי רפיון כלל, כשבכל זמן ובכל עת חש את רוממות אותה השעה, וכמה כדאי לנצל אותה ללימוד התורה, עד שכאשר היה טרוד בכמה ענינים שהעסק בהם מנע אותו כמה שעות מלימוד, הרגיש אח"כ שזה בגדר "פיקוח נפש" אם לא יתחיל מיד ללמוד (וכפי שהבאתי בהספד הנ"ל שהשיב כן לאחד מתלמידיו שבא להתייעץ אתו בעניניו).

הספד על מו"ח הגאון הגדול רבי זלמן נחמיה גולדברג זצ"ל

דברים שנאמרו סמוך למיטתו בעת הלוייה, ובהספד של בני המשפחה בסוף השבעה
ובכולל "דרכי התורה" בבית וגן (ותוספת דברים)
נולד י' שבט תרצ"א בעיר מינסק
נלב"ע ל' מנחם אב תש"פ, והובא למנוחות בליל א' אלול, בהר הזיתים בירושלים

נפלה עטרת ראשנו, ועטרת תפארת ישראל

אינני ספדן וקשה לי לדבר.

"נפלה עטרת ראשנו!" הוא היה עטרת ראשנו, עטרת המשפחה כולה, אך לא רק העטרה נפלה, אלא כל הראש נפל, ובמצב כזה קשה מאד להתרכז, קשה מאד לדבר, קשה מאד לבאר.

לא רק עטרת המשפחה הוא היה אלא עטרת כל ישראל. מכל קצוות תבל, עד הימים האחרונים ממש כשכבר שכב בבית חולים, עדיין התקשרו רבנים ודיינים מקצוות תבל שהם צריכים אותו כדי להכריע להם את שאלותיהם. אין להם את מי לשאול בשאלות החמורות.

דיינים רבים אמרו כן, ולפני כמה שנים ג"כ אמר לי דיין חשוב אחד, שבשאלות שונות אפשר להתייעץ עם עוד רבנים ודיינים, אך יש שאלות שאין את מי לשאול רק את ר' זלמן נחמיה, ובפרט בעניינים החמורים של יוחסין, ממזרות וכיו"ב. רבנים מכל קצוות תבל שמרו את שאלותיהם ופנו אליו בטלפון, או שכאשר הגיעו לארץ ישראל מיד באו לביתו עם רשימת שאלותיהם^א.

מה אמר הרב מבריסק על צורת הנחת החנוכיה של מו"ח

אך כל זה לא היה רק בהיותו בן שמונים שנה, או בן ששים, ואני מכירו משנת תשל"ח (בהיותו בן מ"ז שנה), אלא כבר בנערותו השתעשעו עמו גדולי ישראל, שחיבבוהו והתפעלו ממנו עד למאד. כבר אז היה פקיע שמיה.

מפורסם הסיפור מה שאמר עליו הבריסקער רב [והפירסום לזה הוא מבית בריסק, כי רק הם ידעו אותו]. כידוע היתה דרכו של הגר"י זצ"ל לילך ברגל הרבה מטעמי בריאות, ופעמים רבות הלך מביתו לאורך רח' דוד ילין, והיה זה בשנים הראשונות שלאחר חתונת מו"ח כשהיה עדיין גר שם באותו רחוב, ובאחד מלילות חנוכה עבר הבריסקער רב תחת מרפסת מו"ח (כמובן מבלי לדעת מי גר כאן) וראה את המקום שבעל הדירה הניח את נרות החנוכה [לא על אדני המרפסת לרחוב כי אם ליד דלת החדר מהחדר למרפסת], ומאד התפעל מזה, ואמר: זו חנוכיה של תלמיד חכם!

^א הג"ר ר' אהרן דוד דינר שליט"א מלונדון (ראש ועד רבני אירופה), מלבד שיחות טלפון שבועיות עם שאלות רבות שהיו לו עם מו"ח, הרי שבכל ביקור בארץ הקודש היה בא עם כמה תלמידי חכמים לבית מו"ח עם רשימה של שאלות ובעיות הנזקקות לפתרונותיו ולפסקיו של מו"ח זצ"ל. גם הגאון ר' שלמה מילר שליט"א (מגדולי הפוסקים בקנדה ובלייקוואד) היה מתייעץ רבות עם מו"ח בעניינים קשים. וכמו כן רבנים גדולים וקטנים בכל רחבי העולם. לפני כמה שנים סיפר לי אחד מידידי אשר ברבות השנים עקר את דירתו ללונדון, והוא משמש שם כמו"צ וגם יושב הרבה בבוררות בעניינים ממוניים [ופעמים רבות מדובר על סכסוכים בין גבירים ואנשי עסקים בסכומים גדולים מאד], שלפעמים לפני גמר הדיון הוא קונה כרטיס טיסה לארץ ישראל רק כדי לפגוש את ר' זלמן נחמיה ולהתייעץ אתו ומיד הוא חוזר ללונדון.

מה אמרו עליו גדולי ישראל עוד בימי הבחרות, והסמיכה שקבל בימים ההם

אה, הפונביזער רב (הגריי"ש כהנמן זצ"ל), כמה חיבב את מו"ח בבחרותו בישיבה. וכשהקים בישיבה את בית המדרש 'גזונדהייט' שהיה מיועד רק לעילויים, בית מדרש ופנימיה מיוחדים רק לעילויים שנבחרו כמתאימים לתכנית הלימודים המיוחדת שהתווה להם, כמובן שר' זלמן נחמיה [כחור] נמצא מתאים לזה. וכפי שסיפר לי פעם אחת הגאון ר' ברוך דב פוברסקי שליט"א, היתה התכנית שיגמרו בשנה אחת את כל הבבלי וגם ירושלמי זרעים. הרבה עילויים נבחרו לשם, אך.... היחיד שעמד בתכנית היה ר' זלמן נחמיה.

עוד סיפר לי שהרב מפוניבז' אמר בשנים ההם על ר' זלמן נחמיה שהוא "יודע" ש"ס. לא ש"גמר" ש"ס, אלא "יודע" ש"ס!! והוא עדיין היה בחור. [בשנים ההם למד בחברותא עם גדולי וחשובי הישיבה, כגון הגאון ר' אורי קלרמן זצ"ל, הגאון ר' פינחס שרייבר זצ"ל, הגאון ר' אברהם רייסנר זצ"ל, ועוד].

הגאון ר' יוסף גליקסברג שליט"א (שהיה רבה של גבעתיים, וידידו של מו"ח בישיבת פוניבז') אמר לי כמה פעמים שהרב מפוניבז' אמר על מו"ח בהיותו בחור בישיבה, שמוחו מנגן ככינור!! ביטוי המראה על גאונו המיוחדת אך מתוך עדינות ורגש, כמיתרי הכינור.

הגאון ר' יעקב פרידמן שליט"א, ראש ישיבת תפוח, סיפר שהיה אז מפורסם שבישיבת חברון [שם למד מו"ח קודם שעבר ללמוד בישיבת פוניבז', ובשנת תשי"י חזר ללמוד שם עד חתונתו] יש בחור שיודע את כל התורה כולה [משניות, בבלי, רמב"ם, שו"ע וכו'].

סיפר הגה"צ ר' מרדכי רימר זצ"ל [אשר כעבור זמן התחתן עם בת דודו של הגרז"י, היינו, עם בתו של הגאון ר' אליהו שחור זצ"ל], שכאשר הגיע ר' זלמן נחמיה לישיבת חברון מישיבת פוניבז', התפרסם מיד שהגיע עילוי הישיבה, ומיד עמדו סביבו הבחורים במעגל והקיפוהו בחבילי שאלות, זה בגמ', זה בקצות החושן, זה בכה וזה בכה, והוא משיב לכולם על שאלותיהם. ויהי לפלא!²

כששידכו של ר' זלמן נחמיה עם חמותנו הצדקנית, בתו של גאון ישראל ותפארתו מרן ר' שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל, עמד על הפרק, רצה הגרש"ז לדבר עם הבחור בלימוד וקבע להפגש עמו באיזה בית כנסת ספרדי בשכונה מרוחקת יותר. ושם דיבר אתו על המסכתות שלמד, ומתוך שנתפעל כל כך מתשובותיו ומהשיחה עמו ביקש להפגש עמו למחרת פעם נוספת, ושוב נמשכה הפגישה ביניהם כמה שעות, כשהם עוברים מש"ס לרמב"ם, ומרמב"ם להלכה, ולשות"ם, ועד המנחת חינוך הגיעו. לימים אמר הגרש"ז שאם לא היה חושש שהבחור לא יסכים לשידוך אם הוא ירבה עוד לשאול אותו, היה מבקש ממנו להפגש למחרת פעם נוספת.

כיו"ב סיפר דודנו הגאון ר' עזריאל אויערבאך שליט"א על אשר אירע כאשר אבינו הגרז"י רצה לקבל סמיכת חכמים מהגאון הנודע בירושלים, ר' אליהו ראם זצ"ל (רב שכונת כרם) [היה זה בתקופה שאבינו היה מאורס ועדיין לא התחתן, בכ"ג ניסן תשי"ד], אשר אמנם היה נותן 'סמיכה' לעשרות צורבים. ודרכו של ר' אליהו ראם שהיה בוחן כמה שאלות את האברך וכותב לו סמיכה ומשלחו לביתו. אך כשבא חמי להבחן אצלו, שאל אותו שאלות רבות וכך שוחח עמו שעות ארוכות ולבסוף ביקש ממנו שיבוא שוב למחרת. דבר זה היה ל'תימה' בעיני חמיו הגרש"ז עד כדי שהחליט לפנות אל ר' אליהו ראם בשאלה, וכי חתני כ"כ גרוע יותר מהאחרים שאינך מסתפק במבחן קצר אלא בוחן אותו שעות ארוכות ואומר לו לבוא למחרת להמשך

² במכתב תנחומים שכתב ידידו [מלימודיהם בישיבת פוניבז' ואח"כ בישיבת חברון] הגאון הנודע ר' דוב לנדו שליט"א (מראשי ישיבת סלבודקא בבני ברק), כתב וז"ל:

לבני ומשפחת ידידי משנות לימודי בישיבה, הגאון המופלג מוה"ר זלמן נחמיה גולדברג זכרוננו לברכה לחיה"ה.

בצער רב שמעתי את השמועה המדאיבה על פטירת מר אביכם הגאון ז"ל, ואזכרה ימים מקדם מגודל התמדתו בלימודיו ורובי כישוריו המיוחדים שהפליאו לבבות, ונועם תהלוכותיו עם כל אשר באו במגע עמו. אדם ביקר מאד נעלה. ואשלח תנחומי בכתב וכו'.

דוב לנדו.

המבחן? ענה לו ר' אליהו ראם, ר' שלמה זלמן וכי אינך מבין? כשסתם אברכים באים אלי אין לי הרבה מה לפלפל עמם כי אם כמה שאלות על מה שלמדו, אך חתנד, הרי היה לי תענוג לדבר אתו בלימוד קצרות וארוכות, ולפיכך ביקשתי שיבוא אלי גם למחרת. לצורך עצמי ביקשתי זאת! ולא ע"מ לבוחנני.

³ וז"ל כתב הסמיכה:

האמת ניתן ליכתב כי הרה"ג מוה"ר זלמן נחמיה בהרה"ג ר' אברהם גולדברג שליט"א מהמצוינים שבישיבת חברון, טיילתי עמו הרבה בהוראה ארוכות וקצרות וראיתי כי הוא בקי גדול, יודע כל דין על בוריו במקור הש"ס ופוסקים רו"א [היינו, ראשונים ואחרונים], וידיו רב לו לישא וליתן בכל שאלה בראיות וסברות אמיתיות לאמתה של תורה כאחד הרבנים היושבים על מדין, גם יש לו ידיעה רחבה בש"ס והוא מחונן בכח החידוש עם חידושים נכונים בכל סוגיא. גם יראתו קודמת לחכמתו ומוכתר במעלות ומדות תרומיות. לכן כדין סמוכו לנא. והנני לסמוכו בסמיכת חכמים ולעטרו בעטרת חכמים והרבנות אשר הולמתו. והנני אומר להרה"ג חו"ב מוה"ר זלמן נחמיה גולדברג שליט"א הנזכר

יורה יורה ידין ידין

להיות רב ומורה בכל תפוצות ישראל, והקהלה שתקבל[ו] לרב ומורה תהיה בטוחה שינהל אותה על מבועי התורה והיראה.

הכותב והחותם לכבוד התורה והוגיה

נאם אליהו ראם דומ"ץ בעיה"ק ישולים טובב"א.

עוד על גאונותו כבר באותם הימים, יעיד גם מה שכתב עליו באותם ימים (ימי הבחרות, כ' מרחשון תשי"ד) ראש ישיבת חברון, הגאון הנודע ר' יחזקאל סרנא זצ"ל [ומבין ביתרי המכתב רואים שראש הישיבה לא נחה דעתו עד שכתב את כל התארים המפליגים שאפשר לומר על בחור שכמותו, ולא עצר את כתיבתו עד שהרגיש שמיצה את תיאור הדמות הזו מכל הכיוונים ומכל הצדדים], וז"ל:

אבוא להודיע בשער בת רבים טיבו ושבחיו של חביב נפשי ואהוב לבבי העילוי הנפלא עדיו לגאון חריף ובקי עצום כמר זלמן נחמיה נ"י בנו של ידי"נ הרה"ג הנעלה כש"ת הר"ר אברהם גולדברג שליט"א, והוא מבחירי בני ישיבתנו הק', רך בשנים ואב בחכמה תורה ויראה.

בשכל בהיר וישר להפליא ובידיעותיו הרחבות והעמוקות בכל הש"ס, הוא נוקב ויורד ומעלה פנינים יקרים, והוצק חן בשפתיו.

גדול ומורם הוא, גם בבני העליה שעניי בית ישראל נשואות אליהם שיהיו לגדולים בישראל ומורי האומה, ואשרי יולדתו.

ומלבד גדולתו בתורה הוא מחונן במדות נחמדות ותרומיות, בסגולות נפשיות ואצילות נעלה, ואהוב למקום ונחמד לבריות, ומצניע לכת עם אלקיו, ביקרות וענות חן, בשקידה ועמלות נפלאה, והכל לש"ש.

וברכתי ברכת לב אמורה לו שיזכה לעלות מעלה מעלה וירום קרנו ובכל אשר יפנה ישיכיל ויצליח בהצלחה אמיתית כל הימים.

כ"נ ו"נ אוהבו אהבת נפש, יחזקאל סרנא.

עוד ראוי להעתיק את תעודת הסמיכה שקיבל אבינו מהגאון רי"א הלוי הרצוג זצ"ל (עש"ק כ"ח אדר תשט"ז)

לתעודה בישראל כי נשאתי ונתתי הרבה בדבר ה' זו הלכה עם רב חביבי ידיד בן ידיד הרב המאווה"ג עדיו לגאון האברך כמדרשו אב בחכמה ורך בשנים ר' זלמן נחמיה בהרה"ג וכו' הצדיק ר' אברהם גולדברג שליט"א ומצאתי

עוד סיפר דודנו הגאון ר' עזריאל אויערבאך שליט"א, שכאשר מו"ח היה חתן, וכמנהג משפחת חמיו הגרש"ז אכלו סעודה שלישית בשבת בבית הוריו, הלא הם הזיד"ע הגאון המקובל ר' חיים יהודה ליב אויערבאך זצ"ל (והבאבי"ע צביה ע"ה), ובהשתתפות כל בני המשפחה הגאונים [כולל חתני הגרש"ז, הגה"צ ר' שלום שבדרון והגאון ר' משה מאיר פראג, זכר צדיקים לברכה], נתעוררה איזו שאלה הלכתית שם, והחתן החדש אמר שהתשובה לזה נמצאת ב... שו"ת האלף לך שלמה (להגר"ש קלוגר).

חיבה יתירה שהיתה לו אצל גדולי ישראל גם לאחר נישואיו

לאחר חתונתו למד מו"ח בכולל שעל יד ישיבת קמניץ, ובאותן שנים פתח הגאון ר' מרדכי אליפנט זצ"ל [לימים הקים את ישיבת "איתרי" ועמד בראשה] כולל לאברכים מצויינים בתוך ישיבת קמניץ ללימוד מסכתות מסדר קדשים בעיון (בדרכו של הגר"ז מבריסק, שהגר"מ אליפנט היה מוסר דברים רבים בשמו). לימים שאלתי את הגמ"ח על לימודיו באותו הכולל, והוא ענה לי בענוה, כי הגר"מ אליפנט רצה שילמדו את הסוגיות בעיון גדול עם הרמב"ם, ואני כבר למדתי את הגמרות של קדשים ואת הרמב"ם, ועל כן לצורך הלימוד ב"עיון" למדתי אז את ספרי האבן האזל על סדר קדשים.

כמה אהב הגאון הגדול ר' בן ציון אבא שאול זצ"ל להשתעשע עמו ברחבי התורה. היה זה בשנים שהוא היה גר בשכונתו של מו"ח והיו נפגשים הרבה בבית הכנסת, ולפעמים בין מנחה לערבית, והיו מדברים הרבה מאד בלימוד. לימים אמר לי בנו יחידו של הגר"צ זצ"ל שאביו אמר לו שלר' זלמן נחמיה יש שיעור על כל סימן בשו"ע! נוזה נכון (ויש סימנים שהיו לו כמה שיעורים עליהם), וכפי שכבר אמרו הספדנים הקודמים, שהיה אומר כמה שיעורים ביום על נושאים שונים, בכל רחבי השו"ע⁷.

קנקן חדש מלא ישן בקי בכל התלמוד בבלי ובחלק מהתלמוד ירושלמי [א"ה. על כך סיפר אבינו שכאשר הגר"א הרצוג שאל אותו האם למד גם ירושלמי ענה לו שלמד חלק, כי התבייש לומר שכבר למד את כל הירושלמי] ובעל סברא ישרה ועמוקה וידיו רב לו לפלפל בגבורה של תורה ולאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, וירא שמים מרבים ומצויין במדות תרומיות, ועל כן ידי סמכתהו בסמיכת חכמים, יורה יורה ידין ידין, וחפץ ה' בידו יצלה ויהיה ה' [עמו] ויעל למעלה למעלה במעלות התורה ומובטחני כי ב"ה יהיה לאחד מגדולי התורה בדור ורבים ילכו לאורו.

נאם יצחק אייזיק הלוי הרצוג

⁷ לאחרונה נתגלה מכתב תשובה שכתב הגאון ר' עובדיה יוסף זצ"ל לאבינו זצ"ל, בתאריך כ"ז אב תשל"ט. ובמכתב זה כותב הגרע"י שהוא חוזר בו ממה שכתב בתשובה מסוימת לאחר שקיבל את הערותיו של אבא, וגם עפ"י "להקת הפוסקים שהזכיר במכתבו וכו'". [ויש להוסיף, שלא היתה זו הערה בעניני חו"מ או אה"ע, כי אם בעניני אורח חיים בענין כיסוי הרגלים לנשים, וגם על זה הביא מו"ח "להקת פוסקים", כמובן מבלי חיפוש ב'מאגרים אלקטרוניים']. ועוד כתב הגרע"י שדיבר על כל זה עם הגר"צ אבא שאול והסכימו שניהם לדברי אבינו. וז"ל המכתב (בקצרה), מבלי להכנס לגוף הנידון).

לכבוד ידידי וחביבי הרב הגאון המפורסם חכו ממתקים וכולו מחמדים כש"ת רבי זלמן נחמיה גולדברג שליט"א חתן ידידנו הדגול הגאון הגדול המפורסם כמהר"ר שלמה זלמן אורבך שליט"א

אחרי עתרת החיים והשלום וכט"ס!

אגרתו המעולפת ספירים משבוע שעבר קבלתי לנכון. קראתי בכל לב דבריו המיוסדים על אדני פז. יפה דן יפה הורה. כל דילידא אימיה כוותיה תליד. [א"ה. הוא לשון הגמ' במכות (ריש יז): ושם אמרו כן על ר' שמעון בר יוחאי. וע"ש ברש"י ובריטב"א].

אודות מה ששאל בעניין מה שהעלתי בשו"ת יביע אומר ח"ו (יו"ד סימן י"ד) וכו', וכת"ר שליט"א כתב במכתבו שמשמע מדברי שאם וכו' מותר ללכת כך וכו'. אמנם כך העלתי בספרי הנ"ל, אך אחרי העיון בדבריו הנני מסכים לכל דברי כת"ר שליט"א והאמת אהובה על הכל, בפרט שלפי כל להקת הפוסקים שהזכיר במכתבו משמע וכו'.

כמה חיבה ואהבה שררה בינו לבין שכניו ורעו הקרוב, הגאון הגדול ר' ברוך שמעון שניאורסון זצ"ל (ראש ישיבת טשעביץ, וחתנו של הטשעבינער רב, בעל הדובב מישרים).

בעיני ראיתי אחר חתונתי כשמו"ח הגיע עם בניו היקרים [שהיו עדיין בימי הבחורות] לנפוש ב'ירחי כלה' של ישיבת פוניבז', ועלינו יחד לתפילת ערבית, ושם נפגש עם מורו ורבו הגאון ר' דוד פוברסקי זצ"ל, ואיזו חביבות הראה לו הגר"ד זצ"ל, בלחיצת היד בשתי הידים. ושוב חזר הדבר כשנפגש שם עם הגאון ר' שלמה ברמן זצ"ל (בעל אשר לשלמה).

כמה חיבבו כל השנים הגאון הגדול ראש ישיבת חברון, ר' שמחה זיסל ברוידא זצ"ל.

ונסיים בחיבה הנפלאה ההדדית ששררה בין מו"ח זצ"ל להגאון הגדול המפורסם ר' יעקב אדלשטיין זצ"ל (שהכירו מימי לימודם בישיבת פוניבז'), אשר היה מבוגר ממו"ח בכמה שנים, ואעפ"כ כשנפגש עמו היה אפשר לראות שהוא 'מבטל' עצמו אל ידידו ר' זלמן נחמיה. ובדידי הוי עובדא. לפני כמה שנים שהה הגר"י אדלשטיין בשכונתנו בימי 'בין הזמנים' של חודש אב, וביודעי את גודל חיבתו נגשתי אליו ואמרתי לו שאני חתנו של... מיד אמר לי שרצונו לבוא לביקור אצל ר' זלמן נחמיה, וביקש שאסדר לו פגישה אצלו בביתו. הבטחתי לפעול בזה. וכשסיפרתי הדברים למו"ח, אמר לי, וכי יפה הדבר שהוא יבוא אלי, אני אבוא אליו. אך הגר"י אדלשטיין לא הסכים אלא שהוא יבוא אל ר' זלמן נחמיה (שהרי הוא צריך אותו). קבענו את זמן הפגישה, ואני הקדמתי לבוא אל בית מו"ח, וראיתי שהוא יושב וממתין, אך אינו יושב במקומו שבראש השולחן אלא מן הצד, וגם הכין כסא ממולו לר' יעקב. גם ראיתי שאת כסאו הרגיל (בעל הידיות להנחת הידים) הרחיק מו"ח לקצה החדר. וכך הסביר את מעשהו, הרי שאני אשב בראש השולחן ור' יעקב ישב לצדי, אין זה ראוי. ולתת לו לשבת בראש, ודאי הוא לא יסכים [ואלמלא זה היה מו"ח מושיבו על מקומו שלו בראש השולחן]. וכיו"ב לענין הכסא המכובד [תמיד לא אחז מו"ח שיש איזה כבוד בישיבה על כסא כזה, אך כלפי האורח הוא הבין שיש בכסא זה תוספת כבוד, ולכן לא רצה ליטול 'עטרה' זו לעצמו בלבד]. וכשבא האורח הגדול, ראינו את החיבה והערצה הגדולה שיש להם זה לזה, וכשנתיישבו החלו להעלות מעט זכרונות מהימים הטובים, אך מהר מאד עבר ר' יעקב אל השאלות שלשםם בא ושהיו נוגעים אליו למעשה במסגרת תפקידו כרבה של רמת השרון. היו אלו שאלות בעניני הפרשת תרומות ומעשרות, בענין להפריש מתרי דרבנן על חד דרבנן ועוד. וכן שאלות בעניני יחוסו של הולד באופנים שנתחדשו בשנים האחרונות. בכל זה הוא רצה לשמוע את הכרעותיו של מו"ח, ואני הקטן הרגשתי את רוממות המעמד. לאחר כשנתיים שוב חזר הדבר שהגר"י אדלשטיין שהה בבין הזמנים בשכונתנו, ואז החזיר לו מו"ח ביקור גומלין באכסניא בה שהה.

התורה כולה (ש"ס, רמב"ם, שו"ע ונושאי כליו, ועוד) היו "כתובים על לוח לבו", ואמר שיעורים בכל נושא מבלי להכין מראש

צריכים אנו לדעת כי אנו מלווין עכשיו אדם שכל התורה היתה כתובה על לוח לבו, וכמדומה שלא הניח כמותו [כמו שאמרו גם ספדנים אחרים]. יכול היה למסור עשרה שיעורים ביום ואפילו יותר, בכל מרחבי התורה והשו"ע, כל זאת מבלי להכין מראש. היו אלו שיעורים קבועים שמסר בעשרות מקומות בקביעות של פעם אחת בשבוע, פעמיים בשבוע, או פעם בחודש וכיו"ב, מלבד השיעורים שמסר שנים רבות בכולל שלו לדיינות "שבט ומחוקק" שם היה מוסר בכל יום שיעור של שעה שלימה בלימוד חושן משפט ואבן העזר [ועוד קודם שהוא נתמנה לדיין, היו כבר עשרות דיינים ששימשו בדיינות שהיו מתלמידיו וממנו למדו את דרכי הפסק. הוא עצמו נבחן לדיינות בהיותו כבן שלשים שנה, אצל הגאון ר' יוסף שלום אלישיב זצ"ל והגר"י וילנסקי זצ"ל, והגר"ש אלישיב הוסיף עליו במכתב ההסמכה לדיינות ביטוי נדיר – "לא בא כבושם הזה"]. וכן בשבתות שונות, כשהיה מתארח אצל ילדיו או

ואמש ביקר אצלי ידידי הגאון רבי בן ציון אבא שאול שליט"א והרצתי לפניו את כל הנ"ל והסכים עם דברי הד"ג שליט"א.

בשמחות במשפחה וכיו"ב, היה נושא מדברותיו בבית הכנסת בו התפלל כאורח. רבו לאין ספור הסיפורים מפי אנשים שראו זאת בעיניהם, שרק כשהגיע למסור את השיעור נודע לו מה לומדים, ומיד מסר על זה שיעור. ולא עוד, אלא שלפעמים התחיל שיעור בכולל בענין מסויים, בחושבו שהציבור אוחד בענין זה, והעירו לו שבאמת הם אוחדים בסוגיא אחרת או בסימן אחר, ומיד החליף את השיעור. גם תוך כדי שיעור (ובעניי ראיתי זאת), לפעמים שאלו אותו שאלות שכדי לענות עליהם היה צריך לעבור לנושא אחר, וכך הוה, כל נושא השיעור עבר לכיוון אחר. ואין בכך שום פלא, כי רק מי שצריך להתכונן הרבה לשיעור שהוא רוצה למסור, אז אם מסיטים אותו לענין אחר, קשה לו, שהרי על הנושא השני לא הכין, אך הוא שבלא"ה לא הוצרך להכין, אי"כ מה לי הכא מה לי התם. [ולא רק בעניי אה"ע וחז"מ שבהם נתפרסם בידיעותיו, אלא גם בעניי או"ח, כל מועד במועדו, ואף בעניינים השייכים לסדר זרעים, כתרומות ומעשרות, ואף בעניי שביעית (אשר פוגעים בהם רק אחת לשבע שנים), היה יכול לומר שיעורים מבלי להכין מראש. שמעתי מאחד מתלמידיו בכולל שבט ומחוקק, שבשנה שהגיע הזמן לומר ברכת החמה (שהיא אחת לעשרים ושמונה שנה) בקשו ממנו אברכי הכולל שיאמר להם שיעור בענין זה, והוא מיד אמר שיעור בעניי מולד בהר"ד וכיו"ב].

פעמים שבאמצע השיעור הקשו לו מאיזה תוספות אך הוא השיב שבתוס' לא כתוב כמו שאמר השואל, והחל לומר את דברי התוס' בעל פה להראות שהתוס' כתבו באופן אחר. וכיו"ב לשונות הרמב"ם ועוד. פעמים שדיברתי עמו באיזו סוגיא או ענין, ולאחר שבוע כשחזרתי ודיברתי עמו שוב על אותו ענין הוא אמר לי מראה מקום חדש בענין, או איזו תוספת סברא וכדו'. ונתפלת, שהרי ודאי שבאותו שבוע הוא לא למד מחדש סוגיא זו, אך דברי התורה היו פרים ורבים במוחו הכביר בלא גבול, ולכן נתחדש לו דבר נוסף בסוגיא זו כמו שנתחדשו לו בינתיים דברים נוספים בסוגיות נוספות. לאחד מחתניו אמר שעל הקצות החושן חזר עשרות פעמים.

"סיני ועוקר הרים", יכול היה ביום אחד לכתוב תשובות ומאמרים בהלכה בכל נושא וגם לומר שיעורים עיוניים ככל ראשי הישיבות

למרות שידו האחת אחזה בפסקי הלכות, כשהוא פוסק הלכות לדיינים ולרבנים בכל הנושאים שבד' חלקי השו"ע, וכתב גם עשרות מאמרים בכל העניינים החמורים^ה, אך באמירת שיעורים בכוללים, אפילו בכוללים הלומדים חושן משפט ואבן העזר, לא הסכים כלל וכלל לומר שיעורים של פסקי הלכות לפי מקרה מסויים

^ה והרואה מאמרים אלו [שנדפסו בספרים ובקבצים תורניים שונים] ישתומם, כיצד גילה ידיעות מפליגות בעניי או"ח (כולל שבת, יו"ט, וכל מועד למועדו ולהלכותיו), בעניי פיקוח נפש, ועוד הרבה, ואף אם קיבל הערות מתלמידי חכמים, גדולים או קטנים, לא נסוג אחור והיה משיב להם באריכות דברים נוספת. וגם בזה גלי לדרעיה ונפיק נהורא בבי מדרשא, כיצד היה מפלפל, מקשה ומתרץ, מהכא להתם ומהתם להכא, "מעלה פנינים יקרים" (כלשון הגר"י סרנא במכתבו דלעיל), בין בפשט הסוגיות והדיעות, ובין במסקנות היוצאות להלכה. "סיני ועוקר הרים" בחד גופא. וכל זה לא היה על חשבון אמירת השיעורים באותם ימים. כלומר, יכול היה **באותו היום** להיות שקוע בעמקות בכמה עניינים, לומר שיעורים בנושאים שונים ולכתוב תשובות בנושאים אחרים.

מאמר מפליא בגאונותו נדפס (בשנת תשמ"ח) בספר הלכה ורפואה [בהוצאת מכון רנשבורג של הגאון ר' משה הרשור זצ"ל (כרך ה' עמ' ק"ו)] במאמר ארוך של י"ח עמודים, שם כתב בענין "האם מותר ורצוי לחפש אפשרויות ותחבולות שעל ידם יהא מותר לעשות דברים שאילולי זה היה איסור תורה וכו'". ובתחילת התשובה כתב וז"ל, **נביא כל המקומות שעלו בזכרוני**, בהן המקומות שמצאנו בגמ' ובפוסקים שהורו לעשות תחבולות וכן המקומות שמצאנו בגמ' שאסרו לעשות כן, ונשתדל למצוא טעם ליישב ולהסביר הדברים. עכ"ל. ולאחר שהביא חמש מקומות שמצאנו שאסרו, הביא רשימה של "שמונים מקומות" [מרחבי הש"ס, מרחבי השו"ע, ומהנושאי כלים על השו"ע, וגם לרבות כמה תשובות מאחרונים] שהתירו לעשות תחבולה או טעדיק להנצל ממצוה או מאיסור. ולאחר שפלפל בכמה כללים בענין זה כתב (בעמ' קט"ו) שיתחיל לבאר את כל שמונים המקומות כל אחד לפי מספרם. וכאמור, כל זה כתב ממה **"שעלו בזכרוני"**.

וכדו'. "שיעור" הוא שיעור מן הגמ' והראשונים, כי רק כך לומדים איך ללמוד, ורק ע"י לימוד כזה מותר לגשת לפסק ההלכה. וה"שיעור" היה עם כל ה'לומדעס' כפי שלומדים בישיבות, כל דברי הגר"ח הלוי היו מונחים אצלו כבקופסא, דברי הגר"ט, האור שמח, השערי ישר ועוד. עוד השכיל וידע היאך לפשט ולבאר באופן קל גם סוגיות וענינים סבוכים ושיעורים מורכבים. דבר נדיר הוא בדורנו שאותו אדם משמש בשני התפקידים, גם דיין שהוא אבי אבות הדיינים, וגם אומר שיעורים כאחד מראשי הישיבות¹.

מצינו בגמרא (סוף מסכת ברכות וסוף מסכת הוריות) שיש חכמים הנקראים "סיני" ויש הנקראים "עוקר הרים". "סיני" הוא ה"בקי בברייתות הרבה" והמשניות והברייתות "סדורים לו כנתינתן מהר סיני", ו"עוקר הרים" הוא "מחודד יותר בפלפול", "חריף ומפלפל בתורה". כך פירש רש"י. ומסקנת הגמ' בשני המקומות שהכל צריכין את בעל השמועות. ואמנם על מו"ח אפשר לומר (לפי מדרגת דורות אלו) שהיה גם "סיני" וגם "עוקר הרים", וגדלותו המיוחדת בדרגת ה"עוקר הרים" נבעה מתוך ה"סיני" שבו, מתוך הידיעות המופלגות בכל חלקי התורה. ולכן היה יכול לדמות מילתא למילתא, אם כראיה, אם כהוכחה, אם לצורך קושיא ואם לצורך תירוץ. בכל דבר הלכה שאמר היה רגיל (בשיעורים) לומר לאחר שהביא את הגמ' או את ההלכה הזו "ומה ההגיון בזה", כלומר, מה עומק ביאור דבר זה, ורק לכשנבין את העומק שמעבר לידיעה הפשוטה אז נשכיל גם לדמות למקומות אחרים אשר בהשקפה ראשונה אינן נראים כקרובים ושייכים להלכה זו בה אנו עוסקים עכשיו. והן הן דברי ראש ישיבת חברון הגר"י סרנא [ראה לעיל בהערה] שכתב עליו עוד בימי בחרותו **"בשכל בהיר וישר להפליא ובידיעותיו הרחבות והעמוקות בכל הש"ס, הוא נוקב ויורד ומעלה פנינים יקרים, והוצק חן בשפתיו"**, כלומר, דוקא מתוך ידיעותיו הרחבות והעמוקות וביחד עם שכלו הבהיר והישר, יכול היה להיות "נוקב ויורד ומעלה פנינים יקרים".

סיפר בנו של הגאון הגדול ר' שלמה פיישר שליט"א (אשר ישב על מדין בבית הדין, בהרכב אחד עם מו"ח זצ"ל), והערצתם זה לזה לא ידעה גבולות, שפעם אחת (בשנת תשע"ב) נפגש חכם אחד עם אביו הגאון ר' שלמה שליט"א, ושאל אותו האם אפשר לברך עליו [על ר' שלמה] ברכת "שחלק מחכמתו ליראינו", ואביו ענה לאותו אדם בחומרא וברוגז, מה פתאום, ברכה לבטלה! ברכה לאותו אדם אי"כ על מי אפשר לברך? ענה לו מיד: על ר' זלמן נחמיה!²

¹ זכורני לפני למעלה משלשים שנה, שהוא שהה שבת שלימה עם אחד מגדולי ראשי הישיבות המפורסם בלמדנותו, והם דיברו הרבה במהלך השבת בענינים שונים, ובתחילה חשבתי שהנה בפעם הזאת יהיה ניכר שאותו ראש ישיבה עולה עליו בלמדנותו. ואף שבדאי היה הבדל ביניהם בצורת אמירת הדברים, אך ראיתי שמו"ח בהיקף ידיעותיו ועומק למדנותו עדיין יש לו הרבה להוסיף בסברות הענינים גם לאותו ראש ישיבה.

סיפר לי שכן קרוב על התפעלותו הרבה לאשר ראו עיניו, והיה זה בשמחת 'שלום-זכר' בבית שכנו של הגמ"ח זצ"ל, הגר"מ וייס שליט"א (חתנו של הגר"ח שמואלביץ זצ"ל, וראש ישיבת נחלת הלויים בחיפה), ומו"ח השתתף שם כשכן, ושם פגש את ידידו הגאון ר' רפאל שמואלביץ זצ"ל (גיסו של בעל השמחה), והשיחה ביניהם נמשכה בעומק העיון כשעה שלימה כשהם דנים בסוגיא דשיעבוד, עם סברות ר' שמעון שקאפ בסוגיא זו וכיו"ב.

² עוד סיפר בן הגר"ש שליט"א, שבהזדמנות אחרת, כך שמע הבן מאדם אחר, אמר אביו הגר"ש פיישר שליט"א שיש שלשה בדור שאפשר לברך עליהם, והם: הגר"ש אלישיב, הגר"ע יוסף, והגר"נ גולדברג. עוד סיפר בשם אביו שליט"א, שביושבם יחד בדין, ותוך כדי הדיון ובפרט בהפסקות שבין הדברים אפילו לדקות מספר, היה ר' זלמן נחמיה כותב חידושי תורה, שיעורים, הערות וכיו"ב, וכל זה לא הפריע לו להקשיב לכל הדברים, להעיר את הערותיו וכו'. פעם אחת אמר לבעל דין, אני יכול לחזור לך על מה שאמרת כאן לפני שבועיים.

**בקיאות מפליאה בכל דברי הקצות החושן, נתיבות המשפט, חידושי הרי"מ, ר' עקיבא איגר,
נודע ביהודה וחתם סופר, ר' יצחק אלחנן ואור שמח, אחיעזר ואבני נזר, ועוד, ובודאי רבים מהם
יוצאים כעת לקראתו**

מורי ורבותי, כבר הזכירו שבודאי הקצות החושן והנתיבות המשפט יוצאים לקראתו שכ"כ הרבה לעסוק בדבריהם, וללמד לאחרים מתוך דבריהם. כמה היה מרבה בשיעורים לפלפל בדברי הקצה"ח, להקשות מדבריו על דבריו, וליישב ממקום אחר, וכדו'. אך בטוח אני שגם החידושי הרי"מ! יוצא לקראתו. אינני יודע אם יש בדורנו מי שיודע וזוכר היטב את כל דברי החידושי הרי"מ על חו"מ ועל אה"ע. והוא היה מזכיר את דברי החידושי הרי"מ בשיעורים רבים למאד. שמעתי מפיו פעם אחת למה כ"כ גדולה התפעלותו מדברי החידושי הרי"מ, והוא משום שכל קושיותיו ותירוציו אינן פלפול בעלמא, אלא כשחידושי הרי"מ שואל, השאלה היא שאלה. וכשהחידושי הרי"מ אומר שנים או שלשה תירוצים, כל התירוצים אמת. בודאי גם החידושי הרי"מ יוצא לקראתו על רוב עסקו בדבריו, ומסירתם לאחרים בשיעוריו הרבים.

כמה היה בקיא בדברי הרעק"א, אם בספרו דרוש וחידוש ואם בדבריו בתשובותיו. [אחר חתונתי ביקשתי ממנו לקבוע לימוד ביחד בלילות שבת ובאמצע השבוע, וחשבתי שיקבע עמי ללמוד איזו מסכת. אך הוא הציע שנלמד שו"ת רעק"א. וכך למדנו את כל חלק א' שבשו"ת הרעק"א. היה פעם שבקשנו ממנו לכתוב מכתב תודה לת"ח פלוני, והוא פתח את מכתבו בביטוי "אלף תודות". משסיים, אמר לפתע, כי הביטוי שפתח בו זכור לו מתשובות רעק"א. חיפש וחיפש עד שמצא שבתחילת סי' ל' מתחיל הרעק"א בלשון "תודות אלף וכו'"].

כמה היה בקיא בתשובות הנודע ביהודה, החתם סופר [אשר בפסקים רבים היו עטרה לראשו ונהג כמותו], אבני נזר, והיה מביאם בשיעוריו ובמאמריו. כמה היה בקיא בתשובותיו של ר' יצחק אלחנן, היינו מלבד הנחל יצחק שהוא חיבור על חו"מ, ידע גם את תשובותיו בשו"ת באר יצחק ועין יצחק. [שאלתי פעם אחת את אחד מראשי הישיבות המפורסמות בירושלים, שידעתי שהוא למד כאברך בכולל "בית התלמוד" של הגאון ר' בצלאל זילטי זצ"ל שמו"ח היה שם "נושא ונותן", ושאלתי מה זכור לו מן הימים ההם. והשיבני, שר' זלמן נחמיה, מלבד מה שלמדו בכולל, היה לומד אז את התשובות של ר' יצחק אלחנן]. כמה היה בקיא בספר אור שמח והיה מביא הרבה בשיעוריו. וכמה היה בקיא בתשובותיו של האחיעזר. היה זה מפליא היאך לשאלות רבות ופעמים אף חמורות, שהיה נשאל, פתר את השאלה עפ"י שורה מן האחיעזר. פעם אחת (היה זה מיד אחר שהתארסתי, בעת שמחה משפחתית), נתעוררה איזו שאלה בענין הפרשת התרומות ומעשרות, והוא פשט אותה עפ"י דברי האור שמח.

ודאי שכל גאוני הדורות הללו, גם הם יוצאים לקראתו.

אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה שאהב הגאון ר' זלמן נחמיה את התורה, בוז יבוזו לו

מתוך גודל אהבתו לתורה, לא זו מחבבה ומלאחוז בה בכל עת (כמו שיבואר), כאב את כאבה של התורה על שעוברים על דבריה, ניסה לתקן פרצות שונות בארץ ובעולם, ובמוחו הגאוני השתדל למצוא פתרונות הלכתיים לבעיות שונות שהיו או שנתחדשו. וגם כאב על שלומדי תורה אינם חוזרים כדבעי על תלמודם והשכחה שולטת בתורתם, שהרי אם אתה אוהב את התורה שלמדת היאך אינך נותן לבך לשמר בידך את האוצר היקר שיש לך. גם טרח הרבה לכתוב מבחנים בכל חלקי הש"ס והשו"ע לכל דורש, ולבודקם, כדי להוסיף להם חשק בלימוד התורה כשיראו (הם ונשותיהם והוריהם וכל משפחתם) שיש פירות לעמלם. וכיו"ב כתב מכתבי הסכמה לאלפי ספרים שהובאו לפניו ובדרך כלל הוסיף להם הערות, והכל כדי להראות להם כמה הוא מחשיב את עמלם ויגיעתם. ועל כל זה בהמשך הדברים בס"ד. [הוא היה כנראה הראשון, שלפני למעלה מחמשים שנה כלל בסדרי הלימוד של הכוללים בהם שימש (בין לפנה"צ בכולל הדיניות "שבט ומחוקק" ובין אחה"צ בכולל סדיגורא) גם מבחנים על מה שלמדו האברכים, וכל זה אך ורק מתוך המטרה שלפני הבחינה יחזור הלומד כמה פעמים על מה שלמד, וגם לאחר שיעליח במבחן יראה למול עיניו את פירות עמלו, וגם בני ביתו יראו זאת, וזה יגביר אצלם את החשק להמשיך בדרך זו].

אמירת שיעורים ביום וגם בלילה! (באמצע השינה)

רבינו זצ"ל קיים במלא המובן את הציווי "ודברת בס בשבתך בביתך ובלכתך בדרך". רבים ראוהו בלכתו ברחוב, שאם אין איש שמדבר איתו, או שדיבר איתו ופסק, מיד היו רואים על תנועות כף ידו שהוא כבר חושב בלימוד, ומוחו שקוע בהויות דאביי ורבא.

גם "ובשכבך ובקומך" קיים בשלימות.

הפסוק בתהלים (קיי"ט, צ"ז) אומר "מה אהבתי תורתך כל היום היא שיחתי". במשנה בסוף פרק ראשון דברכות ואומרים זאת גם בהגדה של פסח, כתוב על הפסוק "למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיידך", שכן זומא דורש ש"ימי חיידך" הימים, "כל ימי חיידך" מרבה את הלילות. וחשבתי שגם פסוק דידן יש לפרש על זה הדרך, ש"כל היום היא שיחתי" פירושו גם ביום וגם בלילה. הגמ"ח היה אומר שיעורים רבים ביום, והיה אומר גם שיעורים בלילה, בשנתו! חמותי, רעייתו הצדקנית שתחי', כבר כמה שנים מספרת שבליילות היא שומעת אותו אומר שיעורים ארוכים תוך כדי שינה. לפעמים היתה שואלת אותנו בבוקר מה פירושה של מילה פלוני, מה פשרו של ביטוי פלוני, כי הוא חזר על זה בלילה כמה פעמים והיא לא הבינה את משמעות המילה. לפני שבועיים במוצ"ש, כשקם לפנות בוקר אמר על איזה דין תורה שהיה [בחלומי], והוא אמר לבתו (רעייתי שתחי') את טענות הצדדים, הצד הזה טוען כך והצד השני טוען כך, וצריך לומר להם כך וכך. היה ברור לו מה שחלם שפנו אליו עם שאלה זו, ולא היה רגוע עד שהבטיחו לו שבבוקר ידברו אתם. וגם הפסק דין [שעדיין לא הגיע לידיהם] היה ברור לו.

העיד בנו הגדול הרה"ג ר' חיים שליט"א, שבעת שנתפשטה המחלה הנוכחית הנקראת 'קורונה', והרופאים פרסמו את כללי הזהירות היאך לא להדבק זה מזה, אמר ר' חיים לאביו את הכללים, כגון שצריך להזהר מהרוק של השני (שמא חולה הוא), ולא לנגוע במה שהלה נגע, וגם לא להתקרב אפילו למי שהיה קרוב אל החולה, מיד תרגם אבינו את הדברים לשפת ההלכה, ובאותו לילה וגם בלילה שלאחריו אפשר היה לשמוע אותו אומר בשנתו שיעורים על רוקו של זה, ומגעו של זה, ראשון לטומאה ושני לטומאה, וכיו"ב.

ואיך מגיעים לדרגה זו? משום הרישא "מה אהבתי תורתך". כשאוהבים את התורה הרי אי אפשר להפרד ממנה לא ביום ולא בלילה.

כשאוהבים את התורה אהבה בלי מיצרים, אין זה פלא שכאשר היה נכנס לאיזה בית מדרש וראה איזה ספר חדש, או אפילו איזה עלון, מיד הגביה אותו והסתכל בו, שמא ימצא בו דבר חדש. גם אין פלא ששנים אחר חתונתי, ועד סוף ימיו, היה זוכר ומוכיר את מה שדרש הגאון ר' מרדכי אליפנט זצ"ל ראש ישיבת איתרי (בה למדתי בבחרותי) בקידוש של ה'אופרוף' שלי, שהיה בבני ברק. כמו כן הזכיר לי את ה'ווארט' הנפלא שאמר הגאון ר' משה הורוויץ זצ"ל (רבה של קרית אונסדורף בירושלים) בסעודת הברית מילה של בני הרב ישעיה שליט"א. ואין בזה שום פלא או מופת, כי מי שאוהב דבר אינו שוכח אותו.

"שקר שנאתי ואתעבה" וע"י זה מגיעים אל "תורתך אהבתי", ורבינו קיים זאת במלא המובן

ואיך מגיעים לכזו "אהבת תורה"? גם על כך מצינו פסוק בתהלים (קיי"ט, קס"ג) "שקר שנאתי ואתעבה, תורתך אהבתי" [באמת כמעט את כל פסוקי המזמור הארוך, מזמור קיי"ט בתהלים, אפשר להתאים אליו]. אהבת התורה (שהיא תורת אמת) עם אהבת השקר, הן כשתי צרות שאינם יכולים לדור בכפיפה אחת. רק מי ששונא את השקר, ולא רק שונא, אלא הוא גם "מתעב" אותו, הוא יכול לזכות ל"תורתך אהבתי".

על מו"ח זצ"ל אפשר לומר בפה מלא, שהיה שונא את השקר בתכלית השנאה, ומתעב אותו בתכלית התיעוב. בתקופה שנתמנה להיות דיין בבית הדין הרבני (היה זה בשנת תשמ"ט), שמענו מפי אנשים שהיו נוכחים בבית הדין שהיה לפעמים גוער בטוען הרבני או בעורך דין "אתה משקר!"

ויותר מזה. אצלו כל שיקול שהוא מחוץ לתורה עצמה היה שקר! לחשוש מפני מה שיאמרו עליו ברחוב, לחשוש מהעתוננים שיכתבו עליו, תקשורת, תביעה בבית משפט, דעת בעלי-בתיים, הכל היה אצלו בבחינת "שקר!" "שקר שנאתי ואתעבה!" במלוא מובן המילים. ומזה זכה לסיפא דקרא "תורתך אהבתי". ומשום

"מה אהבתי תורתך" זכה ל"כל היום היא שיחת", שהוא אומר שיעורים רבים גם תוך כדי שינה. נואפשר להוסיף עוד, דהיאך זוכים להגיע לדרגה זו של שנאת השקר? גם על זה יש פסוק שם (ק"ט, ק"ד) "מפיקודיך אתבונן על כן שנאתי כל אורח שקר". מו"ח זצ"ל התבונן בתורה, במצוות התורה, כדי לדעת את רצון ה', ורק בתורה, מבלי להתחשב בשום דבר שמחוץ לתורה, ולכן היה שונא בתכלית את כל אורחות השקר למיניהם].

מקובל כבר בספרי הקדמונים להשתמש בלשון "מאן מלכי רבנן" נוכח אמר לי בשעתו אדמוח"ז מרן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל, שמקצוץ לשון זו אינו מדברי חז"ל, דבגמ' (נדרים כ:) איתא "מאן מלאכי השרת רבנן", וגם איתא בגיטין (סוף סב.) "דרבנן איקרו מלכים", ולמדו זאת מדכתיב "בי מלכים ימלוכו", ומתרווייהו נולד ביטוי זה "מאן מלכי רבנן". וא"כ לכאורה כל תלמיד חכם נקרא "מלך". אך נראה דאינו כן, ועפ"י מאי דחזינן בגמ' בהוריות (ריש ט.) שהגדרת "מלך" הוא מי "שאין על גביו כי אם ה' אלקיו". וא"כ גם ת"ח, אם יש על גביו גם הפחד מה יאמרו שכניו או קרוביו או אנשים אחרים, הרי ש"מלך" אינו יכול להקרא. ובודאי שעל מו"ח זצ"ל אפשר לומר בפה מלא "מאן מלכי רבנן".

" בכל זה יש להוסיף, ש"אהבת התורה" המופלגת שלו, ודאי באה לו גם בירושה מבית אבא, הלא הוא אביו הגה"צ ר' אברהם גולדברג זצ"ל, אשר מסר נפשו על הרבצת תורה ויראת שמים במדינת רוסיה, תחת עיניהם הבולשות של הקומוניסטים ימ"ש ועוזריהם. וכבר שאלתי פעם אחת את מו"ח, היאך אפשר להבין ולהשיג את הנהגת אביו, שגם אחר שכבר ידע שעוקבים אחר מעשיו, וגם אחר שכבר קראוהו לחקירות וכיו"ב, מ"מ המשיך לזלזל ולבזו לחוקיהם והמשיך להרביץ תורה למרות שידע שאם ישימו ידם עליו סופו לגלות לסיביר ואחריתו מי ישורנה. ונוסיף תימה. דתינה הסבא ר' אברהם למד אצל הסבא מנובהרדוק וכנראה משם קבל את תעצומות הנפש הללו, אך הסבתא (אמו של אבינו הגר"ז נ), מאין היו לה את הכוחות לעמוד בכל זה.

ואמנם בשנים האחרונות נתגלה מכתב שכתב הגאון ר' איסר זלמן מלצר, ראש ישיבת עץ חיים בירושלים, אל אחד הרבנים, ובו ביקש שיפעל להשיג אישורי עליה לארץ ישראל להרב אברהם גולדברג ממינסק ומשפחתו. מכתב זה נכתב בשנת תרפ"ט, שנתיים קודם לידת אבינו, ובמכתב זה כותב הגר"ז מלצר על ידיעתו כמה סובל הרב גולדברג מהבולשביקים, והגר"ז מעיד על צדקותו ויראתו של ר' אברהם שאינו יכול שלא להמשיך וללמד, וגם מנבא את אשר עתיד להיות, שלבסוף יפול בידם וישלחו אותו לסיביר [ואמנם כך היה כעבור שנתיים ימים]. ולהלן נביא את גוף המכתב.

ועל כרחך שכל זה היה משום גודל אהבת התורה של אבי רבינו, ואמו של רבינו ממה שקבלה מבית אביה הגדול ומשפחתה שהיו ממיוחסים וחשובי קהלת וולאז'ין, וכשאוהבים את התורה באמת, אי אפשר שלא לעסוק בתורה ובהרבצת תורה לרבים אפילו במחיר של גלות לסיביר.

וז"ל מכתבו של הגר"ז מלצר (הנ"ל):

הנני בזה לעורר על דבר כבוד הרב הגאון ר' אברהם גאלדבערג שיחי' רב בעיר מינסק ברחוב טורעצקרבארג, שהוא נרדף ומעונה מחמת הבולשיוויקים, כי מעלילים עליו שלומד עם בני הנעורים תוה"ק, וכבר תפשו אותו איזה פעמים וניצל מהם בעצות לפי שעה אבל יש לו מהם צרות גדולות, ואני הגבר ידעתי תגרת ידם הקשה שישבתי שני פעמים אצלם בבית האסורים בסלוצק בשביל דברים אלה, וכאשר הרב הזה הוא ירא שמים גדול ואי אפשר שלא יהיה מקורב עם הבחורים הלומדים סוף שיפול בידם וישלחו אותו לסיביר נוסף לכל היסורים שסובל עכשיו מהם, על כן על כתר"ה וכו' ראוי להשתדל אצל הממשלה ליתן לו רשות כניסה לארץ הקודש ולשמור תורת ד' באין מפריע.

אשר בזה ידידו דוש"ת

חותם בברכה ברגשי כבוד

איסר זלמן מלצר

מערכה שלימה חידש על חשיבות ה"חזרות" על הלימוד, ותועלתם (ביאור המשל על "צייד הרמאי")

כאמור, הוא כאב את כאב התורה על הלומדים ואינם חוזרים, שחלקים מתורתם שהתייגעו בה משתכחת מהם. והוא דבר תימה, שאדם לא איכפת לו לאבד דבר שכ"כ הרבה עמל עליו. נויש להביא כמה ראיות מהגמ' לזה, ונסתפק באחת. בגמ' בב"מ (לח.) כתוב שאדם רוצה בקב שלו יותר מתשעה קבין של חבירו. וכל כך למה. ופרש"י שם "חביבה עליו על ידי שעמל בהן, וקב שישאר לו מהם הוא רוצה מתשעה קבין של אחרים וכו'". ודייקו שם האחרונים (עי' רש"י ומצפה איתן ופורת יוסף) שאם אלו פירות שקנה בשוק ישתנה הדין ולא נאמר שקב מהם עדיף לו מתשעה קבין אחרים, כי רק בפירות גינתו שהוא עמל ויגע עליהם חביבים הם עליו ואינו רוצה לאבדם. וא"כ ק"ו בדברי תורה שעמל בהם, היאך יתכן שלא איכפת לו לאבדם.

באמת היו לו מערכות שלמות לבאר את חשיבות החזרה, ועצות היאך לחזור באופן שלא יהיה בזה עול כבד הגורם להמנע מן החזרה. ושמעתי ממנו פעם אחת לבאר את המשל שבגמ' עירובין (נד:) על "צייד הרמאי" שצד עופות ואינו משבר את כנפיהם, ודימו זאת למי שאינו חוזר על תלמודו. וביאר מו"ח את המשל והנמשל דאין זה סתם דמיון בעלמא, דבאמת צריך להבין את אותו צייד שאינו משבר את הכנפיים, דהנה הוא טורח ומתאמץ עד שהוא מצליח לצוד עוף אחד, והוא מניחו בצד והולך לצוד עוד, וכשהוא מצליח לצוד עוף נוסף וחוזר למקומו הנה הראשון פרח וברח לו, והוא שוב חוזר על אַנְלָתו, שמניח השני בצד מבלי לשבור כנפיו, והולך לצוד את השלישי, והכל חוזר חלילה. וכי צייד זה אינו בר דעת כלל, ואינו מבין שצריך לשבור את כנפי העוף כדי שלא יוכל לברוח, ומה לו כל הטורח שהוא טורח כשלבסוף לא נשאר בידו כלום. ועל כרחק שאותו צייד אינו צריך את העופות, ואינו מחפש לאכול את בשרם או למוכרם, אלא הציד בשבילו אינו אלא שעשוע, הוא משתעשע ונהנה מהצלחתו לפגוע ולצוד את הצפורים, אך לא איכפת לו אם לבסוף יברחו ויפרחו שוב, שהרי אינו בדוקא זקוק להם. זהו המשל. וכך הוא גם הנמשל, מי שלומד עוד ועוד ואינו נותן דעתו לשנן את הדברים ולקנותן לעצמו, וכך הדבר נמשך ונמשך, שאינו חוזר על תלמודו אלא לומד דברים חדשים ושוכח את הישנים, על כרחק שאדם זה הלימוד אצלו הוא רק בגדר "שעשוע" שהוא נהנה מעצם הלימוד, אך אין לו ענין בדוקא לקנות את הדברים ולשמרם אצלו, והנאתו היא בעצם הלימוד שהוא מצליח להקשות ולתרץ ולומר סברות ולפלפל ולהבין היטב את דברי רבותינו, אך חסר לו הרצון לקנות את הדברים לעצמו באמת. את"ד הגמ"ח.

עוד הביא מהגמ' בפרק המפקיד (ב"מ דף לה.) שמי שהפקידו בידו פקדון ואינו זוכר היכן הניחו הוי פשיעה, וכלשון הגמ' "כל לא ידענא פשיעותא היא", והקשה מו"ח למה זו פשיעה, והרי זה טבעו של אדם כפי שבראו הקב"ה, שהוא שוכח, ומה היה לו לעשות. וביותר, דתינח מי שהפקידו בידו שני אנשים בשתי כריכות, זה מנה וזה מאתים, ואינו זוכר מי הפקיד מנה ומי מאתים, וכל אחד מהמפקידים אומר מאתים שלי, דהדין הוא שאם הפקידו זה שלא בפני זה נותן לכל אחד מאתים (עי' בב"מ לו.), וביאר זאת הרמב"ם בפיה"מ שם שהיה צריך לכתוב על כל כריכה את שם בעליה, אך הכא בידון, שאינו יודע היכן הסתיר את הפקדון מה יועיל לו לכתוב, ואם נאמר לו לכתוב על פתק היכן הסתיר את הפקדון הרי יצטרך להסתיר גם את הפתק, ושוב לא יזכור היכן הטמין את הפקדון. [ונברט בפקדון של כסף שצריך להטמינו בקרקע, הרי גם את הפתק יצטרך להטמין בקרקע ומה יועיל לו הפתק]. ועל כרחק צ"ל שהטענה עליו היא שהיה צריך לחזור מאה ואחת

ולאחר שעלו לארץ ישראל, החל האב לנטוע בלב בנו את אהבת התורה, את עמל התורה, את ידיעת התורה (בבחינת "ספי ליה כתורא"), והיה מלמדו בלכתם לבית הכנסת ובחזירתם את המשניות של זרעים וטהרות, היה מורה לו לעסוק בצעירותו במסכתות הקשות יותר, ועוד [ראה עוד בחוברת "עטרת תפארת" שזכינו להוציא עליהם ולעילוי נשמתם]. ובודאי שכל זה השפיע עמוקות על לב בנו, אבינו, ועמל חינוכם והשקעתם של אביו ואמו, הם שהצמיחו את האילן הגדול הזה.

פעמים היכן הטמין את הפקדון ואז לא היה שוכח. וזו הסיבה שלומר "לא ידענא" אין זו תשובה, אלא פשיעותא, שכן היה בידו לעשות שלא ישכח, ע"י חזרה ק"א פעמים. עכ"ד הגמור"ח זצ"ל^ט.

וביתר עומק ביאר הגמור"ח, שהחזרות המרובות אינן מועילות רק לעצם הזכרון אלא הן גורמות שהדברים יהיו מונחים למול עיני הלומד כאילו הוא למד אותם עכשיו. וביאר (עפ"י מה שכבר כתב הגר"י סלנטר בדבריו על ה"כוחות הכהים", והקדים בזה את חכמי הגויים) שיש באדם זכרון שהידיעות הנמצאות במוחו צריך הוא להתאמץ כדי להזכר בהם, ויש זכרון הנמצא ב'ית מודע', כלומר הוא יזכור את זה גם מבלי לחשוב ולהתאמץ, וכגון אם יעירו אותו באמצע הלילה וישאלוהו מה שמו הוא יענה מיד מבלי לחשוב. וגם בלימוד התורה, פעמים רבות יש לחקירה מסוימת או שאלה חדשה המתעוררת ראייה מן הגמ' באיזה מקום, או הוכחה מאיזה ראשון וכדו', אלא דדא עקא, שכאשר האדם למד את החקירה הוא לא זכר את הגמ' ההיא, וכשלמד לאחר זמן את הגמ' כבר נשכחה ממנו החקירה נורק אם יתאמץ לדלותה מן הזכרון הוא יזכר בה, אך מהיכי תיתי שעכשיו יתאמץ לזכור חקירה זו. אך אם נביא לפנינו את החקירה או את השאלה וגם את דברי הגמ' השייכת לזה, הוא מיד ידמה מילתא למילתא ויוכיח מהגמ' לפשוט את החקירה. וזו התועלת בחזרות המרובות, שאז הכל כאילו מונח לפניו, ויכול הוא להוכיח, לדמות, להקשות מכאן, או להיפך לתרץ לפי גמ' זו. וזו אמנם היתה דרכו של הגמור"ח, שכמעט לכל שאלה הצליח למצוא איזו הוכחה מגמ' ולא רצה לפשוט שאלות חדשות עפ"י סברא בלבד. [התעוררה לו פעם אחת איזו שאלה מורכבת בענין המצאה חדשה שיכולה לפתור בעיות שונות בשבת באופן של גרמא, ולדבריו לא מצא לשאלה זו מקור והוכחה, ובענותותו כי רבה פנה אל חתני כבני הרה"ג ר' איתמר יהושע גלבר שליט"א, שישאל שאלה זו את אביו הגאון ר' שלום יוסף שליט"א (אשר חיבר את הספרים החשובים "ארחות שבת" וגם ספר חשוב "נתיבות שלום" על עניני מעשה וגרמא והמסתעף), וכל רצונו היה לידע האם יש לו איזו הוכחה לשאלה זו, כי אינו רוצה כאמור להכריע ע"י סברא בלבד].

וכמובן שמכוח זה היה יכול למסור כל כך הרבה שיעורים בכל כך הרבה ענינים ונושאים, מבלי לפתוח ספר קודם השיעור, אלא לומר הכל מתוך הזכרון בלבד, ללא מאמץ, כי לא הוצרך להתאמץ לדלות זאת מהזכרון הפנימי אלא הכל היה כמונח לפניו.

דוגמאות לגאונותו

סיפרו בניו שליט"א שכאשר הלך לנוח את מנוחת הצהרים בשב"ק היה לוקח עמו את חידושי הגר"ח הלוי או את השערי ישר, ולשאלתם הרי אלו ספרים שצריך מאמץ וריכוז כדי להבין את דבריהם ולכאורה מנוחת הצהרים אינה הזמן המתאים לזה, השיב להם, למה כה קשה ללמוד היטב ספרים אלו, אלא משום

^ט ועוד ביאר בדרך זו הא דאמרו בברכות (לא). דאל יפטר אדם מחבירו אלא מתוך דבר הלכה שמתוך כך זוכרהו. וצ"ב, דאם מחפשים דרך לזכור את החבר, אטו זו היא הדרך היחידה לזה, הרי יכול לומר גם דבר אחר שמענין אותו ובזה יגרום לו לזכרו. אלא דבכל דבר רשות שבעולם מותר לאדם לשכוח, וגם טבע העולם לשכוח, אך הדבר היחיד שאסור לשכוח הן דברי תורה, שיש איסור לשכחן שנאמר "רק השמר לך וגו' פן תשכח את הדברים וגו'" (ועי' שו"ע הגר"ז הל' ת"ת), וא"כ האומר לחבירו דבר הלכה הוא חייב לחזור על הדברים ק"א פעמים כדי שלא ישתכח ממנו. וגם צריך הוא לזכור מי אמר לו דברי תורה אלו, דאיתא בספרי (פרשת שופטים) דהמחליף דברי ר' אליעזר בדברי ר' יהושע ודברי ר' יהושע בדברי ר' אליעזר עובר בלאו ד"לא תסיג גבול רעך", וא"כ מוטל עליו גם לחזור ולשנן מי אמר לו מימרא זו, וממילא נמצא ש"מתוך כך זוכרהו". את"ד הגמור"ח. ויש להוסיף, דעפ"י ביאור הגמור"ח זצ"ל אתי שפיר היטב מאי דמבאר בגמ' בעירובין (סד). על האי גמ' דלא יפטר וכו', דבעינן לזה שיאמר לחבירו דבר הלכה שעדיין לא שמע, דז"ל הגמ' שם, דרבי אבא בר שומני ורב מנשיא בר ירמיה מגיפתי הוו קא מפטרי מהדדי אמעברא דנהר יופטי, אמרו, כל חד מינן לימא מילתא דלא שמייע לחבריה, דאמר מרי בר רב הונא לא יפטר אדם מחבירו אלא מתוך דבר הלכה שמתוך כך זוכרו. ע"כ. ולפי פשוטו י"ל דאם יאמר לו דבר שהוא כבר יודע לא יגרום הדבר שיזכרהו, הואיל ולא חידש לו מאומה, אך לפי ביאור הגמור"ח הרי בדוקא הוא כן, דאם לא יאמר לו דבר חדש הרי באמת אין על השומע חובה לחזור ולשנן דבר זה וכן לשנן מי אמר לו זאת (שלא ישכח). כיון שהוא כבר יודע וזוכר זאת מבלעדיו.

שאת הגמ' שהם מביאים אין הלומד זוכר והוא צריך להתאמץ להבין את הגמ' או אף לפתוח אותה ולעיין בה, וכשהם מביאים רמב"ם צריך לעיין ברמב"ם, וכך עד שמגיעים לדברי הגר"ח ור' שמעון שקאפ עצמם, הלומד כבר מתעייף, אך אם את הגמ' אתה כבר יודע, ואת הרמב"ם אתה כבר יודע, לא נותר לך אלא ללמוד את מה שהוסיפו הגר"ח ור' שמעון, וזה כבר פחות מעייף. ע"כ דבריו. אך השאלה היא, היאך עושים שכאשר נלמד כל 'שטיקל' ר' חיים נדע את הגמ' ואת הרמב"ם מבלי מאמץ מיוחד. והתשובה היא ע"י החזרות הרבות, שאז כל הגמרות פרושות ומונחות לפניך.

וכך ראיתי כשלמדתי עמו אחר חתונתי את תשובות הרעק"א ח"א (כנ"ל), כשכל תשובה עוסקת בנושא אחר, והרעק"א מביא גמרות וראשונים, ובפרט כשהוא לפעמים מפלפל בחשבון השיטות בגמ' או חשבון מהלך הגמ' עצמה בקושיא ובתירוץ וכדו', וראיתי היאך (בדרך כלל) הכל מונח לפניו מבלי צורך לפתוח את הגמ'.

ומעשה היה לפני שנים רבות באחד שפסקו שהוא חייב ליתן גט לאשתו, והוא התחכם ולפני כתיבת הגט כשהמתין שהסופר יקנה לו את הקלף ואת הדיו והקולמוס כפי הדין, הוא אמר בפני חבריו "יקדשו ידי לעושיהן". וזה גורם שבשעה שיקנה את הקלף וכו' זה מיד מתקדש ואינו שייך לו. והשאלה הזו הובאה לפתחם של רבים מגדולי ישראל, והגמור"ח כשהביאו לפניו את השאלה מיד החל לכתוב תשובה ארוכה בסוגיא קשה זו של "יקדשו ידי לעושיהן" במסכת כתובות (נח:) ונדרים (פה:).

עוד מעשה באחד שלאחר ששלח גט לאשתו (ע"י שליח) יעצו לו רבותיו לבטל את הגט מטעמים שונים. וכשנודע הדבר להגמור"ח (שטיפל באותו תיק) חרה לו הדבר הואיל וביטול הגט ענין חמור הוא (ובי"ד מלקין עליו מכת מרדות – ע"י קידושין יב:), וכתב בענין זה מכתב חריף אל הנוגעים בדבר. וסיפר לי עתה אחד מרבותיו של אותו אדם (שהוא עצמו ידוע כגאון וחכם), שכבר אז התפעל היאך ברגע כמימריה כתב מור"ח באריכות על מעשה זה על כל היבטיו וצדדיו והקיף זאת מכל עבר, ולא נותר לרבותיו של אותו אדם אלא להתחיל להשיב על הכל.

עוד דוגמא לגאונותו הנפלאה. פעם אחת שאלתי את אחד העורכים החשובים ב'אנציקלופדיה התלמודית', ידידי מנעורי (אבדל לחטו"א) הגאון העילוי הנפלא ר' יצחק גולדשטיין זצ"ל, האם היה לו שיג ושיח במסגרת עבודתו שם עם הגמור"ח שהיה העורך הראשי שם, והשיבני בדוגמא אחת, שהוא זה שערך את הערך של כלאי בגדים [א"ה. ובגאונותו ותפיסתו המהירה הקיף את כל הסוגיות והשיטות שבענין זה], וכשסיים והעביר את פירות עבודתו לבקורת אצל הגמור"ח, הוסיף לו מור"ח שיש הלכה נוספת שצריך להוסיפה, והיא... בש"ך ביו"ד ה' איסור והיתר! (סי' ק"ה ס"ק י"ז), והוא ש"ך ארוך שבתוך דבריו כתב וז"ל, כמו כלאי בגדים בזמן שחוט פשתן מעורב בטלית צמר אסור להתכסות בכל הטלית אפילו באותו צד שאין חוט פשתן בו, ואם נחתך מן הטלית אותו צד שאין בו פשתן מותר אותו צד. עכ"ל הש"ך.

הי חסיד! הי עניו! "כבוד" - מה אוכל לעשות עם זה (מדבריו)

עם כל הגדלות הנוראה הזו, היה יחיד בדור **במידת הענוה** שלו. [והילך דברי הרמב"ם בפי"ה למסכת אבות (פ"ד מ"ד) שם כתב בשבח מידת הענוה, וז"ל, ויש לך ללמוד ממש רבינו ע"ה אשר נשלמו בו מעלות השכליות ומעלות המידות כולן מכוונות למדרגת הנבואה, אב בתורה, אב בחכמה, אב בנבואה (ומקור לשון זו בגמ' מגילה יג.), וּשְׁפָחוּ הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ עַל כָּל אָדָם בְּמִידַת הָעֲנוּה וְאָמַר "וְהָאִישׁ מִשֶּׁה עֲנִיו מֵאֵד מִכָּל הָאָדָם", עכ"ל הרמב"ם. וכ"כ הרמב"ם באגרתו לבנו (בקובץ תשובות הרמב"ם ואיגרותיו, ליפסיא תרי"ט, באגרות עמ' 38) וז"ל, תתנהגו בענוה וכו', דעו **כי אין עדי כענוה**, הנה רבן של נביאים לא נתייחס על כל מידותיו כמו על הענוה. עכ"ל הרמב"ם. נמצא, שאפילו מי שהוא "אב בתורה, אב בחכמה", השבח היותר גדול עליו הוא אם הוא שלם במידת הענוה].

הוא כלל לא הבין מהי התאוה ל"כבוד". הוא היה מסביר לילדיו שמי שמחפש כבוד הרי כל היום הוא מסכן, בכל פגישה עם אנשים הוא מרוגז למה פלוני לא כיבד אותו כראוי, ולמה לא עשו לו וכו' וכו'. וכך כל היום אותו אדם הולך ממורמר, עצבני, כועס, וכל שאר מרעין בישין. כדי ל'המאיס' את התאוה ל"כבוד" אצל ילדיו ואח"כ אצל נכדיו, היה פונה אליהם בשאלה כמה כבוד הם רוצים שיתן להם, והאם כבר קבלו

מספיק כבוד או שהם רוצים עוד. היה שואל אותם האם אתם חושבים שאין לי מספיק כבוד לתת לכם, כדרך שבלק אמר לבלעם "האמנם לא אוכל כבדך". בנו הגי' אליהו שליט"א סיפר, שפעם אחת היה מי שרצה לתת כבוד לאבינו, והוא אמר, תינח אם אני אקבל כסף יהיה לי מה לעשות עמו, כי אני זקוק לכסף ע"מ לקנות אוכל וכיו"ב, אך אם אקבל "כבוד", מה אני צריך את זה? מה אוכל לעשות עם זה?

לא החזיק טיבותא לנפשיה עם גודל רום מעלתו. לא הסכים שיכתבו עליו תארים, ולא הבין למה מכבדים אותו. מעולם לא הסכים שישתתווהו. בשעת האוכל מעולם לא ביקש שיתנו לו, שיקרבו אליו, הדבר היחיד שביקש היה שהילדים או הנכדים המשחקים בשעת האוכל על הריצפה לא יחסמו את המעבר, אלא ישאירו לו 'מעבר' אל המטבח, או אל קצה השלחן לקחת משם בקבוק וכדו'. גם בבית הדין השתדל להמנע מלבקש מהמזכירים והפקידים שיעשו עבורו את מלאכת הבאת התיקים וכדו'. כל מה שהיה יכול לעשות לבד, עשה לבד. ליסוע ב'מונית' היה אצלו כמעט כמוקצה ממש, ואת הקבלות שקיבל מהנהלת בית הדין ע"מ שישתמש במוניות, גנז באשפה, בטענה של "מי אני ומה אני" שאהיה שונה מכל האנשים הנוסעים באוטובוסים או הולכים רגלי. כשהכינו לו כסא מיוחד (כשהוזמנו אליו רבנים גדולים וכיו"ב לפגישה ודיונים הלכתיים וכדו') הרגיש בושה גדולה שמייחדים אותו יותר מהם, ואמר "לא נעים! לא נעים!"

כולו היה "ענוה", מבית ומחוץ, תוכו וברו כתוכו, מכף רגל ועד ראש, הכל היה תורה ויראת שמים עם ענוה ומידות טובות.

עוד לפני שנכנסתי למשפחה (לפני למעלה מארבעים שנה) אמר לי מורי ורבי, גיסו הגאון הגדול ר' שמואל אויערבאך זצ"ל, שאינו יודע אם יש עוד בדור הזה מי שהוא כה גדול בתורה ויחד עם זה הוא כה עניו ובעל מידות טובות.

רבנים ואנשים שלא הכירוהו מקרוב, והיה להם צורך לדבר עמו, חשבו שצריך להזמין תור אצל ראש לשכתו, ומי יודע למתי יזמינו אותם וכמה פגישות יצטרכו לדבר אתו עד שיתלבנו הדברים וכו'. ומה גדלה תמיהתם כשאמרו להם, שאין לשכה ולא פקידים ולא נהגים. תבוא אחה"צ לבית המדרש סדיגורא, ושם תפגוש את ר' זלמן נחמיה יושב ולומד ותוכל לגשת אליו כרצונך. וכשבאו התפלאו לראות היאך הוא נחית לעומקא דדינא בתפיסה מהירה ומשיב להם על אתר את הפסק הברור, מבלי לפתוח שום ספר נראה להלן בהערה.

בחכמה ובתבונה ידע גם לינווט' בין בני זוג או שני בעלי ריב, כיצד להתפשר במהירות ועי"ז שניהם ירוויחו, מאשר למשוך דיונים ועי"ז רק יתגבר הכעס ביניהם ושניהם לא יוכלו לישון בלילות, חייהם לא יהיו חיים, וגם יכלו את ממונם בתשלומים לעורכי דין או טוענים רבניים שזו פרנסתם.

המשנה בסוף מסכת סוטה אומרת "משמת רבי בטלה ענוה", ובגמ' בסוף המסכת איתא "אמר רב יוסף לא תיתני ענוה דאיכא אנא". וראיתי שהקשה מו"ר גיסו של רבינו, הגאון הגדול ר' שמואל אויערבאך זצ"ל, מה הפשט "בטלה ענוה", וכי לא שמענו על הרעק"א שחי כאלפיים שנה אחר כך והיה עניו ביותר עם כל גדלותו בתורה, וכי לא שמענו וראינו גדולי תורה עד הדורות האחרונים שהיו מפורסמים במידת הענוה, וא"כ מהו "בטלה ענוה". והשיב, שפעמים שדרגה רוחנית או מידה מסוימת מתמעטת מדור לדור, אך יש שדרגה זו **בטלה** ואיננה, זהו "בטלה ענוה", דרגת הענוה של רבינו הקדוש בטלה במיתתו ואיננה, האחרים שאחריו אף אם היתה להם ענוה גדולה אך היתה זו דרגה ומושג אחר.

ידוע שכאשר נפטר הרב מטשעבין זצ"ל אמר הסבא הגרש"ז אויערבאך זצ"ל לאדמו"ר הבית ישראל מגור שעמד לידו כי "משמת הטשעבין רב בטלה ענוה". הסתובב הבית ישראל ואמר לאנשים שעמדו מאחוריו "לא תיתני ענוה דאיכא ר' שלמה זלמן".

על מו"ח ר' זלמן נחמיה זצ"ל מסתבר מאד שאפשר לומר "משמת ר' זלמן נחמיה בטלה ענוה", "בטל" גם חלקו המיוחד בתורה, גדלות שכזו שהיא "מילתא דלא שכיחא" כמו שאמר לפני כן גיסו הגאב"ד דטבריה שליט"א, בהספדו. "חד בדרא! חד בדרא! כמו שאמר עליו הגאון ר' מאיר הייזלר שליט"א.

כמה טרח בטובת הלומדים, וכמה כאב את "עיניו הדין" למתדיינים ובזבוז הממון הנגרם על ידו

כמה טרח בטובתם של אברכים אשר השקיעו מזמנם ללמוד דיני איסור והיתר, כדי לקבל תעודת סמיכה, ובעיקר בני חו"ל שברוב הפעמים תמיכת הוריהם בהמשך לימודם היתה תלויה בקבלת תעודה. ועל כן לא החמיר כרבנים אחרים במבקשי הסמיכה. וכיו"ב הוציא מתחת ידו מאות ואלפים מכתבי הסכמה למחברי ספרים בכל מקצועות התורה, ורוב רובם אף קיבלו ממנו הערות בעניני הספר. וכל הטירחה הזו וביטול הזמן שכרוך בזה, היה שווה לו כי השכיל להבין שבכך הוא מרבה אצלם ואצל נשותיהם ומשפחותיהם את חשקת התורה, ואת חיבורם לתורה. ואם על ידי זה ומחמת זה תתחזק אצלם היראת שמים וביתם יהיה מושתת אפילו רק קצת יותר על תורה ומצוות, כדאי הדבר. והיה שמח מאד לשמוע שאמנם כן הוא, ונתרבו הספסלים בכוללים בארץ הקודש ובמדינות חו"ל.

כמו כן, מאד כאב לו עיניו הדין שהיה בבתי הדין, ועל בזבוז ממונם של ישראל שלרגל הדיונים הרבים הוצרכו בעלי הדין לשלם כספים רבים לעורכי דין או לטוענים רבניים, שזו פרנסתם, ועל כן היה עובר על תיקים רבים שנצטברו בבית הדין, ופעמים שהביאם לביתו, ואף תיקים עבי כרס עם מסמכים רבים ו'פרוטוקולים' של דיונים, על הכל עבר במהירות וראה מה עיקר בדיון זה ומה טפל ואין בו כ"א 'משיכת זמן', ובמהירות הוציא את פסקיהם לאור.

מעט דוגמאות ל"יראת-שמים" ודקדוק ההלכה שלו

הרבה יש להאריך גם על היראת שמים המיוחדת שלו ודקדוק ההלכה, כי ברוב גאונו המציא גם הרבה חומרות לעצמו מבלי לגלות לאיש ומבלי להסביר למה הוא נוהג כך וכך. היה מסתיר זאת אף מבני ביתו. ואף כששאלוהו על חומרות שונות, היה אומר שבאמת יש מתירים, ואף שהתיר לאחרים אך החמיר לעצמו מבלי לעשות מזה 'ענין'.

נביא מעט דוגמאות לזה.

בשנים האחרונות החל להקפיד לעצמו בהכנת הקפה החלבי שיהיה זה בכלי שלשי (כדרך שמחמירים רבים בשבת קודש), ולאחר הפצרות גילה כי מאז עבר השתלת שיניים החל לחשוש שהם בלועים בבשר מחמת הדין שדבר גוש דינו כרותח בכלי ראשון. ולשאלתי וכי עד עתה לא היו לו סתימות בשיניים, השיב לי שסתימה היא מיעוט בעלמא אך כאן כל השיניים הם מחומר הבולע את טעם הבשר או החלב.

הקפיד שלא לאכול כלל בסמוך לקריאת שמע של ערבית, היינו חצי שעה קודם לזמן קר"ש, והואיל ותחילת זמנה הוא כעשרים דקות אחר השקיעה, היה נמנע מלאכול עשר דקות קודם השקיעה. [נאירע בחתונת בני שיחי שהיתה בבני ברק, והחופה היתה סמוך לשקיעה, ורבים התחילו את הסעודה קודם תפילת ערבית על דעת שיתפללו אח"כ באמצע הסעודה, אך הוא.... לא סמך על כך, ולפתע נעלם, ומסובב הסיבות סיבב שאחד מבניו פגש אותו בשיכון סאטמר בב"ב כשהוא מחפש בית הכנסת להתפלל בו תפילת ערבית].

לאחר הנחת תפילין היה מקפיד ליטול את קצות אצבעותיו במים שמא נגע במקומות המכוסים וידיו צריכות נטילה במקום הנגיעה. ופעם אחת אמר לי בעצמו שבאמת חמיו הגרש"ז אומר סברא לפטור נטילה זו הואיל ובשעת הנחת התפילין חייבים לגלות את הזרוע וממילא לאותה שעה אין היא נחשבת למקום מכוסה, ומ"מ ראיתי שהוא ממשיך להחמיר לעצמו.

בשנים עברו כשהיינו מתפללים במוצש"ק בבית הכנסת שבשכונתו באחד מה'שטיבלאך' שם כפי המזדמן, היה מצוי שבאמצע התפילה יכנס אחד משמשי ביהכ"נ להוציא את הספר תורה מאותו חדר תפילה כדי להעבירו אל ארון הקודש שבבית הכנסת המרכזי העשוי בתוך 'כספת'. כמובן שכל המתפללים קמו לכבוד הס"ת עד שהוציאוהו מן החדר, אך הוא עצמו היה נעמד ולא חזר לשבת, והטעם, שהרי כתוב במשנה ברורה (בהל' קריאת שמע סי' ס"ג סק"ז), שכשם שכתב השו"ע שם (לענין קר"ש של שחרית) שהיושב בתפילה אסור לו לעמוד על מנת לקרות קריאת שמע מעומד ונקרא עברין (כי נראה שהוא עושה כבית שמאי), כך בקר"ש של ערבית מי שעומד אסור לו לישוב כי גם בזה הוא נראה כעושה כבית שמאי. ואף

שבמקרה דידן אולי יש לחלק שהואיל ובתחילה ישב, וניכר הדבר שכל מה שעמד הוא משום שהוציאו את הס"ת וא"כ ניכר שמה שהוא חוזר ויושב אינו משום שעושה כבית שמאי אלא שחוזר למצבו הראשון, מ"מ מו"ח תמיד החמיר בזה.

ידוע שמו"ח לא זכה למעלת 'חוש הנגינה' והשירה. גם לרקוד כדרך ה'רקדנים' למיניהם לא ידע, והיה הדבר זר וקצת מאוס בעיניו. אך על ריקוד אחד לא ויתר מעולם! והוא, בסיום אמירת קידוש לבנה, שכן הלכה מפורשת היא ברמ"א בהלכות ברכת הלבנה (סי' תכ"ו סוף סעי' ב') וז"ל, ולכך עושין שמחות וריקודין בקידוש החודש וכו'. עכ"ל.

דוגמאות למאמציו הרבים להצלת אנשים מאיסורים חמורים

מאד כאב לו על שבמקומות שונים בעולם אין מסדרי גיטין כראוי, בין בגרוזיה ואגפיה ובין ברחבי ארצות הברית (במקומות שמליוני יהודים גרים ואין להם מנהיג שומר תורה ומצוות כראוי שידריכם וינהלם), וזה מרבה ממזרים בישראל, ועל כן ביקש הרבה מאנשים המקורבים לאנשי השלטון (ממשרד הדתות וכיו"ב) שמשדדם יממן נסיעה של דיינים או מביני דבר שישעו מזמן לזמן למקומות אלו כדי לסדר שם גיטין כראוי, אך פעמים רבות נענה שאין לזה 'תקציב'. זכורני כמה חרה לו על כך, באומרו, היאך לכל ההבלים כגון לממן טקסים שונים וכיו"ב יש כסף ורק למה שצריך באמת, אין. [כאב לו שאין מבחינים בין עיקר לטפל. והתשובה לזה היא פשוטה, שכן אצל אנשי השררה בדרך כלל העיקר הוא מה שיכול להתפרסם ולפאר את שמם וכבודם, וכל השאר הוא 'טפל'. וגישה זו היא ההיפך הגמור מההסתכלות של איש התורה וההלכה, אבינו זצ"ל].

כמה מסר מזמנו ומכוחו יחד עם אחד מל"ו צדיקי הדור, הגה"צ ר' יצחק זילבר זצ"ל מרוסיה, לסדר גיטין לזוגות רוסיים אשר נפרדו זה מזה בלא גט והמשיכו לחיות עם אחרים באופן של חיובי כרת והולדת ממזרים. הגה"צ ר"י זילבר היה נוסע בכל רחבי הארץ (ואיני מגזים) לאתר את הבעלים הראשונים ולהביאם או לקבל מהם כתב שליחות לנתינת גט לנשותיהם הקודמות, ומו"ח דאג לסדר את הגט כהלכה, אם ע"י שהקדים לבוא לבית הדין (קודם הזמן שמתחילים דיוני בית הדין), או בביתו שלו, ופעמים רבות היו גיטין שנערכו בבית גיסו הגדול הגאון ר' שמואל אויערבאך זצ"ל. והכל ללא תמורה כלשהי, כי אם מתוך כאבו הגדול על הפרצות החמורות בקיום מצוות התורה.

"זריזות מביאה לידי נקיות"

ונסיים בדבר נוסף. פעם אחת אמר לו חכם אחד כי שמו "זלמן" הוא בראשי תיבות **"זריזות מביאה לידי נקיות"**.

וכמה נאים הדברים עליו. כל רואיו מקטנותו ועד ימי שיבתו ראו עליו כמה היה זריז במעשיו, ולכן הספיק כל כך הרבה. גם ללמוד הרבה, וגם לחזור. גם לכתוב עשרות מאמרים, וגם לכתוב פסקי הלכות או הערות לספרים או קבצים שונים. גם לישב על מדין, וגם לומר שיעורים רבים. ובצעירותו הספיק בנוסף לכל גם לדאוג לחינוך הבנים והבנות בשימת לב מיוחדת, וגם לעשות כל מה שצריך לעשות בעניני הבית. ולא נאריך בזה.

אך הרבה יש לדבר גם על מידת ה"נקיות" שלו. נקיות בין אדם למקום ונקיות בין אדם לחבירו. היה נקי במיוחד בממון שאינו שלו, או שחש שאינו מיועד לו. ובפרט מאז החל לישב בדין כדין, נוהר בכפלים מליהנות מאחרים, מחשש שוחד. ונספר סיפור אחד. גר צדק אחד הביא לו פעם ספרים שהוא תרם להוצאתם, ואמר לו שלפני שלש עשרה שנה הוא עבר את הגיור בבית דינו. מו"ח אפילו לא זכר שאמנם אותו גר נתגייר אצלו, ואח"כ אמר לנו שיש לו בלב חשש שיש בזה עון קבלת שוחד מאוחר. ובינו זאת, שאף שכבר עברו שלש עשרה שנה מאז הגיור, ואף שה"מעשה בית דין" של גיור אין בו ענין של שיקול הדעת שהשוחד יכול לעזור את עיני הדין, אעפ"כ חשש מו"ח ל'סרך' שוחד בזה.

רבים היו באים להתייעץ עמו בענייני הלכה שונים, ובתוכם באו גם עורכי דין וטוענים רבניים שרצו להתייעץ בענייני חו"מ ואה"ע אשר הם היו טרודים בהם לרגל פרנסתם, ומו"ח ענה לכולם ופרש לפנייהם את נקודות ההלכה השייכים לענין. והכל..... ללא קבלת שכר. ופעמים רבות חשבתני, הרי אותם עו"ד וטו"ר מקבלים אח"כ שכר מהצדדים אשר אותם הם מיצגים (ובתיקים סבוכים מסתבר שהם מקבלים הון עתק), והכל בא להם מכוחו של אבינו, ובודאי ראוי היה שיחלקו עמו את ה'שלל'. אך הדבר היה פשוט לכל שהוא לא יקח על עזרתו זו אפילו לא אגורה אחת. הכל בגלל נקיותו בענייני ממון, שהממון לא יעור ח"ו את עיניו. ובודאי שאפשר לומר שמשמת ר' זלמן נחמיה "בטלו" כל אלו ההנהגות המופלאות של זהירות, של זריזות, של נקיות, טהרה, יראת חטא, ענוה וכדו' [נכפי כל ביאורי המסילת ישירים במעלות אלו]. מי יתן לנו תמורתו.

יעזור הקב"ה שרבינו יהיה מליץ יושר לחמותי הרבנית המהוללה שתחי', שכל כך הרבה עמדה לימינו, ותמיד דאגה שכשהוא חוזר הביתה הכל יהיה מוכן, כל יום לפי השעות שלו, תמיד הקדימה לבוא להיות בבית כשהוא אמור להגיע, בין בצהריים ובין בערב, ושהכל יהיה מוכן לו לסעודה. היא וויתרה על דברים רבים על מנת שלא להפסיד את השעה שהוא מגיע הביתה. היא זו שנתנה לו את מנוחת הנפש ושלווה הנפש, שיוכל לעסוק בתורה וגם להרביץ תורה. ויהי רצון שיהיה מליץ יושר על כל המשפחה, הבנים והבנות, החתנים והכלות, על כל הנכדים והננינים [אמנם כשכתב מכתב ברכה לינוי שנכנס למצוות, סירב לכתוב את הביטוי המורגל בפי הבריות "נין", הואיל ובתורה (בפרשת וירא כ"א, כ"ג) פירוש המילה "נין" הוא בן, ולכן כתב לו "בן נכדתי"], שהקב"ה יתן לכל אחד ואחד מה שהוא צריך. וגם יהיה מליץ יושר על כל ישראל. ובילע המות לנצח וגו'. אמן.

עוד בחיוב ההספד על מורנו ורבינו, הגמון ח צ"ל

מתוך ההספד המשפחתי בסוף השבעה

חומר הענין של אב בית דין שמת ולא נספד כהלכה

בחיוב ההספד על תלמיד חכם איתא בגמ' בשבת (קה:) א"ר יהודה אמר רב כל המתעצל בהספדו של חכם ראוי לקוברו בחייו וכו'. עוד שם, א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן כל המתעצל בהספדו של חכם אינו מאריך ימים וכו'.

אמנם דבר חמור מזה איתא בגמ' בסוכה (כט.) וז"ל, ת"ר בשביל ארבעה דברים חמה לוקה, על אב בית דין שמת ואינו נספד כהלכה וכו'. ע"כ. וההבדל בזה הוא – דהגמ' בשבת לכאורה מדברת בדרגה רגילה של חכם

היה עו"ד מפורסם בבני ברק, שכל חשובי השלטון בארץ ישראל אשר נאשמו בפלילים בחרו בו לייצג אותם, ושמם ה"ר יעקב ויינרוט ז"ל, והיתה לו קביעות בלימוד עם הגר"ד פוברסקי שליט"א, וכשהחל לבוא לפניו גם עם שאלות ממוניות מסובכות אשר נפלו לפתחו בעבודתו, שלח אותו הגר"ד אל "ר" זלמן נחמיה" בירושלים. אותו עו"ד לא הכיר את מו"ח כראוי, ולא ידע היאך פונים אליו, ועל כן ביקש מאחד הת"ח החשובים שהכיר מירושלים ש'יסדר' לו פגישה עם הגר"ד. כנראה חשב אותו עו"ד חשוב שהפגישה תהיה בלשכתו המפוארת של הדיין הגדול הגר"ד, וצריך להזמין תור ע"י מזכיר הלשכה וכו"ב, וגם חשב שהתשובות לשאלותיו יבואו רק אחר כמה ימים. כמה הופתע לשמוע את התשובה, אתה יכול לבוא בכל יום בשעות אחר הצהריים לבית המדרש סדיגורא ברח' שמואל הנביא בירושלים, שם יושב הגר"ד ויעונה לכל מי שבא. ואותו עו"ד עשה כן, ונדהם לראות כי בפגישה אחת קבל תשובות לכל השאלות. הוא 'הציץ' ונפגע, ובקש לקבוע פגישות קבועות עם מו"ח, וכך הוי, שהיה בא פעם בשבוע (כמדומני) מבני ברק לירושלים לביהמ"ד סדיגורא, כדי לדון בשאלות לפני הגמון ח. ושוב.... הכל כמובן היה שלא ע"מ לקבל פרס.

ועל זה נאמר דכל מי שמתעצל בהספדו נענש באופן פרטי, שראוי לקבורו בחייו ואינו מאריך ימים. אמנם הגמ' בסוכה מיירי באב בית דין שזו דרגה גבוהה טפי וע"ז נאמר שאם אינו נספד כהלכה העונש הוא על הכלל, ולא סתם על הכלל אלא על העולם כולו, שהחמה לוקה והעולם כולו סובל.

ומכל זה צריכים אנו לירא ולפחד, שכן אבינו מורנו מלבד שהיה גאון בכל התורה כולה היה גם "אב בית דין", ואם ח"ו לא יהיה נספד כהלכה הרי הדבר חמור שבעתיים.

והנה רש"י בסוכה שם כתב על הני ד' דברים שבשבילם החמה לוקה "לא שמעתי טעם בדבר". וכבר כתב המהרש"א שם (בח"א) דנראה דבמקצת מהם יש ליתן טעם, ועל אב"ד שמת פי' המהרש"א דהאב"ד דומה לחמה שמאיר לכל בתורה ועל כן אמרו על משה רבינו שהיה אב"ד דפני משה כפני חמה. את"ד.

ביאור הגמ' "קשה היום לישראל כיום בא השמש בצהרים", וביאור מזמור "השמים מספרים וגו' תורת ה' תמימה וגו'"

באמת את הדמיון של תלמיד חכם לחמה, מצינו גם בגמ' במו"ק (כה:) כי נח נפשיה דר' יוחנן פתח עליה ר' יצחק בן אלעזר קשה היום לישראל כיום בא השמש בצהרים דכתיב "והיה ביום ההוא והבאתי השמש בצהרים" ואמר ר' יוחנן זה יומו של יאשיהו. וחזינן בזה דפטירתו של ת"ח גדול נמשל לשקיעת השמש בצהרים. ובאמת הספדנים רגילים להזכיר גמ' זו רק כאשר ל"ע נפטר לבית עולמו ת"ח צעיר שנסתלק קודם זמנו ובשיא פריחתו, שזה דומה לשקיעת השמש בצהרי היום שהוא קודם זמנה לשקוע והיא בשיא תוקפה. אך בגמ' לא נראה כן. ויותר מזה הוכיח מו"ח זצ"ל (בהספדו על חמיו גאון ישראל מרן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל), דבשלמא יאשיהו באמת נהרג בגיל צעיר (ל"ח שנים), אך ר' יוחנן הרי האריך ימים טובא (כמבואר בסדר הדורות ועוד). [נשו"ר בחידושי ההפלאה בכתובות (ריש דף קד.) שפירש כן, דהא דאמרו על יאשיהו ד"בא השמש בצהרים" זהו משום דיאשיהו לא השלים שנותיו ובעוצם זריחתו שקע שלא בעונתו. את"ד. וצ"ע כנ"ל]. וביאר הגמ' שכוונת הגמ' שתלמיד חכם שלמרות זקנותו עדיין היה בכוחו להשפיע תורה והוראה על כל ישראל, וכעת נסתלק מן העולם, גם זה נחשב כביאת השמש "בצהרים", היינו, כמו השמש בצהרים שאז היא בשיא כוח השפעתה להאיר ולחמם את העולם.

והנה בתהילים (מזמור י"ט) כתיב "למנצח מזמור לדוד, השמים מספרים כבוד א-ל ומעשה ידיו מגיד הרקיע וגו', אין אומר ואין דברים בלי נשמע קולם, בכל הארץ יצא קולם וגו', לשמש שם אהל בהם והוא כחתן יוצא מחופתו וגו', ואין נסתר מחמתו, תורת ה' תמימה משיבת נפש וגו'". והנה הרישא של המזמור באה לתאר היאך מתוך התבוננות בשמים ובצבא השמים האדם בא לידי הכרה בכבוד א-ל וכל זה ללא אומר וללא דברים, אלא הדברים מובנים מעצמם, השמים והרקיע מעצמם מגידים ומעידים על פלאי מעשי ידי ה', כמבואר ברש"י ובמצודות שם. וכן הלאה, השמש אשר יוצאת בשמחה להאיר על הארץ כחתן היוצא מחופתו וכו', וכו', וכל זה בכלל מה שאמר "השמים מספרים כבוד א-ל" כמש"כ רש"י שם (פס' ו'). ולפ"ז צריך להבין מה ההמשך במזמור "תורת ה' תמימה וגו' עדות ה' נאמנה וגו'", דמה שייכא הסיפא לרישא.

וכבר פירש רש"י שם על הפסוק "תורת ה' תמימה" וז"ל, גם היא מאירה כשמש כמו שאמר בסוף העניין "מאירת עיניים", ואומר (משלי ו') "כי נר מצוה ותורה אור". עכ"ל. ובעל המצודות הוסיף בזה ופירט עוד את מעלת התורה על השמש בכל פסוק ופסוק, וז"ל, "תורת ה' תמימה", אבל תורת ה' היא יותר תמימה ר"ל שלימה בפעולותיה ומועלת יותר מן השמש. "משיבת נפש", ר"ל כי השמש עם כל תועלתו לפעמים יזיק בחומו הרב עד כי יחלה האיש חולי המות אבל התורה משיבת עוד נפש האדם כי היא מגינה ומצלת מן המות. "עדות וכו' מחכימת פתי", אבל השמש לפעמים יכניס חומו במוח האדם וישתגע. "משמחי לב", ולא כן השמש כי מכניס דאגה בלב האדם שלא ילקה ברוב חומו. "מאירת עיניים", אבל המרבה להסתכל באור השמש עיניו כחות. "עומדת לעד", ולא כן השמש כי לפעמים יכסהו הענן. "צדקו יחדיו", אינם מכחישים זה את זה אבל השמש כשהוא נראה בזה האופק אינו נראה בזה האופק שממולו וכאילו מכחישים זה את זה. עכ"ל המצודות. [ויסודי דבריו איתנייהו בתוך דברי הרד"ק שם].

ומתוך זה היה נראה לומר דבאמת דוד המלך עיקר כוונתו במזמור זה אינה הרישא של המזמור אלא הסיפא. ורצונו בזה שנתבונן ונרגיש גודל המעלות ויקרת החשיבות שיש בתורה ובמצוות, אלא שקטנים אנו מלהשיג כל זאת ואין לנו את הכלים למדוד ולאמוד מעלות אלו, ועל כן מקדים דוד המלך ואומר לנו להתבונן בשמים ובצבאם, בשמש היוצאת להאיר על הארץ וכו', ובה הרי הדברים ניתנים להבחנה ולהרגשה, שכן השמים מספרים מעצמם את גודל פלאי מעשי ה', וכל אחד מרגיש את חוס השמש ואורה ומרגיש את התועלת העצומה שיש לו בזה. ועל זה אומר לנו דוד המלך שכל זה הוא רק בבחינת "משל" אל גודל יקרת התורה והמעלה והתועלת שיש לכל אדם מן התורה והמצוות, כי בשמש יש עדיין חסרונות ופגמים כמבואר במצודות הנ"ל, משא"כ התורה ומצוותיה היא תמימה מכל הצדדים, מאירת עינים ומשמחת כל לב. [וזהו שאמרו גם בסנהדרין (קא). "טוב אתה לישראל מגלגל חמה"].

וזהו שפתח ההוא ספדנא על פטירתו של ר' יוחנן דקשה היום לישראל כיום בוא השמש בצהרים, דסילוקו של ר' יוחנן הוא באמת הפסד גדול יותר מסילוק השמש בצהרים, כמבואר, דמעלת התורה גדולה ממעלת השמש, אלא דקשה לחוש ולהרגיש גודל ההפסד וההעדר שבזה, ועל כן המשיך זאת ההוא ספדנא לסילוק השמש בצהרים כשהיא בשיא תוקפה, שדבר זה נרגש ומוכן לכל אדם גודל ההפסד שבזה [שלא כמו שקיעת השמש לעת ערב שאין ניכר כ"כ ההפסד כיון שממילא אורה הולך ונחלש], ומתוך זה יוכלו להבין ולחוש גם גודל ההעדר בסילוקו של ר' יוחנן.

שמעתי ממורי הגה"צ ר' אריה ליב ראטקין זצ"ל [תלמידו של הגאון ר' אהרן קוטלר זצ"ל עוד מהשיבה בקלצק], שכאשר נסתלק הרוגאצ'ובר זצ"ל אמר עליו המשגיח דישיבת קלצק הגה"צ ר' יוסף ליב ננדיק זצ"ל הי"ד הספד נפלא, ובדבריו אמר שאע"פ שלרוגאצ'ובר לא היתה ישיבה, ולא תלמידים שקיבלו ממנו תורה והוראה (כי לא רבים יכולים היו לעמוד על סוף דעתו, וא"כ לכאורה מהו הכאב הגדול בסילוקו מן העולם), אך הוא היה כ"כ מלא בתורה וביראה עד שהאור שלו האיר על הדור, וכל הדור נתעלה על ידו, ואין הפשט שהוא רק מגן על הדור בזכותו אלא שהדור כולו מושפע ונראה אחרת. והמשיל זאת המשגיח, דהנה בקלצק דולקים אורות חשמל אך מקום הייצור של החשמל היה בעיר אחרת, ורואים שכאשר בעיר השניה מפעילים את הגנרטור המייצר חשמל כבר נדלקים האורות בקלצק. זהו כוח האור שהוא משפיע למרחקים. וזהו כוחו של אדם! שע"י שהוא "מפעיל" את עצמו וממלא עצמו בתורה וביראה, בכוחו להשפיע ולהאיר, להדליק אורות, עד למרחקים! על הדור כולו. עכ"ד. גם רגיל היה מורי זצ"ל להביא מדברי הספורנו בריש פרשת שמות (עה"פ "ואלה שמות בני ישראל וגו' וימת יוסף וכל אחיו וכל הדור ההוא וגו'"), שכתב שיעקב ובניו "כל ימי חייהם היו למאורות ולא יצא הדור לתרבות רעה וכו'", אך אחרי מותם החל הקלקול במקצת, ע"ש בספורנו. וחזינו בזה היאך אנשים צדיקים הם "למאורות"! והם יכולים לרומם את כל הדור יחד עמם, להצילם מלנטות אל דרך הרע, ואחרי מותם, כשפסק כוח אורם והשפעתם, נפל הדור ממדרגתו! ועל כן נראה שכל תלמיד חכם שמסתלק מן העולם, בין צעיר ובין זקן, בין שהוא עדיין בכל כוחו להרביץ תורה וללמד ולפסוק לרבים בכתב ובעל פה, ובין מי שכבר נחלשו כוחותיו, אך עדיין כל עוד הוא חי עמנו בעולמנו הוא "מאור" על העולם כולו, מביתו הוא משפיע שפע של תורה, יראה, קדושה, על העולם כולו, כשמש המאירה ממרחקים על כל העולם. ולכן סילוקו מן העולם לעולם הוא בבחינת "בא השמש בצהרים"^א.

^א רש"י בתחילת קהלת פירש שהפסוק שם "וזרה השמש ובא השמש" מדבר על הרשעים "והמשילם לתגבורת החמה שסופה שוקעת". עכ"ד. ולכאורה קשיא מכל דברינו כאן שאדרבה הצדיקים והחכמים הם משולים לשמש בגבורתה. אך באמת נראה שאין כאן קושיא כלל, דאדרבה, הרשעים אמנם פעמים כוחם עולה וכדחזינו בחז"ל שיש רשעים "שהשעה משחקת להם" וזה נמשל (כלשון רש"י בקהלת) "לתגבורת החמה", אך אצלם הסוף הוא "שסופה שוקעת", נמצא שהדמיון שלהם לשמש הוא לפי המהלך הטבעי של השמש שבתחילה היא מתגברת אך בהמשך היא במהלך של שקיעה עד שנעלמת מן העין וכל כוחה אבד, משא"כ הצדיקים והתלמידים חכמים, הם נמשלו לשמש בזה שכוחם עולה והשפעתם מתגברת, ואצלם אין מושג של "שקיעת השמש" אלא לעולם הסילוק שלהם מן העולם הוא בגדר "בא השמש בצהרים". ודוק.

והנה כתב הרמב"ם (פ"ב מהל' סנהדרין ה"ז) וז"ל, בית דין של שלשה וכו' צריך שיהא בכל אחד מהן שבעה דברים ואלו הן, חכמה, וענוה, ויראה, ושנאת ממון, ואהבת האמת, ואהבת הבריות להן, ובעלי שם טוב. עכ"ל.

ובזה אולי יבוארו דברי הגמ' במסכת סוכה (שפתחנו בה) שהחמה לוקה על אב"ד שמת ולא נספד כהלכה. שכן באמת מלבד שכל ת"ח מעלתו גדולה מן השמש בעינינו המבוארים במזמור בתהלים ה"ל, שהתורה היא תמימה ומשיבת נפש וכו' וכו', הרי באב"ד הדברים ניכרים טפי, שכן בו באמת מתקיימים כל המעלות המנויות בפסוקים אלו. שהרי אין ממנים לדיין אלא מי שיש בו שבעה הדברים שמנה הרמב"ם ה"ל, וא"כ מתקיימים בו "תורת ה' תמימה", "עדות ה' נאמנה", "פקודי ה' ישרים" – שהרי הוא דן לפי שורת הדין, "מצות ה' ברה" – דברי תורתו ברורים ללא תערובת סיגים, "יראת ה' טהורה", "משפטי ה' אמת" – דאין ממנין רק מי שיש בו יראת שמים ואהבת האמת, "הנחמדים מזהב ומפז רב" – שהרי יש בו שנאת ממון. וא"כ אם נסתלק האב"ד שיש בו כל המעלות הללו, שבהם חזינן שהתורה חשובה מן השמש, והוא אינו נספד כהלכה – בזה מראים שמלבד שאין יודעין להכיר ולהוקיר את גודל יקרת התורה, גם אין מרגישים עכשיו את גודל ההפסד בסילוקו של האב"ד, ולכן נענשים שאור החמה נחשך, ובזה כולם ירגישו את גודל ההפסד, ומתוך שיתבוננו בגודל ההפסד שיש בסילוק השמש, ישכילו להבין גם גודל ההעדר וההפסד בסילוקו של האב"ד.

רבינו נתקיימו כל המעלות שנמנו על התורה בפסוקי "תורת ה' תמימה וגו'", וכל שבע המעלות שמנה הרמב"ם שצריך שיהיו בדיין

כל זאת יש לומר עתה עת חשכו עלינו המאורות ובא השמש בצהרים, אשר עליו אפשר למנות את כל המעלות ה"ל, שחכמת תורתו היתה בבחינת "תמימה משיבת נפש", "נאמנה מחכימת פתיו", "ישרים משמחי לב", "יראת ה' טהורה", "משפטי ה' אמת צדקו יחדיו", וכו' וכו'.

וגם כל המעלות שמנה הרמב"ם שם יש למצוא בו, ונעתיק בזה את המשך דברי הרמב"ם שביאר את המקור לכל מעלה ומעלה. וז"ל, וכל אלו הדברים מפורשין הן בתורה, הרי הוא אומר "אנשים חכמים ונבונים" הרי בעלי חכמה אמור. "וידועים לשבטיכם" אלו שרוח הבריות נוחה מהם, ובמה יהיו אהובים לבריות בזמן שיהיו בעלי עין טובה, ונפש שפלה, וחברתן טובה, ודיבורן ומשאן בנחת עם הבריות. ולהלן הוא אומר "אנשי חיל" אלו שהן גבורים במצוות ומדקדקים על עצמם וכובשין את יצרן עד שלא יהא להן שום גנאי ולא שם רע ויהא פרקן נאה. ובכלל "אנשי חיל" שיהיה להן לב אמיץ להציל עשוק מיד עושקו כענין שנאמר "ויקם משה ויושיען", ומה משה רבינו עניו אף כל דיין צריך להיות עניו. "יראי אלקים" כמשמעו. "שונאי בצע" אף ממון שלהם אינן נבהלין עליו, ולא רודפין לקבץ הממון, שכל מי שהוא נבהל להון חסר יבואנו. "אנשי אמת" שיהיו רודפין אחר הצדק מחמת עצמן בדעתן, אוהבין את האמת ושונאין את החמס ובורחין מכל מיני העול. עכ"ל הרמב"ם.

ולא נחזור כרוכלא על כל מעלותיו שכתבנו לעיל, ומי שהכירו בחיים חיותו, וגם מי שיראה בדברינו לעיל (שהן מקצת שבחו), יראה שכל פרט ופרט, כל תיבה ותיבה, מדברי הרמב"ם הכא, מתאימים היו עליו, ואין צורך להאריך עוד.

למה "מצדיקי הרבים" (מלמדי תינוקות) נמשלו ל"כוכבים"

אסיים במה שראיתי כתוב עלי ספר בשם הגה"צ ר' שמחה וסרמן זצ"ל [בנו של מרן ר' אלחנן וסרמן זצ"ל הי"ד], שביאר את דברי הגמ' בבבא בתרא (ח:) על הפסוק (דניאל י"ב, ג') "ומצדיקי הרבים ככוכבים", ולפירוש אחד בגמ' "אלו מלמדי תינוקות" [ופרש"י, מצדיקי רבים הן שמלמדין ומחנכין אותן בדרך טובה]. ולמה המשיל אותם דוקא לכוכבים. וביאר הגר"ש וסרמן, דידוע שקרני האור הבוקעים ממקור של אור ומגיעים לעינינו, יש להם שיעור זמן עד שהגיעו (אע"פ שמהירות קרני האור היא גבוהה ומהירה מאד, מ"מ יש בזה שיעור זמן),

ולכן מודדים את מרחק הכוכבים מאתנו לפי 'שנות אור', דהיינו, כוכב הנמצא במרחק של שנת אור, הרי שברגע שיתחיל להאיר ממקומו, תעבור שנה אחת עד שנראה אותו. ואם הוא במרחק של חמש שנות אור, הרי שרק בעוד חמש שנים נוכל לראותו. וכן לאידך גיסא, אם הכוכב הראשון הנ"ל יתפרק והאור שהיה מגיע ממנו נפסק, מ"מ עד שנה שלימה עדיין נראה אותו ונוכל להצביע עליו ולומר הנה הוא, ובאמת הוא עצמו כבר אינו קיים ורק קרני האור שהוא שלח בהיותו קיים ממשיכים להתקדם בחלל העולם לעבר עינינו, ולכן אנו מדמים שאנו רואים אותו עצמו. ואם הכוכב הוא במרחק עשר שנות אור, הרי שעוד עשר שנים ימשיך האור שלו להגיע אלינו ולהאיר לנו אע"פ שהוא כבר אינו קיים. עד כאן המשל. והנמשל הוא על מלמדי תינוקות, ולא דוקא מלמדי תינוקות אלא ה"ה כל מי שיש לו השפעה חינוכית על תלמידים ועל כלל ישראל. יש מלמדים שמיד אחר שהפסיקו ללמד את אותם תלמידים מיד פוקע אורם ורישומם מהתלמידים. אך יש מלמדים ומשפיעים שאורם נמשך גם אחר שפסקו ללמד עד שנתיים ימים או יותר, ויש עד עשר שנים וכיו"ב. וזהו שאמרו חז"ל שמלמדי תינוקות הן ככוכבים, ושאיתו של כל מלמד צריכה להיות שההשפעה שהשפיע על התלמידים תמשיך ותעמוד אצלם לימים רבים.

ואנו תפילה ובקשה מהקב"ה, שאותו "מאור גדול" שהשפיע על משפחתנו ועל העולם כולו בשנים אלו, אורו של אבינו מורנו ורבינו, ימשיך להאיר עלינו, ולהאיר את דרכנו בחיים, בלימוד התורה וקיום המצוות, וההליכה בדרכיו גם במידות הטובות [בבחינת "דמות דיוקנו של אביו נראתה לו בחלון" ומנעה אותו מן החטא], וזכותו תעמוד גם לרעייתו, אמנו הרבנית החשובה שתחיה לאוי"ט, שתמשיך גם היא להאיר לנו באור חכמת התורה וחכמת החיים שלה, ממה שקבלה מבעלה וממה שקבלה מבית אביה ומשפחתה. ואבינו יעמוד לגורלו לקץ הימין, ובלע המות לנצח, אמן.

תהא נשמתו צרורה בצרור החיים